

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK

A

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSABÓL

SZERKESZTI

SZINNYEI JÓZSEF.

Ára 75 kr.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TULAJDONA.

1896.

TARTALOM.

	Lap
<i>Szinnyei József.</i> Egy állítólagos összetétel	1
<i>Munkácsi Bernát.</i> Déli osztják szójegyzék	9
<i>Hegedűs István.</i> Az accusativus a görögben I.	67
<i>Volf György.</i> Az ó-szlovén nyelv hazája	78
<i>R. Príkkel Marián.</i> Árpádkori szók	85

Ismertetések és bírálatok.

<i>Zolnai Gyula.</i> Simonyi Tüzetes Magyar Nyelvtana	96
<i>Misteli Ferencz.</i> Hogy bírálnak a fiatalok? I.	99
<i>Balassa József.</i> Misteli a magyar nyelvről	106
<i>Kúnos Ignác.</i> Török elemek a bosnyák nyelvben	115
<i>Hellebrant Árpád.</i> Könyvészet 1895	118

Kisebb közlések.

<i>Melich János.</i> Adatok a szláv jövevényszók korához	123
<i>Szilasi Móríc.</i> Ki, mi	126
<i>Zolnai Gyula.</i> Öszvér	127
A Finn-Ugor Társaság legújabb kiadványai	127
Alapítvány a finn-ugor nyelvészet előmozdítására	128

Folyóiratunk negyedévenként jelenik meg, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz tóből áll s ára 3 frt vagyis 6 korona. Az előfizetés a Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó-hivatalához czímezendő.

Kérelem: Kérjük a nyelvészeti munkák s különösen program-értékezesek szerzőit, szíveskedjenek ismertetés végett munkájuknak egy-egy példányát beküldeni a szerkesztőnek: Budapest, VIII., József-körút 17.

Egy állítólagos összetétel.

Az *eszmél* (*eszméll*) szót BUDENZ (MUSz. 801. 822) úgy magyarázza, hogy az denominális képzésű származéka az **eszmél* v. **eszmér* főnévnek: **eszmél-l* v. **eszmér-l*. Az alapszót összetételnek veszi; előtagja az *ész* szó, utótagja pedig a finn *miele* (mens; sinn, gedächtniss, verstand; lust, laune, wunsch), mord. *mel'* (sinn), votj. *mil* (sinn, gesinnung, lust), lapp *miälä*, *miäl* (mens, ingenium) stb. megfelelője. Tehát rokonértelmű tagokból álló összetétel volna, a milyen pl. a zürj. *mil-kid* (verstand, klugheit, gesinnung),

Ezen tetszetős magyarázat ellen így magában véve lényegesebb kifogást nem lehet tenni. Főlemlíthetnők ugyan azt, hogy az **eszmél* v. **eszmér* főnévnek magának semmi nyoma sincsen nyelvünkben; de hiszen hány olyan kétségtelen alapszót ismerünk, a mely csak származékaiban maradt reánk! Azt sem lehet igazán kifogásolni, hogy BUDENZ a hosszú *ll*-es *eszméll* alakból indul ki, s véghangját ketté választván, felét az alapszóhoz tartozónak veszi, másik felét meg képzőnek tartja. Igaz ugyan, hogy nyelvünkben számos példája van az *l* hang független megnyúlásának (pl. *fulánk*, *hálló*, *szóllít*, *kapáll*, *hegedüll* stb.), de miért ne lehetne ez esetben a hosszúság az eredetibb?

Azonban más szint ölt a dolog, mihelyt azt vizsgáljuk, hogy van-e, a mi ezt a magyarázatot támogatja. BUDENZ az *eszmél* (*eszméll*)-lel azonos elemekből állónak tartja az *ismer*, *ismér* (*esmér*, *ösmér* stb.) igét, a mely szerinte **ismerl* helyett való, vagy lappangásba jutott denom. -*j* (-*g*) képzéssel alakult. Alapszavával (**ismér*, *es-mér* stb.) a votj. *viz* (tő: *vizm-*), verstand, vernunft, sinn' és a zürj. *vežör* 'sinn, verstand, urteilkraft, gedächtniss' szót veti össze, s ezeknek a viszonyát következőleg magyarázza: «A votj. *vizm*; tőnek (n. *viz* úgy mint *sin* 'szem' e h. *sinm*;) a mi a másik

permi nyelvben, a zürjénben, mása lehetne, csak ezt találjuk: *vezör* sinn, verstand, urteilkraft, gedächtniss (*vezóra* verständig, klug, einsichtig; *vezört*-verstehen, begreifen); s ha ennek a votj. *vizm*-hez köze van, a mi pedig nagyon hihető, ezt csak úgy képzelhetjük, hogy a *vizm*_z elvesztette a végén a zürj. *vezör* végconsonansát, vagyis *vizm-r* helyett való (pl. *vizmo* [verständig, vernünftig] e h. *vizm_zro*), a zürj. *vezör* meg a votj. *vizm*- (illetőleg *vizm-r*) *m*-jét enyészttette el: *vezm_zr*, a melyből előbb *vezv_zr* s végre *vezör* válhatott» (822).

Ebből a fejtegetésből azonban hiányzik az, a mi talán valószínűvé tehetné a votj. *viz* (*vizm*-) és a zürj. *vezör* viszonyának illetén elképzelését, t. i. a föltett hangváltozások lehetőségének példákkal igazolása. S ha megkísértjük pótolni azt, a mi itt hiányzik, épen az ellenkező eredményt érjük el, mert csupa olyan adatot találunk, a melyek a föltett hangváltozásokat létleneknek bizonyítják. Nevezetesen:

1. A mi a szóvégi *r* elenyészését, vagyis a *vizm*- (*vizm_z*-) tőnek korábbi **vizm_zr*-ből csonkulását illeti, annak ellene mond az, hogy a zürjén *r*-végű szavaknak votják megfelelői is általában ilyen végűek, pl.

zürj. <i>vir</i>	blut:	votj. <i>vir</i>
« <i>ker</i>	balken:	« <i>kor</i>
« <i>šir</i>	maus:	« <i>šir</i>
« <i>migör</i>	leib:	« <i>mugor</i> stb.

2. A mi a votj. *vizm*- alapján a zürj. *vezör* eredetibb alakjául föltett **vezmör*-t illeti, ezt a hangváltozást egyetlen egy adattal sem lehet igazolni, hanem ellenkezőleg egész serege az adatoknak épen azt bizonyítja, hogy a votj. szóközépi mássalhangzót követő *m* a megfelelő zürj. szavakban mindig megvan. Ime egynéhány:

votj. <i>jukmes</i>	eisloch,	wuhne:	zürj. <i>jukmös</i>
« <i>bezmen</i>	schnellwage	« <i>bezmön</i>	
« <i>kušman</i>	rettig	« <i>kušman</i>	
« <i>ošmes</i>	quell, brunnen	« <i>ošmös</i>	
« <i>éokmar</i>	knüttel	« <i>éokmar</i>	
« <i>ukmäs</i>	neun	« <i>ökmäš</i>	
« <i>kuiñmeti</i>	ditte	« <i>koimöd</i>	
« <i>peñmit</i>	dunkel	« <i>peñid</i>	
« <i>todmal-</i>	erkennen	« <i>tödmal-</i>	
« <i>todmati-</i>	bekannt machen	« <i>tödmöd-</i>	

és valamennyi dénóm. -m képzésű ige, mint :

votj. <i>izmi-</i> zu stein werden :	zürj. <i>izmi-</i>
« <i>junmal-</i> stark, fest werden	« <i>jonmi-</i>
« <i>kišmal-</i> reif werden	« <i>kišmi-</i>
« <i>lizmi-</i> blau werden	« <i>lözmi-</i>
« <i>nozmi-</i> frei werden	« <i>mezmi-</i>
« <i>šišmi-</i> faulen	« <i>šišmi-</i>
« <i>uzirmi-</i> reich werden	« <i>ozirmi-</i>
« <i>lökmi-</i> böš werden	« <i>lökmi-</i> stb. (Wied.)

E szerint, ha a votj. *vizm-*nek és a zürj. *vežör-*nek van is valami közük egymáshoz, — a minek a vizsgálása most nem föl-
adatom, — semmi esetre sem lehet amabból a zürj. *vežör-*nek ere-
detibb **vežmör* alakjára következtetni, s még kevésbé lehet ezt a
létlen alakot a magyar **esz-mér* (**esz-mél*) és **es-mér* magyarázá-
sára fölhasználni.

Nem tartom szükségesnek, hogy vizsgálat alá fogjam a többi
kérdést, a mely itten élembe tolúl, pl. hogy az *eszmél* és az *ismér*
szavaknak van-e valami közük egymáshoz, meg a votj. *viz* (*vizm-*)
nek és a zürj. *vežör-*nek a m. *ész-*hez, a zürj. *vežört-*nek a finn
ymmärtä- 'érteni' igéhez stb., mint BUDENZ fölteszi. Mindezeket
máskorra hagyva, megelégedhetem annak a konstataálásával, hogy
BUDENZnek az *eszmél* igéről adott magyarázata föltevésnek magá-
ban véve elég tetszetős ugyan, de igazoló adatok híján mégsem
egyéb merő föltevésnél.

Azonban nem ezen nyomozások eredménye tett engem az *esz-*
mél szó összetett voltában kételkedővé, hanem az a jókora szócsa-
lád, a mely az *ész* szót a NySz.-ban és a MTsz.-ban körülveszi. Ott
van a köznyelvi *eszü*, *eszös*, *eszelős*, *esztelen*, *ki-eszül*- en kívül : *eszéd-ik*
(*eszéjéd-ik*, *eszöd-ik*, *eszüd-ik*), *eszénkéd-ik* (*eszénkéd-ik*), *mög-eszént*
stb., a melyek továbbképzett alakjaikkal (*eszösöd-ik*, *esztelenöd-ik*,
esztelenkéd-ik, *esztelenül*, *eszélkéd-ik* stb.) együtt mind kétségtelen
származékai az *ész* szónak ; s ezek láttára az a gyanú kelt bennem,
hogy talán az *eszmél* szó sem összetétel, hanem származékszó, mint
a többi, mert hogy előrésze (*esz-*) azonos az *ész* szóval, a felől
nem lehet kétségünk.

Ha barátja volnék a szertelen szótaglalásnak, hamarosan ké-
szén lehetnék az *eszmél* szó származék-voltának a bebizonyításával,
mert a mi nyelvcsaládunk annyira bővelkedik apró képzőelemek-

ben, hogy ha bonczoló késünkkel legapróbb ízeire vagdaljuk a szót majdnem mindig találunk itt vagy ott olyan képző-elemet, a melylyel a szétbonczolt szónak egyes apró ízeit azonosíthatjuk; s hanem, akkor segítségünkre jön valamely lappangónak vehető képző. A szófejtegetésnek ilyen módja, ha kellő óvatosság és körültekintés nélkül alkalmazzuk, könnyen valóságos etymologizáló játékká fajulhat, azért esinnyán kell vele bánni.

Az *eszmél* szót sem akarom tehát mindjárt apró ízekre szedni, hanem azt vizsgálom, hogy az alapszónak vett *esz* (= *ész*) után következő rész, a *-mél* így egészben véve képzőnek magyarázható-e.

A *-mél* végű szavak között kettő van olyan, a mely az *eszmél* alakulására nézve fölvilágosítással szolgálhat. Az egyik: *kegymél*, 'kényeztetet, dédelget, gondosan ápol' (Moldvai csáng. MTsz.), a melyet a *kégy*, 'svavitas, gratia' (MA.) szó származékának, tehát denominális képzésnek tarthatunk (vö. *kégyés*: 1. mitis, amabilis; gütig, freundlich; 2. comis, benevolus, benignus; gutwillig, holdselig stb. NySz.; 1. kedves stb. MTsz.); arra ugyanis, hogy a *kégy*-et igének tartsuk, mint BUDENZ (MUSz. 10), a mord. *kelge*- 'szeretni, megölelni' nagyon gyenge alap, míg ellenben a *kégyés* kétségtelen denominális származék, s e mellett a *kégyetlen*-t is annak kell tartanunk, továbbá a *kégyelém* és a HB-beli *kegiggen* is minden nehezég nélkül annak magyarázható. E szerint a csángó *kegymél*, mint a *kégy* szó származéka, eredeti értelme szerint így fogható föl: 'kegygyel (svavitas, gratia) működik' v. 'kegygyel ellát' v. 'kegyet tesz'; tehát a *-mél* képző olyan értékű benne, mint az *-i* ezekben: *keresztel*, *meghálál*, *ölel*, *büvöl*, *bájol*; *palástol*, *terhel*, *bérel*; *énekel*, *szól*, *cserél*, *csókol*, *tréfál*.

A másik, a melyre hivatkozhatunk, a *bécs*, *böcs* szóból képzett *bécsmél* (vö. *el-bécsmél*, 'vitupero, vilipendo' NySz. és *böcsmöl* ~ MTsz.). A köznyelvbeli *bécsmél* nyilván ennek a továbbképzése és **bécsmélél*-ből lett hasontalanítással, úgy mint: [*sikál*] **sikárol* > *sikárol*, *bélel* > *bérel* MTsz., [*fözgöl*] **fözgölél* > *fözgörél* MTsz., [**sütköl*, vö. *sütkölöd-ik*] **sütkölél* > *sütkörél*, **mángolol* > *mángorol* stb. stb. A Faludinál és Kresznerics szótárában előforduló *becsmérez*, *böcsmérez* úgy viszonylik a *becsmél*, *böcsmél*-hez, mint pl. *fincároz* a *fincál*hoz (MTsz.). A NySz.-beli *bécsmél* akár a *bécsmél* változata is lehet ugyan, t. i. *bécsmél*-ből (*bécsmél* > *bécsméli*), de nem kell okvetetlen annak venni, mert hosszú *ll*-je független meg-

nyúlás útján is keletkezhetett. A *böcsmöl* korábbi *böcsmél*-ből alakult a képző hangzójának megrövidülésével (vö. *iszmelőd-ik* MTsz. < **eszmélőd-ik*) és labiális illeszkedésével, vagy talán a hasonló jelentésű *bucsmol*, *gucsmol* (MTsz.) hatása alatt, ha ugyan ismeretes az utóbbi Debreczenben, a honnan a *böcsmöl* közölve van.

A *böcsmél* igének magában eredetileg csak 'becscesel' (aestimatio, valor, pretium; honor, dignitas, existimatio) működik v. ellát' azaz 'becsül' lehetett a jelentése; erre vall a Csík-megyében élő különös alakulású *böcsmérés* szó, a melynek 'drágás' a jelentése, pl. *böcsmérés embër* 'drágás ember' (MTsz.) t. i. a ki a portékájának kelleténél nagyobb becses, árt szab. A 'vituperatio, vilipendo' jelentés eredetileg nyilván valamely igekötővel járt (vö. *el-böcsméll* NySz., azaz tkp., 'el-becsül'), s aztán magához az igekötő nélküli igéhez is hozzáfűződött, mint a hogy pl. az *el-fajul* jelentését, a melynek egyik hordozója az *el* igekötő, maga az egyszerű *fajul* ige is fölvette (pl. Feltő hogy végtére a kálvinistaságh a Mahumet tévelygésére ne *fajullyon* Mad: Evang. 570; s ma is pl. Mivé *fajult* ... = mivé fajúlt el).

A *kegy-mél* és a *böcs-mél*-hez hasonló alakulású az *esz-mél*, a melynek amazok szerint tkp. 'észszel működik' volt az eredeti jelentése. Ezzel szépen összevágna a szónak és származékainak, valamint igekötős összetételeinek a régibb nyelvből meg a mai élő nyelvből kimutatható jelentései. Így *eszmél*: reputo, considero MA.; denken, bedenken, auffassen NySz.; *meg-eszmél*: reputo, considero MA.; bedenken NySz.; *föl-eszmél*: evigilo Kr.; erwachen NySz.; öntudat nélküli állapotából eszmélni kezd, öntudatra vergődik CzF.; *eszméllkédik*: cogito, nachdenken NySz.; gondolkodik, töri a fejét; emlékszik MTsz.; *föl-eszméllkédik*: se recolligere, ex deliquio redeo, compos fio mentis SI.; zur besinnung kommen NySz.; *még-eszméllkédik*: ~NySz.; *iszmelődik*: eszméltre tér, magához tér, ébred MTsz.; *eszméletés*: gondolkodó, elmélkedő MTsz. stb.

Már most hozzáfoghatunk a *-mél* képző elemzéséhez. Utó-résében könnyű fölismerni az *-ál*, *-él* gyakorító képzőt (ugrál, dobál, vetél, metél, nézél stb.), s így tulajdonképeni igesítő képzőnek az *-m* marad. De van-e nyelvünkben vagy a rokonaiban denominális *-m* igeképző? BUDENZ összehasonlító alaktanában (145—149) ki van mutatva, hogy a legtöbb rokon nyelvben található ilyen képző;

csak az a kérdés, hogy a mi *-m*-ünket azonosíthatjuk-e vele. BUDENZ összeállításából ugyanis az tűnik ki, hogy a rokon nyelvek denominális *-m* igeképzője általában „vmivé levést, válást” jelöl, pl. *vog-nār* csupasz, meztelen : *nārm-* csupasz lesz, kopaszodik ; *nās* tompa : *nāsm-* tompul ; osztj- *neš* tompa : *nešma-* tompul ; zürj. *virós* véres : *virósmi-* véres lesz ; votj. *je* jég : *jemi-* jéggé lesz, megfagy ; mord. *akša* fehér : *akšimi-* fehéredik ; cser. *volgodo* világos : *volgodem-* világosodik ; lp. *bastel* éles : *bastalme-* élesedik stb.

Tudjuk, hogy a mi nyelvcsaládunkban nagy szaporasággal kifejlődött denominális igeképzés értékei nincsenek teljes kizárólagossággal a képzőalakok szerint megoszolva, vagyis egy és ugyanaz a képző különféle értelemben alkalmazva fordul elő. A denominális igeképző — mint BUDENZ mondja, — az általánosabb igefogalomnak (pl. *facere*, *afficere*, *agere*, *esse*, *fieri*) felel meg, s ehhez az alapszóbeli névszófogalom határozói viszonyban áll. «A határozás viszonya nem lévén megjelölve, annak hozzáértése ugyanazon denom. igeképzés mellett néha többféle is lehet ; pl. *füstöl* = füstöt tenni (füstöt ereszteti : *rauchen*) és : füsttel tenni (füsttel betölteni, f. készíteni : *räuchern*). Nemkülönben okozhat különös jelentésbeli elágazást az esetlegesen szorosbító fölfogás ; pl. finn *lehti-*, *lehdittä-* (tkp. *blättern* ; *lehte* *blatt*) = *foliis exuere* és *foliis ornare* (UA. 118.). Erre lépten-nyomon akad példa. Vegyük csak a mi *-l* és *-z* képzőnket. Az *-l* értékei : 1. vmit tesz, létrehoz : *szól*, *énekel* ; 2. vmivel működik : *fésül*, *kaszál* ; 3. vmivel ellát : *fej*, *talpal* ; 4. vmiül működik : *kémel*, *orvosol* ; 5. vminek vél, tart, mond : *csodál*, *rosszal*, *kevesel* ; 6. vmivé tesz : *meg-másol*, *darabol*, *igazol*. A *-z* értékei : 1. vmivel ellát : *ruház*, *foltoz* ; 2. vmivel működik : *vesszőz*, *botoz* ; 3. vmit tesz, létrehoz : *ágyaz*, *lármáz* ; 4. vminek mond : *uraz*, *szamaraz* ; 5. vmivé tesz : *csonkáz*, *tisztáz*, *apróz*. Ime milyen sokféleség ! S a rokon nyelvekben szintén bőségesen találunk erre példákat ; így a finn *-da*, *-dä* (*-ta*, *-tä*, *-’a*, *-’ä*) képzés különféle értékeinek föltüntetésére szolgáljanak a következő példák : (*silmä* szem) *silmä-* pillant, tekint, megnéz ; szemmel megver, megigéz ; (*matka* út) *matkaa-* utazik ; (*noke* korom) *nokea-* bekormoz ; kormot letisztít ; (*paimen* pásztor) *paimenta-* pásztorol ; (*kuiva* száraz) *kuivaa-* szárít. Hasonló a lapp *-de*, *-te* képző szereplése, pl. (*suddo peccatum*) *suddode-*, *suddote-* peccare, vétkezni ; (*čorbma*, *čorbmo* faust) *čorbmade-*, *čormote-* mit der faust schlagen,

öklözni; (*birtes, piktes vestis*) *bivteste-, pikteste-* vestire; (*svaines knecht*) *svaineste-* als knecht dienen, szolgálni. A ‚vmivé tevést‘ jelentő finn *-tta, -ttä* képzőt (pl. *muu* más: *muutta-* másít, változtat) ‚vmivel ellát‘ jelentéssel is találjuk alkalmazva, pl. *vyö* öv: *vyöttä-* övez; *syy* ok: *syyttä-* okol, vádol; *apu* segítség: *autta-* (K. *avutta-*) segít. Az *-itta, -ittä* képző is ilyen kettős szereptű, pl. *pala* darab: *paloitta-* darabol; *pikä* hosszú: *pikittä-* hosszabbít, folytat; ellenben: *rauta* vas: *raudoitta-* megvasal; *kunnia* tisztelet: *kunnioitta-* tisztel. A zürjén *-al* képző nemcsak ‚vmivé válást‘ jelöl, pl. *il* ferre: *ilal-* sich entfernen, *görd* roth: *gördal-* roth werden, hanem ‚vmivel működés‘ értelmében is előfordul, pl. *vugir* angel: *vugral-* angeln; *gogin* hobel: *gognäl-* hobeln; *sol* salz: *solal-* salzen; sőt ‚vmivel ellát‘ vagy akár ‚vmivé tesz‘ jelentéssel is, pl. *lok* bös: *lokal-* bös machen, ärgern; *röm* schöne farbe: *römal-* bunt machen, färben. Hasonlóképen a votjában, pl. *cirs* sauer: *cirsal-* sauer werden; *žob* schmutz: *žobal-* besudeln; *kener* zaun: *keneral-* einzäunen; ‚ymiül működés‘ értelmében: *var* knecht, diener: *varal-* dienen (UA. 126, 157, 160).

Végre, hogy visszatérjünk a szóban forgó *-m* képzőhöz, az sem szorítkozik csupán a ‚vmivé válás‘ jelölésére, hanem némely esetben más szerepet is vállalt. Így ‚vmivel működik, ellát‘ vagy akár ‚vmivé tesz‘ értelemben találjuk alkalmazva a votjában, pl. *šod* fekete, sötét, piszkos: *šodm-al-* befeketíteni, bepiszkolni (Munk.); schreiben (Wied.); *tođi* fehér: *tođim-al-* fehéríteni (Munk.); *gord* roth: *gordm-al-* (roth) färben, anstreichen, schminken (Wied.); — ‚vmit tesz‘ jelentéssel a vogulban, pl. *pitä* fészek: *pitäm-l-* fészkel (*vuj jiw-saw-kiwert pitämli* a madár a bokorban fészkel NyK. 23: 376). E szerint nem járunk el önkényesen, midőn az *eszmél*-beli (nemkülönb a *kegymél-* és a *bécsmél*-beli *-m* képzőnek ‚vmivel működik‘-féle jelentést tulajdonítunk.

Azonban híja volna ennek a magyarázatnak, ha ezt az *-m* képzőt csakis az *-él* képzővel társulva tudnók fölmutatni. De találkozunk vele más képzők társaságában is.

Nem veszem számba a székely *eszméd-ik* (v. *eszmééd-ik*?) szót (vö. Alig eszmeedtem fel, úgy elaludtam volt MTsz.), mert ez szóvegyülés útján keletkezett (*eszmél*+*eszéd-ik* v. *eszééd-ik*); nem az *eszmül*-t sem (*fő-eszmül*: fölébred, Hetés MTsz.), mert ez valószínűleg nem egyéb, mint az *eszmél* szónak a hetési nyelvjárás ismer-

retes hangsajátságai szerint alakult változata, a melynek a hangalakjára esetleg a vele azonos jelentésű *fő-üdüil* (Nyr. 2 : 467) is hatással lehetett. De már ide vonandónak tartom a székelyföldi *eszénkéd-ik*, *eszinkéd-ik*, (*eszénkéd-ik*), magához tér, eszméletre tér, szót (MTsz.), a mely korábbi **eszém-kédik*-ből (vö. *káromkodik* > *káronkodik*) vagy akár **eszémt-kédik* > **eszént-kédik*-ből (vö. *teremt* > *terent*) való. Az utóbbinak a föltevésére följogosít a szintén székelyföldi *még-eszént* ‚megsejt‘ (MTsz.) szó, a melyet megint korábbi **még-eszémt* > **még-eszént*-ből fejlődöttnek bizonyít egy változata, t. i. a székelyföldi *még-szént* (*meg-szent*, *meg-szönt*), észrevesz, megsejt, nesztét veszi‘ (Vadr.; Nyr. 6:324; 8:473; 9:26; 10:40). A **még-eszént* > *még-szént* épen olyan fejlődés, mint *még-ijed*, *még-ijeszt* > *még-jed*, *még-jeszt* (a Székelyföldön és Dunán túl; vö. *még: ijeszke*, *ijesztéget*, *ijesztget*, *ijesztő* > *jeszke*, *jesztéget*, *jeszget*, *jesztő* MTsz.). A *még-szént*-nek pedig még eredetibb *még-szémt* alakja is él, észrevesz‘ jelentéssel Csallóközben (Nyr. 1 : 332; Csaplár Benedek közlése és a magam tudomása szerint is). Ebben a *még-szémt* < **még-eszémt* igében ugyanazt az *-m* képzőt, még pedig ugyanabban a jelentésben (ymivel működik‘) találjuk, mint az *eszmél*-ben, csak más deverbális képzővel társulva (*ész: *eszém-él* > *eszm-él*; **eszém-t* > *szém-t* > *szént*, másrészt: **eszént* > *eszént*).

Mind ezek után, azt hiszem, nem lehet kételkednünk abban, hogy az *eszmél* szó nem összetétel, mint BUDENZ magyarázta, hanem az *ész* szónak származéka; s még csak annyit akarok hozzátoldani, hogy képzőjének, a *-mél*-nek izről-izre való megfelelőjét is fölismerhetjük a fönnebb idézett votj. *sédmal-*, *tođimal-*, *gordmal-* igék *-mal* képzőjében.

SZINNYEI JÓZSEF.

Déli osztják szójegyzék.

A déli osztják nyelvjárások szókincsének ismeretéhez mind-
eddigelé egyetlen forrásunk amaz alig két ivnyi szójegyzék, mely
CASTRÉN A. M. «Versuch einer Ostjakischen Sprachlehre» (St.-Pe-
tersburg, 1858) művének függeléke gyanánt jelent meg s az Irtis
torkolatvidékéről, valamint Szurgut város környékéről származik.
Egész óriási területei vannak e mellett a déli osztják tájbeszédék-
nek, melyekre nézve a legcsekélyebb tájékoztató adat sem áll
rendelkezésünkre, a minők különösen a Konda alvidéke, továbbá a
Felső-Obnak sűrű népességű hatalmas mellékfolyói: a Kis- és Nagy-
Jugan, az Agan, a Torom-Jugan, Vasz-Jugan és a Vach. Múltán
érdemlik meg ennél fogva kiváló becsülésünket azok a nyelvada-
lékok, melyeket összehasonlító néprajzunk elhúnyt érdemes kuta-
tója PÁPAI KÁROLY dr. egykori szibériai útítársam jegyzett fel ethno-
gráfiai és folklorisztikus gyűjtései során e nyelvtudományunkra
nézve merőben ismeretlen tájakon. P. nem volt szakszerű nyelvész,
mindemellett nem volt teljesen híján az előkészültségnek ez irány-
ban sem. Utazásaink kezdetén, a Lozva vidékén bő alkalma volt
megfigyelni a nyelvi kutatások terén követett eljárásomat, meg-
tanulta alaposan a tudományos hangjelzést, úgy hogy e tekintetben
még némileg CASTRÉNNÉL is pontosabb, ki nem tesz különbséget az
e és *é*, *g* és *gh*, *k* és *kh* hangok között s nem vette észre, hogy az *a* és
o magánhangzók mellett széltében divatos az *a* is, a mint ez egyes
esetekben Ahlqvist és Castrén váltakozó *a* és *o* írásából is követke-
tethető, pl. *vax* «vas» (P.) = C. *vāx*, *vax*, A. *vox*, *ox* = ÉV. *vax* | *vaxél*
«vékony» (P.) = I. *vāgat*, S. *vōgol* (C.) = ÉV. *vautä* id. | *vät* «szél»
(P.) = C. *vāt*, *vōt*. Abban is követte P. rendszeremet, hogy a
hallott osztják szavakat nem a saját felfogása szerint értelmezi,
hanem mindenütt az eredeti orosz fordítással magyarázza, mi mel-

lett csupán az a kár, hogy túlságos hűséggel ragaszkodott az osztyák közlő orosz nyelvi zsargon kiejtéséhez is, úgy hogy sok esetben a torz alakú orosz szó igazi mivolta meg sem volt számomra határozható. A jelen szójegyzékben minden adatnál közlöm a talált orosz fordítást, valamint az esetleg hozzáfűződő magyar nyelvi magyarázatot, melyek mellett a zárójelben adott fordítások vagy megjegyzések tölem származnak. Ahol csak alkalmam volt rá, mellékeltem a PÁPAI-féle adatokhoz CASTRÉN (C.) déli és Ahlqvist (A.) éjszaki osztyák adatait is, részben a dialektikus eltérések feltüntetéséért, részben ez adatok kölcsönös igazolása szempontjából. Az alkalmazott rövidítési jelek értelme a következő: *K.* = kondai osztyák, *KO.* = közepobi, *FO.* = felsőobi, *S.* = szurguti, *I.* = irtisi, *Jg.* = jugani, *VJ.* = vaszjugani, *V.* = vach-vidéki, *ÉO.* = éjszaki osztyák, *ÉV.* = éjszaki vogul, *KV.* = kondai vogul.

Az itt adott új nyelvi anyag érdekességei közül álljon e helyt néhány feltünőbb jelenség. — A vogulból ismert szóközépi és szóvégi *ɣ, ʒ*-féle enyhe hehezetet (*ēri* ének, *jā'i* atya) P. több szurguti magánhangzós kezdetű szó elején jegyzi s többször *h*-nak is írja. Ilyen esetek: *'amtu* (így is: *hamtu*) bölcös, *'amésvol* ül, *'anceɣ* fenyő, *'ávét* haj, *'alēngh* első, *'āj* kicsiny, *'ar-joy* kilencz, *'eghēn* áll, *'ej* egy, *'ele* fedél, *'erēɣ* kettesen, *'emp* eb, *'encēɣ-juɣ* csipkerózsafa, *'os* ismét, *'ung* torkolat, *'ut* bogyfőle. Figyelemre méltó, hogy ilyes, jelesül gutturalis nasalisféle (Castrénnál *ḡ*, Regulynál *gn* jelzésű) magánhangzói előejtés szerepel a jurák- és tavgi-szamojédiban is, melyekben pl. a szurguti osztyák *'amés*- «ülni» megfelelői: *~āmd-*, *~omt-* id., a szurguti *'ávét* «haj»-é pedig: *~ōbt-*, *~abta* id. (v. ö. szurguti *'eghēn* áll és Jur. *ńayū*, Jen. *ńayū* = OS. *ākaj* «kinnlade»). — A közep-obi *l, ʎ* hangok igazi ejtésére nézve tanulságos adatok P. jegyzetei közt: *KO. saghēr, slqghēr, staghēr* «pánczél» = *ÉV. laxēr* id. | *Jg. sar* «folyóáradvány» = *ÉO. lor* (A.), *K. tor*, *S. ʎar*, *I. tör* (C.) | *puxēs, Jg. puxels* «falu» = *K. puxēt*, *S. pūgoʎ* (C.), *ÉO. pōroʎ* (A.) | *VJ. pughēs* «bunkós nyíl» = *S. pōghel* | *pōgos* (C.) «kebel» = *puxel* (P.), *pōroʎ* (A.) || *cōt* «hó» = *I. tont*, *S. ʎant* = *ÉV. tūjt* | *cameč* «moh» = *S. ʎant* (C.) id. Ugyanilyen váltakozás Ahlqvistnál: *sōmotlem* és *lōmētlem* «kleiden, anziehen». E váltakozás alapját is megfejtí Ahlqvist, úgy határozván meg az *l* «vegyes hangot», hogy benne «néha egy kevés az *s* hangból is hallható, a miért is az oroszok ilyennel való szót átvevén, azt egyenesen *s*-vel ejtik, pl. or.

copъ „áradástó” = *lor* (*tör, lor*); l. NyK. 21, 196. Magam ezt a hangot az angol *th* (*ð*) és *l* összetételének hallottam, így *ðlor*, melyből természetesen igen könnyen válhatnak vidékenként a *tor*, *lor* (*lar*) és *sor* (*sar*) ejtések.

De P. adatai e hangnak eddigelé ismeretlen, jelesen *j*-féle ejtését, illetőleg változatát is tükrözik. Ennek példái: *jar* (VJ.) «folyóáradvány» = Jg. *sar* (P.), S. *lar* (C.), ÉO. *lor* (A.) | *jaĵ, juĵ* (VJ.) «ujj» = S. *loi*, I. *tui* (C.), ÉO. *lui* (A.) | *jent* «árpa» = ÉO. *lant* (A.), DO. *tant* «getreide, korn» (C.) | *jajem, jejem* «fejsze» = ÉO. *lajim* (A.), *tajim* «axt» (C.), ÉV. *iwimés* «törővas, ék» | *jēvēt* (S. Jg.) «hét» = KO. *lepet* (P.), ÉO. *lābēt* (A.), S. *labet* (C.), I. *tābet* (C.), K. *tapet* (P.) | *jōnkēr* «vakondok» = FO. *lōnkēr* id. (P.), ÉO. *lengēr* «egér» (A.), *teyer* id. (C.), LV. *tāyēr* | *jēr* «gyökér» ebben: *mōgh-j.* «földi giliszta» = ÉO. *mī-ler* id. A., *ler* «wurzeln» (A.), S. *lor* (C.), ÉV. *tār* | *jīnker* «váll» = ÉO. *laynker* (A.), *teyer* (C.) | *jozēr* «pánzél» = ÉV. *layēr*, KO. *saghēr, slaghēr, staghēr* (P.) | *juĵ, juĵh* «ő» = S. *leuĵ*, I. *teu* (C.), ÉO. *lu* | *juĵk* «bálványszellem» = *lung* (P.), ÉO. *loŋĵ* (A.), DO. *toŋĵ* (C.) | *juĵ* «száj» = S. *lut*, I. *tut* (C.), KV. *tūs* | *jūt, jūtu* (VJ.) «ruhaujj» = K. *tit* (P.), ÉO. *lēt* «ärmel» (A.), ÉV. *tajt* | *juf* «vező» = K. *tup* (P.), ÉO. *lop, lūp* (A.), S. *lup* (C.) | *jigh-, ūgh-* «enni» = S. *liv-*, I. *tēv-* (C.), ÉO. *lelem* («eszem»), ÉV. *taj-*. Hogy ezen *j* tényleges hangejtés s nem valami hanyag írásjelölés, bizonyítja, hogy néhány világos példában Castrénnál is található, a minők: *jewdem* «schiessen» = Jg. *jegut-*, VJ. *leĵ-* id. (P.) = ÉV. *laj-* (*lāĵēm* «lövök») | I. *jūm*, S. *jōm* «traubenkirsche (prunus padus)» = ÉO. *lom, lum, jum* «vogelkirsche» (A.) = ÉV. *lām* | I. *jānĵk* «nagel» = ÉO. *luñk*, ÉV. *lēñk*. — Igen fontos az itt mutatkozó hangsajátság annak megértésére, hogy minő hangfejlődési menettel tűnhetett el az eredeti *t*-féle szókezdő a magyarban az *egér, ev-* (enni), *ö* (övé), *ujj* (digitus) *ujj* (manica), *ér* (vera), *evez*-féle szavakban, melyeknek déli osztják megfelelőiben fentebb *j* szókezdős változatokat is találunk. Csakis *l, j* szókezdős másai ismeretesek az *ék* és *áz-* szavaknak (az utóbbira nézve v. ö. KLV. *jōs-* «nass machen» és ÉO. *losta-* «einweichen, aufweichen») s igen föltehető, hogy egyéb esetekben is, midőn a finn-permi nyelvek közös *s* (*š, č, ś*) szókezdője ellenében a vogol-osztják *t, l* hangváltozatot mutat (pl. az *arasz, in, epe, asz-, ősz, ín* s az iráni eredetű *arany* szavakban) részt vett e hangváltoztatásban a magyar

is s csak ezen hangfejlődési menettel (vagyis $s > t, l, j$ változásokon át) jutott ahhoz, hogy eredeti mássalhangzós szókezdője végkép eltűnt. Ilyen módon megfejtethető volna a magyar *nyár* «aestas» szó is, melynek a *tél, tavasz* és *ősz* után itélve szintén a rokon nyelvek körében kereshetjük mását. Alkalmos megfelelőjéül kínálkozik ugyanis a Pápaítól följegyzett *sloŋger, loŋger* ebben: *sloŋger-urengi* «nyári varju», mely a S. *loŋ*, I. *toŋ* (ÉV. *tūw*), ÉO. *luŋ* «nyár» szóhoz viszonyítva olyan képzésnek látszik, mint ÉV. *tūr* «tó» a TV. *tō*, ÉO. *tū* (*tūw*-), I. *teu* «tó» és ÉV. *sūr*, KV. *sūr* «bélgiliszta» a KV. *squ* «szű» és magy. *szű* szavakhoz képest (v. ö. a szóközépi hangmegfelelésre nézve: magy. *nyál*: ÉO. *noŋel* id. (Volog.) | magy. *fal*: ÉO. *pūŋel, puŋel* «seite», *χot-p.* «wand»; s a fölvett szókezdő *j-n* változást illetőleg: magy. *jargal* és *nyargal*, továbbá magy. *nyuvad-* és finn *juuttu-, juupu-* id.; l. MUSz.). Ugyanilyen hangmegfeleléssel érthető a magy. *szalu* («váluzó, hornyoló görbe fejsze» Tsz.) és *gyalu* viszonya, melyeknek megfelelője: DO. *sōgot* «ein hobel, mit dem man boote aushöhlte» (C. v. ö. még: ÉO. *sus* «herbst» = ÉV. *takwēs* | ÉO. *sōres* «spanne» ÉV. *tārēs* | ÉO. *sos-* «trocknen» = ÉV. *tās*-).

Érdekes P. jegyzéseiben a *f, v*, mint az eddig csupán *-p* alakban ismert névszóképző változata, pl. *juf* «evező» = ÉO. *lup*, S. *lup*, ÉV. *tūp* (v. ö. *tqaw-* «evezni») | *jinglef* = *jinglep* «eine stelle, wo man verborgene schätze vermutet». C. | *voltof* (K.) «gyalú» = ÉO. *voltep* | *venev* «csáklya» = ÉO. *venep*, DO. *venep*, KV. *voŋep* id. Egészen is elenyészik, pl. *kalu* «háló» S. = *kalép*, ÉV. *χulp* | *amtu* «bölcse» = S. *āntep*, ÉO. *ōntep*. — Alaktani tekintetben igen feltűnő az ind. præs. 3. személyének sajátosságos alakítása, melyet egyéb forrásokban nem találok: *me tolozłom* beszélek: *toloχql* beszél, *toloχvelt* beszélnek, *nōrōχtuvel* брѣжаетъ (fut), *niŋgintōvel* женится (nőstül), *ül-vüχelval* leszáll (lováról), *volvel* lesz, *volvelt* lesznek, *vüceghlivel* ég, *mövel* ad, *pari vērvelt* lakodalmat csinálnak, *köt panvelt* kezét tesznek rá, *vērvelt* verekesznek. Az itt mutatkozó *-vel, -velt* végzet *-pél-, pelt* (*-pölt*) alakban is mutatkozik: S. *rōghimpel* бросить (dob; v. ö. *rōghimsēm* dob-tam), KO. *lalempölt* loznak (v. ö. *lalamsēm* loptam). Valószínű, hogy ez a *-v, -p* hangelem a part. præs. *-p* képző és a hozzácsatlatkozó *-l* a 3. szem. ragja.

Nem egy pontban tartalmaznak útbaigazítást, illetőleg helye-

sebb tájékoztatást P. adatai vogul gyűjtéseimre nézve is. A vogul medvénekekben közkeletű nevezete a medvének: *nūrēm-uj*, mely rendszeren a világosan «erdei állat» értelmű *ūnt-uj* kifejezésnek párhuzamos mása. A *nūrēm* szó a vogulban közönségesen «rét»-et, «mocsaras vidék»-et jelent; de előttem merőben érthetetlen volt, hogy minő alapon alkalmazható a medvére a «réti állat»-j elzás. Többszörös tudakozódásomra azt a felvilágosítást nyertem, hogy: *nūriŋ ḡlmä mā'ēs nūrēm-uj' lāwau* (= «erős» (*nūriŋ*) volta miatt neveződik «*nūrēm*-állat»-nak); egy másik közlő szerint pedig: *nūrēm-uj nāsānā nūrēmēt, pēlpä mā'ēs nūrmi' lawau* = a *nūrēm*-állat karmai *nūr*-ok, éles volta miatt nevezik *nūrēm*-nak), minélfogva rendszeren így is fordítottam: «*erős állat*». Most azt találom P. jegyzetei közt, hogy a Közép-Ob vidékén a medve neve: *nūrēm-iz*, melynek előrésze a *nūrēm* БОЛОТО (mocsár), utórésze az *iki, iz* (= vog. *ḡjkü*) «öreg ember» szó; vagyis hogy a *nūrēm-uj* a vogulban mégis csak «réti állat», közlőim magyarázata pedig a már nem értett, hagyományos szónak tudákos értelmezése. — Homályos, értelmében pontosan meg nem határozható volt előttem a hősi énekek *sošsēl* állatneve, melyről azt hallottam, hogy «hat lábú, rothadt fában élő féreg, mely nem harap». Most előkerül mint felsőobi szó *sošēl* «gyík», melyet a varázsdobra is festenek. Így válik igazán érthetővé egy másik közlő magyarázata: *vōrt ḡlnē mān ošsā le'ipä ḡurip ujkwē* (=erdőben élő «vékony farkú» alakú állatka), mihez megjegyzendő hogy *ošsā le'ipä* («vékony farkú») a *gyík*-nak sajátos neve a vogulban. — REGULY déli vogul énekeiben többször fordul elő a kiváló énektudónak jelzője, illetőleg neveképpen ez összetétel: *jēri-sēčn*, melyben az utórészt senki sem bírta számomra megfejtetni, minélfogva én megkérdőjelezve, sejtelenképpen az éjszaki vogul *sujtsēnē* «hangzó» szóval írtam által. Megmagyarázza e kifejezést P. következő adata: *sečvēl слышно* (hallható, hallik), mely szerint: *jēri-sēčn* értelme: «éneke hallható».

Némely pontban CASTRÉN és AHLQVIST adatait igazítják helyre illetőleg világosítják meg P. adatai. Hogy a Castrén-féle *megder* «angelwurm» miféle szó, mutatja, a P.-féle *mōgh-ŋer* «földi giliszta», mely Ahlqvistnál *mā-ler* alakban van írva s benne az utórész: *ler* «wurzel». — A magy. *nyű* szónak mását C. *nijŋk* («made»), A. *nēŋk* alakban adja; hogy a szókezdő tényleg *n*, mint a magyar alak után elvárható, mutatja P. *nijŋg* írása, mely = ÉV. *nijŋk*. Az ÉO. *sōgol* és

DO. *sāgat* szót C. és A. egyaránt «brett»-nek fordítják; de P.-nál a megfelelő *sažel* alak «спичка» (szálka, hegyes fa) szóval van tolmácsolva. Ezen utóbbi jelentést igazolják a KV. *seilä*, PV. *sīl* «szálka» és ÉV. *sa'ilä* «hegyes karó» szók is.

Különböző irányban tanulságos szók: *iki* «hold, hónap»; de egyszersmind «öreg ember» (v. ö. ÉV. *jāñžep-ajkä* «Hold-öreg», mint mesealak) | *žatt-ime* «Napanya» (v. ö. ÉV. ÉO. *nāj* «nap» és «úrasszony»); a Felső-Ob vidékén is feljegyezte P. a *süng* «nap» szó mellett ezt az összetételt: *süng viču ni (nī, ni «nő»)* | *čuže-nāl* «villám», tkp. = ÉV. *šajl* «sűrű, zivataros felhő» *nāl* «nyíl»; tehát itt is «isten nyila»-féle a villám, melylyel P. jegyzete szerint «a medve üti a földön lakót» | *ej* «éj», mely szó az osztják területen eddigelé ismeretlen volt | *sober* köpeny = *šabur* «ein mantel, der altäglich getragen wird»; v. ö. magyar *szűr* | csuvas *šobër* «nyári fehér gyolcs köpenyeg», cseremisiz *šabir*, *šobir* id. (Zolotn.), *šovur*, *šqur*, *šavar* «női vászon felöltöny» (Reg. Cast.), zürj. votj. *šabur* «fehér vászon felöltő, kaftán», szibériai orosz *шабурь* «férfi-köpeny» | *sövös* *богатырь* (hős)-féle bálvány; v. ö. magyar *hős* | *tüğhet*, *tüğöt* «tegez» = ÉO. *tul*, KV. *täut*; föltünő, hogy az osztjákban is *g* felel meg a magyar *g*-nek, mi e rokon nyelveknek egymásra való szókinszbeli hatásának költi gyanuját | *tughe* (V. FO.) «tűz» = S. K. *tughet*; amott tehát hiányzik a talán csak képző szerepű végzet (v. ö. tavgi-szamojéd *tuj* «tűz», jensiszi-sz. *tū*, *tu*, jurák *tu*, tunguz *togo*, mandsu *tuva*, *tua* id.). Hasonló eset: *nova* «kor» = ÉO. *nūbēt nūpēt* = ÉV. *nať*.

A

aut волокъ (valamely földnyelvet átvágó folyóág-közi út, melyen keresztül a csolnakot szárazon húzzák); старица (kiszáradt folyómeder). — ÉV. *āvēť* földnyelv, folyókerülővel környékezett keskeny földterület; ÉO. *avēt* «gegend, bezirk» A. — L. *qxēt*.

autép (K) парусъ (vitorla).

ayker «кетарокъ, olyan mint az ocetръ» (azaz: tokhal). — V. ö. ÉV. *vāykēr* сѣмга (egy halfaj).

aykél: *a. sighet* (I.) «пень, levágott fatörzs» | *eykél* «столбъ, a ház előtt álló oszlop». — ÉO. *āykél*, I. *ānket*, S. *āykél* «baumstamm» A. C. — ÉV. *āykwél* id.

a η ti borda, ребро. — ÉO. *anti-lu* id. A. — KV. *antél* id.
aj, VJ, S. *áj* kicsiny; *áj-ku* парень (kis fiú), *áj kul*
 чебакъ (konczérhal). — *Aj-As*, Jg. *Áj-Es* Kis-Ob (Szurgut mellett,
Áj-Jayon Kis-Jogan (a Jogan mellékfolyója), *Aj-jar-pūyét* (konda-
 vidéki falu), *Aj-Way-p.* (vachvidéki falu). — *ai* C., ÉO. *ai* A.

ajket: *timet-a.* (K.) пословица (közmondás). — V. ö. EO.
aikel «nachricht». A. — KV. *ogjrel* «kiáltás, verszt».

atak: *turém a.* (K.) погода (vihar, rossz időjárás). — *adak*
 «sturm, ungewitter». C.

ātém, VJ. *ettém* худой (rossz): *ātém* épét (K.) худой духъ
 (rossz szag), *ātém küñ* (V.) худая болѣзнь (nemi betegség), *etté-kiñ*
 (V.) оспа (himlő).

atnēy-ku (S.) orosz subás ember.

atnil (VJ.) «котъ medvénél» (medveműszó; talán: «котъ
 морской: seebär»; de lehet az orosz коготь «karom» is zsargon
 ejtéssel).

atél «a kutya ifjabb testvére»; *atl-āmp* (S.) «конча (v. talán
 конча), собака: káromkodó szó» (kutya; az előbbi orosz szó előt-
 tem ismeretlen).

As Ob, *As-jay* «Az Irtis torkolata körül lakó osztják nép». —
Ēs (FO.) Ob, *Kögh-Ēs* Каменной Обь (Köves-Ob), Jeniszei; *Ka-
 teñ-Es* Irtis (tkp. «tatár Ob»).

ane, *ani* (K.) чашка, csésze. — ÉO. *ān* «geschirr, schale»
 A. — ÉV. *ānā*, KV. *oanū* csésze.

ancēz fenyő; l. *oncēz*.

anékél «az ifjabb testvérnek a bátyja felesége» (a végzet
 bizonyára 3. sz. birtokosrag). — V. ö. ÉV. *ānī* «ángy», EO. *anji*,
anjiye «frau des älteren bruders». A.

apésal бабушка (öreg asszony; talán szintén 3. sz. birtok-
 kosraggal). — S. *opa* «ältere schwester» C.

amésvol (S.) сидитъ (ül). || *amsel-pért* бдесѣдка, доска
 (üldögélő lócza). — V. ö. I. *omsem* «sitzen», *pāgart* «balken». C. —
 L. *omsitā*.

amtu (S.) зыбка (böleső). — S. *āntēp*, I. *ōndep* «wiege»
 C. — ÉO. *ōntēp* id.

avés, K. *āvés* нижній (alsó). — *Avés-wont* (Alsó-Erdő hn.). —
avas «das untere» C.

al годъ (év). *tem al* въ этомъ году (ebben az évben), *pür al*
 въ прошломъ году (tavaly). — S. *al* id. C. — KV. *el*, *jel* id. (v. ö.
 tatár *jil* «év»).

alax-silta-vola (FO.) постель (ágy). — V. ö. LV. *qlēz* czoboly
 v. nyuszt fészke (raino) és EO. *vol* «p'atz, stelle».

alēgg (S.) első; съ начала (kezdettről való). — I. *aleg* «der
 äusserste, erste». — ÉO. *ōlēg* id. = ÉV. *aulij* «végső» (*aul* «vég»).

ar-jonygh (S.) kilencz. — *ār-jon* id. C. — L. *ejër-jonyh*.

ārēn (S.) долгъ (adósság); *arnēy ku* должникъ (adós); *ārñēy juž* (VJ.) adósságfa (melyen t. i. az adósság felróva van). — *ārēnt* C. és ÉV. *ārēnt* adósság.

A

qur (K.) высокий яръ (magas, meredek part); *qur want* высокий материкъ (magasan fekvő erdő). — ÉV. *aurä, awrēx* magas part.

qglēž tarēž божья журавль, csillag («isteni daru»). — ÉV. *tari-žuri-sqw* «daru alakú csillag» = «kis gönczöl».

qž (S.), K. *už* голова (fej). — *qž-künčič, akkenčič* гребень (fésű). — L. *ok*.

qžēt (FO.), K. *qžqt*; *ōghöt* волокъ; l. *qut*. — *qžētēy jaxon* (földnyelves folyó). — V. ö. KV. *Ōkhēt-jō* folyónév a Felső-Konda vidéken.

qylatmil: *Torom-čoot q.* «isteni sněgъ видима» (látható az égi hó). — V. ö. ÉV. *āykwāti*, TV. *qylatql* szemlél, tekint.

qllep (K.) пологъ (nyári hálósátor a szünyogok ellen). — S. *olēp* «kleines zelt» C.

E

ēgēn, S. *ēghēn* áll, *ēgēn-lož* (áll öble); *ēgēn-lus* szakál. — *āyēn* C. A. — ÉV. *ā'in* id.

ēghērne, V. *ēgerneŋ* язь (jászkeszeg). — *āgerna* C. — *avēr-nē* cyprinus idus. A. — V. ö. ÉV. *ā'ir* örvény.

ēj (FO.) ночь (éj), *ējne* ночью (éjjel). — S. *jogon* nacht. C.

ēj (S., VJ.) egy. | S. *ei*, *i* C. | *ējpe* egyszer. — *ēj-žēt-jonž* (K.) tizenegy.

ējēr-jonž, ejēri-jōnž (Szurgut alatt); *jēri-jōnž*; *ar-jōy* kilencz; *ējēr-sat* kilenczven, *ējēr-sat-ōrg-ēj* kilenczvenegy, *ējēr-sat-ōrg-ēj-er-jonž* kilenczvenkilencz | *ejēri-jōnžmētē* kilenczedik. — ÉO. *jir-jay* id. A. — L. *ar-jōy, ar-jēygh*.

ējga! «jaj!»; *ējga kōčegē!* охъ болить! (jaj, de fáj!).

ēygh, V. *ünk* куропатка (fajd). — ÉV. *āyžā* id.

etēp (S.) osztják verszt = öt orosz verszt. — S. *etēp* «werst» C.

ētēr ясной день, пебо (derült, világos idő, ég). — S. *ater*, I. *ēder* «klar, hell» C. — *ēder* «schönes wetter» A. — ÉV. *atēr* (*tā-rēm*) szép idő.

ēss (S.) мать (anya): *ēssēm* anyám, *tarom-ēss* божья мать (isten anyja), *ēssēl* *ēnti* anyja nincs, anyai árva | *ēssēl* мать (S.): *ēsslem* anyám. — *ēssēl-jōy-jēghūme-non-pažni* ебъ твою мать! (káromkodás: b. m. az anyád!).

ēsém (K.) ТИТКИ (csecs), *ēsém-jyńk* МОЛОКО (tej; tkr. «csecs-víz»). — *ēsém* C. — ÉV. *ēsém* id.

ēntém (S.) НѢТЬ (nem; nincs); *ēnté-kožén* не давно (nem rég). — *ēndem* C. — ÉV. *ātim, āfi* id.

ēni (K.) I. *ēne*, Jg. *in*, S. FO. *enl nagy*. — *enliž* id.: *e. jažon* «nagy folyó» — *ēnemtem pax* приемный сынъ (nevelt, fogadott fiú). — *ēney* толстой (vastag). — I. *ēne*, S. *enl* C.

ēnčéž-juž шипичникъ (csipkerózsa-fa) — I. *anža, anže*, S. *anžez* id. C.

ēntép, entu (S. I.) поясъ (öv). — *ēntep* C.

ēnil старшая сестра (idősb nőtestvér), *nagynéne*; *sacčii e.* родная сестра (tulajdon édes testvér). — V. ö. ÉV. *āni* anyai nagyanya.

ēpét (K., S.) духъ (szag, illat). — S. *āpel*, I. *ēbet* C.

ēva (K.), S., VJ. *ōgi* дѣвка (leány). — I. *ēva* C. — ÉV. *āri* id.

emter (VJ.) рѣчка (folyócska); *Kor-sär-e.* болотная рѣчка (mocsaras folyócska); *Sarténg e.* (VJ.: csukás patak); *N'uxos-poteng-jogon-e.* пуушт-ганѣй-фолы-патакья; *Jož-siže-tőj-e.* окунь-истокъ-вершика-рѣчка; *Tož-sighet-e.*

emp, S. *emp eb*, kutya. — *āmp* C.

el ne (ne)! — EO. *äl.*

ele, S. *ele* крышка (tető, fedél). — I. *ede*, S. *alä* «deckel» C — ÉV. *alä* vminek teteje.

ellé, ellé (FO. Jg.), *ölle nagy*; *ellé sut* magasabb hivatalnok, начальникъ; *ellé v. éne me lož* öreg ló; *Ellé-Jažon* Vasz-Jugan, *Ellé-Naž* (folyó neve, ellentétben ezzel: *Āi-Naž* Kis-N.); *ölle-jaž* nagy ujj, öreg ujj.

ēlén reggel. — I. *āleŋ* C., EO. *ālén* id. A. — v. ö. ÉV. *ālpel* «korán, reggel».

elél тѣло (test), *kālem elél* holt tetem (talán már 3. sz. birtokosraggal). — *ēt, eit* «körper, gegenstand». C. — v. ö. ÉV. *alpi, ālpi* test.

ērež, erež (S.) на два (kettesen); *erež mensēmen* на два ушли (kettesen, külön mentünk el).

erēž (S., K.) пѣснь (ének); *erēžvöl* énekel. — S. *ārež* id. C. — EV. *ēri* id.

I

iki öreg; *ikim* feleségem atyja, apósom; feleségem bátyámat hívja így; *ikil* nagybátyja; *imel ikil* a felesége atyja. — *jolt-iki* старикъ (öreg). — *tom-jaž iksa-ekwa* (S.) ихныя семейства (az ő családjuk). — S. *iki*, I. *ika, iga* «verheirateter mann, greis». C. — ÉV. *ājkā* öreg (férfi).

iki (FO.) мѣсяць (hold, hónap). — *iki iringeltűe jožtes* мѣсяць совсѣмъ полнымъ сдѣляся (a hold teli lett, egész tányérja)

fényes), *iki kulas* м. кончался (a hold végére jutott, fogytán van). — *tem ikin* e hónapban, *laljok ikin* a mult hónapban. — *iki-jevét* недѣля (woche). Hónapnevek: *Saræk-iki* (KO.), *ver-i* (VJ.), *velég-juzél-i* (VJ.), *pialtéu i* (VJ.), *As-patta-i* (KO.), *házél-khatél-i* (VJ.), *vüing kurek-i*; *lan-vésész-i* (VJ.); I. az előrészek helyein. — L. NyK. 25:29.

ix (K., KO., S.) медвѣдь (medve). — Medveműszók: *ix-az* (VJ.) medvefej, *ix-mésséz* medve-xvostь (fark), *ix-jöng* (VJ.) сало (háj), *ix-mak* (VJ.) желчь (epe); medvéjенокь (medvebocs); *ix-jüj* id.; *imelte-tazél* (?) segge. — *jig. jiz* «vater, bär» C. — V. ö. ÉV. *jäi* (jäg-) atya. — L. *jiz*.

igh (S.): *kol igheli* halat eszik, *me ilem* бмъ (eszem), *iste* бль (evett). — L. *igh*.

igket medveorr.

iglev (S.) кладь (rejtett kincs). — *jinktep* «eine stelle, wo man verborgene schätze vermutet». C. — L. *jinglef*.

it сейчас (most, azonnal).

ittén вечерь (este).

itnuvès-köz, FO. *üttencivés*, KO. *isnuvès* стeкло орошка (ablaküveg). — ÉO. *isnuvis* fenster. — ÉV. *isnès* id.

inel-vqz стаъ (acél).

ives az a fa, melyen a halat szárítják.

ivelta (S.) теперешний (mostani).

imi (FO., KO.) старуха, баба (öregasszony); *imem* (imil) feleségem anyámat, nénémet, anyám nagyanyámat hívja így. — *Xatt-ime* (K.) солнце (nap; tkr. Nap-anya); *Kögh-ime* каменная баба (Köbasszony, bálványnév), *Pei-ime* островка-старуха (Sziget-asszony), *Vés-ime* (Mammut-anya), *Mögh-ime* (Föld-anya). *Kas-karn-ime* бálványok nevei; az utóbbiak vasból és ólomból vannak.

il (S.): *ile, ile* впередь (előre), *ile pitven* впередь будешь (elől leszel, előre jutsz); *ilne-mala* прежде előbb); *ilene* однажды (egyszer, egykor); *il novti ot* древняя вещь (régí holmi). — S. *ilpija* «vor, voran, vorn» stb. C.

il (S.): *il-ilitéti* ходить будеть (járni fog), *il-ilivelt* ходить будуть (járni fognak), *toll ilépa* этакь будуть (így lesznek). — *tqrom ipe xan* istentől küldött (?) fejedelem. — ÉO. *jil* «folgen, kommen, werden». A.

ilem (S.) стыдь (szégyen, szemérem), *ilemlem* стыжусь (szégyenkezem). — ÉO. *jelem* «schat, schande». A. | *iméllim* стыжусь; — v. ö. *jemettem* «sich schämen (von der braut, wenn sie ihr gesicht aus schamhaftigkeit verbirgt)». C.

ilkek nyírhéjból készült hosszú, lapos, négyszögletes, nyílt kosárforma, melyben bogyót aszalnak.

iren-g-tüx (S.) fejtető, fejbúb. — V. ö. *iki iringeltüe* v. *iringeltüe joxtés* I. fönt iki alatt.

O

- ok-ku* (KO.) хозияинъ (gazda). — S. *ox* «kopf» C. *ox-γo* «häuptling». A. || *okkén mqlensí* fejes malicza suba. — L. *qx, ux. oxersēvél* вострохвость (egy kacsafaj).
oxčém платокъ (kendő). — *oxcam* id. C.
oxét (K.) szán, *amp-oxét* нарта (ebszán). — I. *ōgot* C.
oηg, S. *uηg* устье (folyótorkolat), *Jaxon-ong* a Jugan folyó torkolata. — *oy* «mündung, öffnung». C.
oηget (K.) S. *āngét* szarv, *tambak-onget* табакерка (tubákdoboz). — *oyet* «horn». C.
oηghtu, K. *qηghtü* рогатина, копье: mindkét oldala éles (dárda, kopja). — I. *ōnda* «speer» C. — ÉV. *qutä* id.
ōs, os, S. *os* опять (ismét); *os äipe* еще разъ (még egyszer). — *os* «noch» C. — KV. *os*, ÉV. *ās* még; szintén.
onel a vadak jegyei, lábnyomai (valószínűleg harm. sz. birtokosraggal).
ončéχ, S. *anceχ* сосна (fenyő). | *ožakény vanténg* (FO.) сосновой мьсы (fenyűessel borított folyófok). — S. *onžex* «fichte» C. || *ožakény* (FO.) сосновой (fenyűből való, fenyűves).
omsitü päsén стулъ (szék; tkr. «ülő asztal»); *ümsel juχ* szék («ülő fa»). — I. *ōmsem* «sitzen» C. — L. *amésvol*.
ol (KO., S.): *il novti ol* древняя вещь (régí holmi), *ma olom birtokom*, мое имущество. — ÉO. *ot*, ÉV. *ut* holmi, *đolog: amutém* az én holmim; enyém.
olne свинець (őn); *neg-olne* олово (ólom). — ÉV. *qln* ezüst.
ort (S., KO.) старшина (sztarsina, kerületi főember); *ort-ku* начальникъ (elöljáró); *ortel pente* (S.) хозияинъ (gazda) || *ortéy wqč* fejedelmi város. — ÉO. *ürt* «herr» A.

U, Ü

- uχ* (K.) голова (fej). — L. *qx, ok*.
uχeltéval (S.) лаять будетъ (ugatni fog). — ÉV. *ūt* «ugatni».
uj: *usém* видѣль (láttam); *ujentelme* видимая (látható); *ulim* вижу (látom); *kassej unte sém-köχ* ember látó szemgolyó. — *ujem* «sehen» C. — ÉV. *vaj*-id.
uč (K., S.) лопать (ruha); *tan-uč* menyasszonydíjkép adott ruha. — *uč* id. C.
učč ловушка (vad- v. halfogó szerszám); *vajex vėlte učč* (általóló szerszám), *khul-vėlte-učč* «halóló szerszám».
ut (K.) ягода (bogyóféle). — I. *ūt* S. *ül* «heidelbeere» C.
ussilem позъваюсь (ásítok). — ÉO. *üsétlalem* id. — ÉV. *ūsint*-id.

unt (K.), FO. *wont* (K.) урмань (sűrű erdő, vadon). — I. *unt* «festes land, wald, hügel» C. — L. *vant*.

ulem (V.); *jem u.!* (Jg.) прощай! (köszönés búcsúzaskor). — ÉV. *jámés ülém!*

upét (K.), S *ávét* волось (haj); *me hautém jorçlim* hajamat vagdalom. — ÉO. *üpét*. ÉV. *āt* id.

ur ураль (meredek part, hegyszakadék). — ÉV. *ur* hegy.

ur-ku a leánykérőbe küldött ember, сватъ; *ur-jax* (nász-nép); *ur-soç* a kérő követek botja, посохъ || *vort-jax* násznép. — ÉO. *ürt* «freierwerber». A.

urunghi (K., KO.) воронь (varjú); *urëy-iki* id. — ÉV. *urin-ëkwä* id.

uri (V.) протокъ (folyóág); *stariça* (régí folyómeder). — ÉV. *urei* id.

uri-wont (FO.) подгорной лѣсъ (hegytövi erdő).

urma (L., S.) gyöngyös kesztyű.

ünk (V.) fajt. — L. *ënggh*.

ümel пискозобъ (cyprinus phoxinus, seegründling). — *ümel cobitis fossilis*. C.

ül (S., KO.) нижный (a folyó alvidéke felé eső): *ül pëlek* (alvidéki táj), *ül-ku* alvidéki ember; *Ül-jax-Jaxën* a Nagy-Jugau folyó || *ül-vüçillem* leszállók (lovamról) = ÉV. *jölä va'ile'im*; *ül-vertë* похоронить (eltemetni). — ÉV. *jol* al.

ülç: *üljëm, üzil* feleségem a fiatalabb nőtestvéremet hívja így.

ült (Jg.) üllő. — ÉO. *ilt* id. A.

ür-je nggh (S., KO.) kilencz, *ür-sat* kilenczven. — *är-jonggh* «neun». C. — L. *ar-jonggh, ejër-jonggh*.

K

kakkel bátyám fia, így hívja a nőtestvér a fítestvér fiait. (talán a végzet már harm. sz. birtokosrag.)

kager пеликанъ (gödény). — *kägal* «weisser storch». C.

kaçé-çureç svätý stariçk (szent öreg). — v. ö. ÉV. *çumrës* emberke.

kajër (K.) полъ (padló) | *kajiruy tüi* házfedél és padlás. — v. ö. ÉV. déli vogul *kär*, ÉV. *çar* földszin.

kajni (V.), K. *keñe* komarъ (szúnyog). — *kaiji* id. C.

kāt (S.), VJ. *khat*, K. *çat, khät* ház, *ruçk*. «orosz ház», melyben t. i. kemence van, *mök-k*. földház, *çuzalëy k*. tűzhelyes ház, *tarom-k*, K. *tarëm-çat* templom, *tarom-kattëy püçët* egyházas falu, *pöçër-khat* (VJ.) рубленная изба (ácsolt ház), *pöteglëm kät* (S.) казаматъ (börtön), *khqney kät* (S.) потолокъ; *çat-çar* (K.) полъ (padló) | *katali* (S.) домичекъ (házikó). — S. *kät*, I. *çöt, çät* id. C.

- kat* (KO.): *juntép-k.* a hattyú szárnycsontjából készült tű. — v. ö. *kqt* kép.
- katéη* (FO.) taplótartó zacskó.
- katen* (KO.) kettő, *katyet-jon* tizenkettő.
- kattaxintes, kattaxintes, kalaxintes* остался (fönmaradt). — *zaidem* verbleiben. C. — ÉV. *zült-* maradni.
- kattleftal* (S.): *nul-k.* бракъ (házasság).
- kas* глухарь (kakasfajd). — *zōs* entenart. C. (v. ö. török *kaz lúd.*)
- kas si, kqssi, kesi; kassejna* человекъ (ember); *tqrom-pöghel-kqsei* istenember; *khqnta-kesi* osztják ember. — (V. ö. tatár *kēsi, kīši* férfi; a vogulban: *vit-kēs* «vízi manó», tkr. «vízi ember».)
- kass em* (S.) находка (lelet, amit találnak).
- kan* fejedelem; l. *zan.*
- kan ek* брусника (preisselbeere).
- kan eη, K. khonēηg* берегъ (part). — ÉO. *zōnēη* id. A.
- kan zē ηg* tarka; l. *zan z.*
- kam, kham* гробъ (koporsó). — ÉO. *zom* «ausgehöhlter baumstamm; *zala-zom sarg.*» A.
- kam čif* (S.): *nur-k.* szijostor, melylyel a lovat hajtják.
- kar-jingel* (S.) vastag nyírhéj ékesítve. — *kār* «rinde, borke». C.
- kari, K., KO. kōri* стерлядь (tokhal). — ÉV. *karej* id.
- karnil* котъ медвѣдя (talán: jegesmedve).
- kalu, KO., S. kalēp, K. khqtēp, khotēp* сѣтъ (háló), *lompekalu* сѣтъ съ наплавами (ragás háló). — *zōdap* id. C. — ÉV. *zulp* id.
- kal ek* (VJ.) медве-кость (csont). — (v. ö. tat. *kalak lapoczka-csont.*)
- kalésellam* (?) кашлю (köhögök). — *zūdesem* «husten». C. ÉO. *zūlemalem* id. A.
- kalentelem* (S.) ночую (háló). — S. *kūlem* nacht zubringen. C.
- kali velēm ku* (KO.) человекъка убилъ (embert ölt férfi). — ÉO. *kalī* «blut». A. — ÉV. *kēlp* «vér».
- kalm a kis* erdő, melyben folyó van.
- kq* (K., KO.) мужикъ (férfi, ember); *punūng kq* szörös ember; (KO.) волкъ (farkas); *tures-kq* купецъ (kereskedő). — L. *ku. kqjelle m* шагомъ иду (lépésben megyek).
- kqjim, kqjēt* (VJ., KO.) ikrázó hely a folyóban; *kqjim-var* ikrázó куря (folyóöböl); *Kqjim-Jqzēn* (folyónév). — ÉV. *zūlēm* id.
- kqjival* (K.): *khul k.* рыба перестится (a hal ikrát vet).
- kqčqktalu: kalu k.* сѣтъ поставимъ (hálót állítunk).
- kqčē ηg* сухой (száraz). — ÉO. *kašl-* «trocken werden». A.
- kačēp* (K.) medve-кишки (belek).
- kqt* (VJ.), K., KO. köt kéz; *kqtken-kurgen tērgel* ломота

(rheuma); *jemsi köt* jobb kéz, *pöxi köt* bal kéz; *köt-jozemsem* kézadás, *peghel kuqt* a kovács fogója; *köt-sqr-vqz* karperecz. — I. *kēt*, S. *kōt* id. C.

k q t e n, I., K. *khqtañ*, *çqdañ*, S. *kateñ* tatár; *Kateñ-Es* Irtis (tkp. «tatár Ob»); *kqteñ khu* tatár ember; *khateñ jaç* t. nép; K. *çqdañ oçcēm* татарский платокъ (tatár kendő, sál); *kqitten mator* tatár богатырь (hős). — S. *katañ* id. C. — ÉV. *çatañ* id.

k q t e m-n o y g szájpadrás. — v. ö. ALV. *kwqlēn*, KV. *khwo-lēkh* id.

k q s (VJ.) csillag, medveszem. — S. *kōs* id. C. — v. ö. ÉV. *sqw* «csillag» és «medveszem».

k q s (KO.), K. *çus*, *khus* húsz; *çus-ej-et* (K.) huszonegy; *kqsmēti* huszadik. — S. *kōs*, I. *çūs* id. C.

k q n q n (K.) a medve hátsó lába.

k q n t q ç osztják; *k. erēç* o. ének. — L. *khqntq*.

k q n a r (VJ.) глухарь (kakasfajd)-féle madár: nem eszik, csupán a bőrét húzzák le, melyből subadisz készül. — v. ö. ÉO. *kalñor* «möwe». A.

k q p p q ç «серди» (sic!), «(?) tüdő». — v. ö. ÉV. *çqpsi*, KV. *khqpsi* «tüdő» és KLIV. *khqpsi* «halhólyag».

k q l l ē смерть (halál). — ÉO. *çala* «todt, verstorben» A. — ÉV. *çālā* «holttest». — L. *çatai*.

k q l ē n g s a могила (sír).

k q l ē m, (S.) *khqlēm*, K. *khutēm* három; *khqlēm-jōngh* (KO.) harmincz; *kqlēmpe* (S.) háromszor | *khqlēmētē*, K. *khutmētē*, S. *kulmētāç*, *kulmētē* harmadik. — S. *kōlem*, *kūlem*; *kūlmet* id. C.

k q l i u, *kaleu*, KO. *khalip* выдра (vidra); *nighēl-khalip* (KO.) летучая выдра («röpülő vidra»).

k q l a ç, *kallāç* воронъ (holló). — S. *kōlak* id. C. — ÉV. *çulaç* id.

k q l l i k: *khqtēç*, K. *çaleu* мартышка (halászmadár). — S. *kallek* «meerschwalbe» C. — ÉV. *çalleuw* halászmadár.

k q r, *kuqr* печка (kemence). — I. *kōr* id. C. — ÉV. *kūr* id.

k ä u (K.), S. *kōç*, FO. *kōgh* камень (kő); *bисеръ* (gyöngy); *mon-kōç* tökgolyó; *tughē-vérte-kōç* (S.) tűzcsináló kő, kovakő; *kōgh-put* cserépfazék; *kōgh-sem* gyöngy; *kōgh-ur* уваль (magas, meredek sziklahegy); *kävīng pos* бисерная рукавица (gyöngygyel kivarrt kesztyű); *kävīng seu* gyöngygyel berakott hajfonat; *kävīng nuç* gyöngygyel hímmzett posztó. — I. *keu* id. C. — ÉV. *kaw* malomkő.

k ē g h e, *keghi* (VJ.) колотушка, halverő sulyok (melylyel t. i. a fejére ütnek, hogy a ladikból ki ne ugorják). — I. *kawa*, S. *kewi*, *çawi* «hammer» C; S. *kewel*, *kowel* «holzmörser». C.

keghöl csésze.

kegli kelepceze (?)

k e s s e ç ножикъ (kés). — I. *kēçe*, S. *kāçeç*, *kōçeç* id. C.

kētkēn kettő | *kimteke* másodík — I. *kāden*, S. *kātzen* id. C. *keskēn* (VJ.), S. *kösken* дорожка (czafrangos horog), *kösken-pügel* a k-horog madzaga. — KV. *käskēn* (l. leírását: Ethn. IV, 307.).

kenpellem: *qz k.* кланюсь (hajlongok, fejemet hajtom).

kēl: *süng kēlvel* солнце воскобить (a nap fölszáll).

kēli сятло (világosság van), *kēlemtés* видно (látható lett). —

ÉV. *kēli* fénylik, látható.

kēlse трубка (pipa). — S. *kansa* id. C. — ÉV. *çansä* id.

ker- (VJ.): *sart kerente vene* csukafofogó csákllya. — ÉV: *kēr-«fűzni; beleakadni.»*

kērsen (K.) корыто (teknő, válú). — KV. *kērsēn* id. — *kor-san* «trog». C.

keremse «ракетникъ» = *peçer* (ракитникъ = *cytissus alburnum*, dudafürt). — *keremsa*, *keremse* «ruthé» C. (v. ö. ракитина «ruthé»; *pedar* «eberesche» = ÉV. *pa'är*).

kiürri, *kiuri* (J. KO.) прорубь (lék a jégen). — S. *kiuri* id. C.

kiñ: *ettē-k.* (V.) оспа (himlő). — ÉO. *çēn* «seuche, pest»; — magy. *kin* (török eredetű).

kil, K. *kiļ* поберка (nyírhéj-doboz).

kils i сопора (vörösszemű konczérhal). — S. *kils i* «barbe». C.

kiri v, *kiriv-juw* завозна, гребь.

kirgi z-tqñ-jaz (népnév; a középső rész. P. szerint «tatár» = *çatan*).

koç (S.), Jg. *kugh* долгой (hosszú); *kokke*, *kokka* (S.) дальпе (messzebb); *koçēn* давно (régén). — S. *kouç* «weit, entfernt», *kokko* «weithin». C.

kočēng naç мурашки (hangyatozás, apró hangya). — ÉO. *çasña* «ameise» A. — ÉV. *çasnuj* «hangya».

kon брюхо (has). — ÉO. *çon* id.

konč köröm. — *kunč* id. C. — L. *kunži*.

kol (S.) ель (szurokfenyő); *kolēng* еловой (fenyves). — S. *kol* «fichte». C.

kolék (V., Jg.) két rénbőrből összevarrott suba. — *kēle* «maliza». C.

koléka (V.): *vüs-k.* золотуха (görvély, skrofula).

korr tiszta болото (mocsár).

korr: *veñēm-korr* nyírhéjből készült álarcz a medvetáncznál. — ÉV. *çuri*, KV. *khwaç* alak, kép. — ÉO. *çōr* «bild». A.

korēgh (VJ.) орель (sas). — L. *kurék*.

kōēñ песецъ (eisfuchs, steinfuchs). — I. *kāñ*. S. *kōñ*, *kōñ* id. C.

kōç, *kōgh kō*; l. *kāu*.

kōghōi, *kōghi* кукушка (kakukmadár). — S. *kagi*, *kogi* id. C.

köghert- (S.) вариться (főni). — S. *köverl-, köverl-* id. C.
köghul (FO.) ковшикъ (merítő kanál v. csésze), melylyel a
 vizet merik — v. ö. S. *konkai* «kelle». C.

köč (VJ.) барсукъ (borz).

köči (VJ.): *setem köči szemem fáj; eiga köčegé!* охъ,
 болитъ! (óh, de fáj).

köt kéz; l. *kät*.

köt: k. *kat* средній домъ (középső ház). — *kut* «zwischen-
 raum». C. — L. *kutép*.

köser kártya. — I. *kiser*, S. *keser*, *koser* id. C.

köskén horogfajta; l. *keskén*.

köste-nál (F. O.) villa alakú nyíl.

köplök (K.) medvefej.

kömlez, S. *kümliz* россомаха (ursus gulo, vielfrass); *Küm-
 liž-Jažon-püžét* (falu neve). — S. *kimdek* id. C.

kölem своякъ, így hívom feleségem idősb és fiatalabb fi- és
 nőtestvérét; *jem kölem* (jó sógorom); *külkém* зять (a testvér férje,
 sógor), feleségem idősb fi- és nőtestvérei engem hívnak így (a vég-
 zet 1. sz. birt. rag). — I. *küda*, S. *küdi* «schwager». C.

köröz, K. *küröz* мешекъ (zacskó); *mon-köröz-sož* here-
 zacskó; *siž-sož-köröz* bőrzacskó, — EO. *žer, žera* «sack, säckchen»;
žer-sož «beutel». A — EV. *žuri'* (žurž-) id.

ku (S.), K. *khu* ember; férj; *ma kuet* az én férjem; *ok-ku*
 хозяинъ (gazda); *ort-ku* начальникъ (előljáró); *ur-ku* a leány-
 kérőbe küldött ember; *num-ku* felvidéki e., *ül-ku* alvidéki e.; *pa ku*
 (S.) посторонный (idegen); *jarghan-ku* szamojéd; *müčeng ku* (KO.)
 воръ (tolvaj); *kali-vələm-ku* gyilkos; *lokheng khu* (K.) lovas e. —
 L. *ka*. — S. *kui, ku* «mensch». C.

kuqrtéz faalkotmány, melyben a rókafiókot nevelik.

kukuk: лебедь заревълъ k. (hattuyú hangja).

kukél сырокъ (halnév).

kuŋli gége.

kuj kan, hím: *kuj emr* (VJ.) кобель (kan kutya), *kuj tutkuruž*
 (S., KO.) пѣтухъ (kakas).

kuj (K. S. KO.), *küj*; *khuj* чистое болото (tisza mocsár),
 mely körül erdő van; *küj* id. — *kui* «morast». C.

kujike комаръ (szúnyog). — V. ö. *kažii* id.

kujip (K.) бубень (büvölő dob). — EV. *kojр*, KV. *kwäjp* id.

kučörki, VJ. *kutérke* бурундукъ (csikos evet); *kutérke-
 sažén* a medve orrlíka. — I. *kutar*, S. *kutker* «fliegendes eich-
 horn». — EO. *kušar* «sciurus striatus». A.

kut (S.), K. *žat, khat* hat; *kut-jönggh* hatvan; *kutmété, kut-
 mötäž* hatodik. — I. *žüt*, S. *küt, kütmet* id. C.

kutép средній (középső); *Kutép-püžét* Közép-falu, *Jažon-*

kutép-pūçet Jugan-középi-falu, *Sar-kutép-p.* mocsárközépi falu. — *kuttep* «mitte». C.

kutñi (K.) средній (közepső).

kutśujem (K.): *luçk me kutśujem* дяволь меня смутиль (az ördög engem megzavart).

kuslem (S.) huzozom; *veré-khosta-non* (KO.) vérhuzozó pina (káromkodás leányokra). — *çosem*, ÉO. *çoslem* id. C. A.

kun medve-шерсть (szőr). — v. ö. votj. *gon*, zürj. *gön* szőr, gyarju.

kun ži-pam (VJ.) щетная трава («fésűfű»; vlni tövisféle); *kunžing űat* (K.) karmos nyíl, horgos nyíl | *künčif* (Sz.): *qç-k.*, *qk-kénčif* гребень (fésű). — *kunč* «nagel»; *kunžep* «kamm». C. — L. *konč*.

kun gi könyök. — S. *kunçni* id. C.

kum p (S.), K. *khump* валъ (vízhullám). — S. *kumb*, I. *çum p* id. C.

kule (S.) всё (mindnyájan).

kultem-kul-soçon (VJ.) medve-mozgъ (agyvelő); коженка варенной рыбы (főtt hal bőröcskéje).

kulmetaç harmadik; I. *khutém*.

kur, *kür* láb; *küri-çaj* lábujj; *kurre* пешкомъ (gyalog); *kurem*, *kürüm* lépés. — *kur*, *kurem* id. C.

kuraset (S.) красивой (szép).

kurék, VJ. *korég*, *kuroç* орелъ (sas); *raçreug k. çai k.* — *kuruk* id. C.

kurri (Jg.) teknő. — ÉV. *kiwr* váluforma tál.

kuruk csukafogó horog. — v. ö. крюкъ «horog».

kuruç: *tut-k.* курица (tyúk). — v. ö. votj. *kuräg*, *kuräk* id.

küü l-juç скрипка (hegedű).

küçvel (S.) останемся (megmaradunk); *küccés* (S.) остался (megmaradt); *kült* maradni. — ÉV. *çult-*.

künč (Ig.) rénbőr-harisnya. — *kenč* id. C.

künt (S.), K. *çent* nyírhéj-puttony, melybe tárgyakat raknak. — *çaint* «korb aus birkenrinde». C. — ÉV. *çünt* háti puttony, batyu.

kün- (K.) копать (ásni); *künem sap* бонанной истокъ. — S. *kin-* id. C.

küm (K. S.) на улицу (ki, az utczára), — *kēm*, *kīm* «hinaus». C.

kvöl (VJ.) слово (szó, beszéd). — ÉO. *kel* «wort, nachricht». A.

Kh, X.

khai, *çaj* (K.) мужикъ (férfi, ember); *çaj-çijet* (K.) id.

khajet, *çajet*, K. *çijet* (ember). — *çaj-çijet* мужикъ (férfi),

neng-zijet баба (asszony); *mung zaiete* родственникъ (rokon; «ami emberünk»). — *zajat* «mensch» C.

khautép боглтырь (hős).

khaulang kacsaféle.

khāt, *zāt* ház; l. *kāt*.

khān (K.), S. *kan* царь (czár, fejedelem); *kan-néjeng wāc* (S.); *zān-iki*; *kan-mit* (S.) штрафъ, плата царя (büntetéspenz, császári fizetség). — S. *kan*, I. *zon* id. C. — ÉV. *zān* id.

khānē: *khul-khānē jūz* промышлять (halászni).

khānē (K.) hímzés; *khanda kh.* osztják hímzés, *rud kh.* orosz h.; *mejet-kh.* mellhímzés (az ingen); *tirem-kh.* kebelhímzés | *khanziing*, *zānzēng*, S. *kanzēng* hímzéses; *tarka*; *z. voj* чулки (hímzett harisnya); *z. jirnēs* hímzett ing; *zanda zānzēng* osztják hímzésű; *kanzēng kōz* пестрый камень (*tarka kő*) | *kanzāp* писано (iratos). — ÉO. *zanda*, *kandā* «stickerei» A. — *zānzey* «bunt» C. — ÉV. *zānsā*, *zānsiy* id.

khām koporsó; l. *kam*.

khār, *zār*: *zāt-z.* полъ (padló). — I. *zār*, S. *kara* «feld, ebener platz» C. — ÉV. *zār tér*, *ma-zār* földszin.

khār ŋē жеребець (csödör). — ÉV. *zār bika*, csödör.

khār ŋē malicza-suba.

khāt, *zāt* hat; l. *kut*.

zātāi (K.) покойникъ (halott), *zātēm Xuntā* старлица (holt Kondaág). — ÉV. *zālā* id. — L. *kālē*.

khātēl (K.), S., VJ. *kātēl* солнце; день (nap); *khātēl-jor* полдень (dél); *molayēl ilpēlē khātēl* tegnapelőtt; *khutmētē khātēl* holnapután; *zārom-khātēl* (S.); *zāt-ime* (K.) солнце (nap; tkr. «Naranya»). — I. *zāt*, S. *kāl* id. C.

khātēŋgh (KO.), *khātŋng* лебедь (hattyú). — I. *zōtēŋ*, S. *kōtēŋ* id. C.

khātān tatár; l. *kātēn*.

khātēp háló; l. *kalu*.

khātētēz halászmadár; l. *kāllik*.

khānem (K.) сватавщикъ (leánykérő). — ÉO. *zānēm* «freiberber». A.

khāntā (K. V.), S. *kandā*, KO. *khanda*, Jg., FO. *khandāz* osztják; *kondai vogul*; *kh. khu* osztják ember; *khāntā-kesi* id.; *khandāz-jaz* o. nép; *khandāz wāzle put* rézüst. — I. *zanda*, S. *kanda* id. C.

khālentelim слышу (hallom). — I. *zūd-*, S. *kūl-*, *kōl-* id. C.

khent, *zēt* nyírhéj-puttony; l. *künt*.

khōtēp háló; l. *kalu*.

khos-, *zos-* hugyozni; l. *kuslem*.

khōnēŋg part; l. *kanēng*.

khollé rénláb-bórból készült пимы (botos).

khor (K.) плеча (folyóvonal).

khember; l. *ku*.

khuj mocsár; l. *kuj*.

khutém három; l. *kałém*.

khús hús; l. *kas*.

Khuntä, *Xuntä* (K.) Konda (folyónév); *Xuntä-jax* kondai nép.

khunté, *zunté* когда (mikor) | *khuntépenté* никогда (soha). — I. *zun*, S. *zunti* «wann». C.

khump hullám; l. *kump*.

khul, *zul* (K.), KO., S. *khul* hal; *khul-voj* (V.) варка (olvasztott halzsír); *sqmëng kh.* (KO.) nyelmalazacsz; *äi kh.* чебакъ (csabakhal) | *khuli put* рыбной (halas) üst. — I. *zul*, S. *kul* id. C.

khulém: *sém-kh.* szemöldök. — ÉO. *sém-zulém* id.

khulténg завтра (holnap).

J

jakken-juz малина (málna).

jax народъ (nép); *Es-jax* szurguti osztják; *Khandäx-jax* (Jg.) osztják; *Joxén-jax* jugani nép; *Xundä-jax* (I.) kondai osztják; *Vax-jax* a V. folyóvidéki nép; *Tém-jax* a Tym-melléki nép; *Aj-Jaxén-jax* a kis Jugán mellett lakó nép; *Sargat-jax-puxét*, *Tém-jax-p.*, *Entlimé-jax-p.* (falunévek). — *tqrom-jax* nép; *num jax* felvidéki; *ül-jax* alvidéki; *jarkan jax* szamojed; *tom-jax* семейство (család). — *jax-puxél* могила (sír); tkp. «nép-falu»); *jax vent jung* embereket ölő istenke. — ÉO. *jax* «leute». A.

jaxém боръ (fenyővel és nyírfával benőtt homokos vidék). — *jaxém-jax* mindkét oldalról боръ. — *jāgam* «heide, steppe». C.

jaxon, *joxon* (S.), Ig. *jaghon*, VJ. I. *jaxén*, V. *joghon* рѣчка (folyó). — ÉO. *joxan*, *juxan* id.

jajem fejsze; l. *jejem*.

jaghél (V. VJ.) береза (nyírfa). — V. ö. *jüxel* czirbolya-fenyő.

jaghor кривой (ferde, görbe). — S. *jagraj* «schief». C.

jätém (K.) неводъ (gyalom). — *jādam* «zugnetz». C.

janlem пью (varrok). — S. *jantlem* id. C.

javel нечистой духъ (tisztátlan szellem); ha a villám стрѣла-ja (nyila) ütött le. — ÉV. *jelvel* szellemféle. — V. ö. orosz дьяволъ «ördög».

jalvol, *jäilval*, *jüilvol* (S.) стоять (áll); *tetti jével* (S.) дѣлать будеть (tenni fog); *me jellem én* állok; *juxota jemelne* (S.) . . . еталъ (. . . kezdett). — ÉO. *lailem*, *loilem*, *löllem* «stehen» A. — ÉV. *lül*.

jar (VJ.), KO. *S. lar*, *lar K. tor*, Jg. *sar* соръ (folyóaradvány); *jar khul*, KO. *lar-khul* муксунъ (halfaj). — ÉO. *lor* id. A. — ÉV. *tür* tó.

jar êç-pöç еришь (sérincz-fiók); l. *jeroç*.

jar êm: *puj-j.* segglyuk.

jar ghan (FO.), Jg. *jar gan*, S. *jörén*, KO. *jerghan* szamojéd; *j. khu*, *j. jaz*; *noj séng jar ghan jaz* «nyusztos szamojéd nép»; *jar gan sák* szamojéd suba rénbörböl. — I. *jaran*, S. *jar gan* id. C.

ja ç ét (K.), V. *joghêl*, FO. *javol* лукъ (íjj); *wüctelem jazulêp lunç* kifeszített íjjú bálvány; *jughêta khu* сръблецъ (íjjas ember), bálványnév. — I. *jogot*, S. *jaugol*, *jogol* id. C.

ja ç ujj; *küri-j.* lábujj; *ölle j.* nagy ujj; *kutu j.* közép u., *tom-pelez j.* v. *némlez j.* a középső ujj másik oldalán levő ujj, névtelen ujj, *peç j.* hüvelyk u.; *uçan* (valamelyik ujj?). — I. *tui*, S. *loi* id. C.

jal ê m s ê m укралъ (elloptam). — I. *tötmem*, S. *lutmem* «stehlen». C. — ÉO. *lölêmem* id. A.

jar, *jor* середина (közép); *tily-jor-iki* télközépi hónap; *tarom-jar wont* égközépi erdő; *khätêl-jor* полдень (dél).

jeuç (KO.), V. Jg. *jöç*, VJ. *juç* окунь (sügér); *jevîng jäçe* (K.) окуньная рѣчка (sügéres folyó); *jökkeç-jaz* (FO.) окуньный народъ (sügernép). — S. *jeuç*, I. *jeu* id. C.

jeurk-ej (FO.), *jörg-ej* tizenegy; *jörge-kêtken* tizenkettő | *jörg-ejmête* tizenegyedik. — *ja-çat-joy* id. C.

jêça (L), FO. *jêghe*, KO. *juçe*, VJ. *jüçä*, *jüçei*, *jüghei* рѣчушка, рѣчка (folyócska, patak). — *jeaga* «kleiner fluss, nebenfluss». C.

jeçêl: *me jêçlêm* мои родители (szülöim); *jeçêlam* семейство (családom); *jêghêl-öghuj* сестра (nőtestvér). — ÉO. *jä'i-äri* nőtestvér.

jeçut- (Jg.) löni; *me jêçutsem* — *jêwdem* «schiessen». C. — ÉO. *taklem* id. A.

jeçh-: *jînk jêghelt-soçêl* vízmerítő nyírhéjedény. — ÉV. *jöçt-meriteni*. — L. *jöçn*.

jeçhurêgh (FO.), *jöçurögh*, *jögrêç* волкъ (farkas); *ur-jêghuregh-sempe lung* (FO.) erdei (материкъ) farkas szemű bálvány. — I. *jeura*, S. *jeureç* id. C.

jêçk viz, — L. *jînk*.

jeçg (KO.), K. *jong*; *jönç* tíz | *jönghmête* tizedik | *jönghpe* tízszer. — I. *joy*, S. *jeuç* id. C.

jeçg, FO. *jöçk* ледъ (jég); *jöçk-sangte* jégmerítő; *jeçg-tü-ike* (VJ.) hónapnév; *eleng-jeçgêl-peçil wit*. — *jeçk* id. C.

jenkavês весело; *jeçkaus verintelu* игрушку дѣлаемъ. — *jantkem* «spielen». C.

jeçgmüt веретено, orsó; *j. moç* a végén levő fa (orsó)

karika?). — I. *jēnet*, S. *jeunet*. «spinnrocke» C. — ÉV. *int.* — L. *jōnghe*.

jēngél, *jōngél*, VJ. FO. *jüngel* лукошка изъ бересты (nyír-héjból készült kosárka, ill. dobozka); K. *jīngjet* ведро (veder) nyír-héjból készítve, S. *kar-jingel* id. vastag nyír-héjból; FO. *kar-jüngel* id. — I. *jīngjet*, *jēnet*, S. *jīnet* «runder korb».

ježe (FO.) средина (középrész); *tülü-ježe-tüliš* télközépi hó-nap. — S. *ječe* «mitte». C.

jeterg hi, *jetringi* пальникъ, косачъ (nyírfajd). — *jedernai*, S. *jeterni*, *jeterki* «auerhahn». C. — déli vogul *jättri* id.

jettép (FO.) kőpjaszerű fegyver (?).

jessužél kisbíró, помощникъ, есауль. — ÉV. *jasewolá* id.

jent ячень (árpa). — *tant* «getreide, korn» C. — ÉO. *lant* id. A.

jejem, *jejim* (FO.); KO. *lalem*, *jajem* топоръ (fejsze). — *tājem* «axt» C. — ÉO. *lajim*, *lajem* id. A. — ÉV. *lajim* id.

jevész филинь (bagoly). — I. *jiba*, S. *jipež*, *jivež* «uhu». C. — ÉV. *jipi* id.

jēvet (S. J.), KO. *lepét*, K. *tapet* hét; *jēvi-jōng* (sic!) hetven | *tapét-jōng-tapet* *ajkél* hetvenhét beszéd | *jēvetémété* hetedik. — I. *tābet*, S. *lābet* id. C.

jem jó; *j. iki*; *j. žaj* (K.) derék ember; *jem ver verta kasi* mester, плотникъ (ács; tkr. «jó munkát készítő ember»); *jemsi köt jobb kéz*; *jem ulém!* köszönés távozáskor | *jemész*, *jemmék* хорошо (?) jól. — *jem*, *jemm* id. C.

jér ér; *véréng-j.* vér-ér, *mög-j.* червь (földi giliszta; tkr. «földi ér, gyökér»). — L. *lér*

jert (K. S.) дождь (eső). — *jert* id. C. A.

jermak (KO.) шедкъ (selyem); *j. tope* selyemruha. — *jermak*, *jirmak* id. C. A. — ÉV. *jarmak* id.

jermé (S.) нужда (szükség). — ÉV. *jarém* id. — ÉO. *jermat* «eng». A.

jernas, *jernäs* ing. — L. *jirnäs*.

jélu (S.) свѣжій (fris, új). — KV. *jelpel*; *ilpel* új. — V. ö. *ilp*.

jeling nova военный вѣкъ (hadi kor). — Talán csak a *jel* «elő» képzése = ÉV. *ēlnij ngt* «korábbi idő» (melyben t. t. hadakoztak = *žqntlēnē jis* hadakozó kor).

jerghan szamojéd; l. *iarghan*.

jerož (V.) ершъ (sérinczhal); *jarész-pöz* (sérinczfiók); *jerekeng ngž* sérinczes (folyóág).

jéri-jōng kilencz; l. *ejer-jōng*.

jiz, *jigh* 1 atya: *me jighem* (S.), K. *jivem* atyám; *jighél énti* atyja nincs, árva; *jighél-paž* братъ, *ökkom j. p.* bátya, *ölle j. p.* öcs; *ji-kujem* (Sz.) другъ (barátom); *qrom-jighél* «istenatyja». —

2) medve: *jix vérém pare* (S. KO.) medvetor. — *jig, jix* id. C. — L. *ix*.

jikkil nagyatyja, родной дѣдъ. — L. *iki*.

jigh- (S.) enni. — L. *i-*.

jijk, K. jéyk, I. jiyk, jöyk вода (víz); *sém-jöng* könny; *canki jénkeptor* (K.) Тѣлой соръ (világos vizű tó); *mis-uz-jiyk-puxét* Тыкова (Tehén-főviz-falva); *ésém-jiyk* tej («csecs-víz»); *ix-jöyk* medve-sало (háj); *jiyk-tai-tülés* (FO.) Péter napja körül való hónap, midőn nagy vízáradások vannak; *jiyk-tüi-iki* (KO.) id.; *jing-veséx* чернеть, kacsaféle (éjsz. vog. *tür-säl*); *jiyk kolavel* вода душится (a víz megromlik, ihatatlanná válik=vog. *zāli* «meghal» Miklós napja körül). — *jiyk* id. C.

jikyker kar; *joy-j.* felkar, *il-j.* alkar. — *teyer* «schulter» C. ÉO. *layker* id. A. — L. *teyker*.

jinkuru egészen árva (?). — V. ö. *lenka* «armer». C.

jingget veder; l. *jéngel*.

jinggal: *me jingalem* иду (megyek) | *jokk-jingáltés* (S.) при-несь (vissza hozta) || *süng jingaval* солнце садится a nap leszáll) | *jinghat-süng-tgrom-pelké* napnyugati tájék. — *jiv-, juv-* S. *jig-, jug-* «kommen». C. — L. *jövel, južovql.*

južovql.

jinglin (FO.) полкъ (sereg).

jinglef (S.) кладъ (rejtett kincs). — *jinktep* «eine stelle, wo man verborgene schätze vermutet». C. — L. *inglev*.

jitpering vot (K.) keleti szél.

jivel lenke лѣтучая бѣлка (röplő evet).

jilp-ong-puxét (S.) живущее устье-falu, не замерзаетъ (eleven vizű, be nem fagyó torkolatos falu). — ÉV. *jélp ép*.

jir, jür véres áldozat; *jir torome vérlí* istennek áldozatot ad; *me jür vérsém* прикладъ далъ (áldozatajándékot adtam). — ÉV. *jir* id. — L. *jürey*.

jiring töi вершинка (csúcs, folyóeredet).

jirnäš (K.), V. Jg. *jernas*. S. I. *jernäs, jirnäs* рубаха (ing); *zanžän j.* himzett ing, *tenker-paylinp j.* (K.) váll-gombos (?) ing; *tüt-čup j.* (K.) половина рукава-рубаха (fél ujjas ing). — I. *jirnas*, S. *jernes* id. C.

jokk (S.), *joy* назадъ (vissza); *jokken hátul* (?); *joypa-rögim-sém* назадъ бросилъ (visszadobtam); *jokk kät hátsó szoba* (léveng *kät ahol a tűzhely van*). — I. *joy*, S. *jok* «nach hause», *jokon* «zu-hause». C. — ÉV. *jüw* vissza; be; a házba.

jogérgéltés (S.) обманулъ (megcsalt) ?

joyon, johon folyó; l. *jažon*.

joyemsem: *köt j.* (S.) kézadás szerződésnél.

joyemlem: *laželne j.* (S.) ладомъ пощекалъ его.

joxér, КО. К. *saghèr, slaghèr, staghèr* кольчуга (pánczél-
ing). — ÉV. *lazèr* id.

jōxu сакъ (halmerő háló, szák). — ÉV. *jōxt-* «merni»
(vízbél).

joxt- jōnni; *joxtil tamna* доидеть (odaér), *jughitéx* (S.)
придите | *joxotutés* (S.) принесъ (hozott). — I. *joxt-*, S. *jōgod-*
id. C.

jop удочка (horog); *khul-kenzi j.* (VJ.) lószőrrel való horog;
sar-jop csukahorog; *jopéng tox* (horgos tó).

jom, K. *jum* черемуха (prunus padus, zelnice). — I. *jūm*,
S. *jōm* id. C. — ÉV. *lām* id.

jol aki ворожить (varázsol), *jolvöl, nukkelvöl* важится (?);
jolte-kōjōm бубень (varázsdob), FO. *joltot kōjim* id.; *jolte kat, jolte*
peñ varázsdob, vagy a verője (?).

jor közép: l. *jar*.

joréx-: *me autém joréylim* hajamat vagdalom.

jornivax самоваръ (szamovár).

jōx sügér: l. *jeux*.

jōyk jég; l. *jeng*.

jōnkér краторъ; állatka (кротикъ, кротъ vakondok). —
V. ö. *teyer* «maus» C. — ÉO. *leggér* id. A.

jōnghe orsó; *suzén-verti-j.* fonalkészítő o.; *suzom jōngvel*
нитки прядеть (fonalat fon). — L. *jengmut, jōnax*.

jōngél пырхѣя-doboz; l. *jēngél*.

jōčong élém (S.) eres (ér) тѣло (test).

jōnax, jōnek (S.) веретье, верети (веретено orsó; v. ö.
jōnghe).

jōvel (S.) идетъ (jön), *jōs* пришелъ (jött). — L. *jingal*.

jux 1) лѣсъ, дерево (fa); *jakkén-jux* малина (málnatő), *sum-*
mét-jux (L.), VJ. *somma-jux* пырфа; K. *narit-jux* таль (fűzfa);
tarar-j., *torozor j.* журавль (darú alakú hárfa); *čomkoeng j.*
(VJ.) rovásfa; *jux-voj* (V. Jg.) древесное масло (olaj, tkr. «fa-
zsír»); *j. tüi* вершина лѣса (fatető). — 2) гробъ (koporsó). — *jux*
id. C. — ÉV. *jiv* id.

jūx, jūgh (S.) онъ (ő); *jughunem* онъ самъ (ő maga), *jugh-*
neme себѣ (magának); *jughe* ему (neki). — S. *leux*, I. *teu* id. C.
V. ö. *atennam* «ich selbst», *atennan* «du selbst». C.

jux sügér; l. *jeux*.

juxe folyócska; l. *jéxa*.

jugh-eréx (S.) простая иѣсъ (egyszerű ének), олона (?)

jughét ij; l. *jaxét*.

juxovql (S.) elérí, *juxota jémetne* догонять сталь (utólérni
kezdte), *juxungal* догонитъ (utóléri); l. *jingal*.

junk (S. fölött), VJ. *jung*, FO. *lunk*, Jg., КО. *lunk*, S. alatt
tonk болванъ, дьяволъ, лѣпнй (bálvány, ördög, erdei manó); *Ur-*

jung-puzet (falunév), *Lung-p.* (falunév a Jugan vidékén), *Junke-lün* буюрь (domb) neve, *Jung-khameliu* (VJ.) tavacska neve, *Jung-lukover* egy halászczége neve; *junka pítés* a junk-nak досталось (jutott), *junk-pöre* (S.) a junknak adott ételáldozat, *junk-urve-ku* (S.) özvegy v. árva; *lung me kutsujem* (KO.) дяволъ меня смутилъ (az ördög engem megzavart); *jung-sur* bálványálló polcz. — *tonz* «tshude; götterbild». C. — ÉO. *longz* «götze, götzenbild». A.

juj (VJ.) наперстка, gyűszű. — S. *loi*, I. *tui* «finger». — ÉV. *tulä* ujj; gyűszű; gyűrű.

juta (S.) пара, духъ, gőz. — *tüt*, *läl* «geist, atem». C. A.

juntép, VJ. *jünte*; *jüntu* игла (tű); *juntép-kat* hattyú tü szárnyacsontjából; *jünte-nëme* tü-кошелекъ (zacskó).

ju f, K. *tup* весло (evező). — S. *lup*, I. *tüp*. C. — ÉV. *tüp* id.

jul ротъ (száj); *jevët-julu-khul* «hét szájú hal», таймень. — S. *lut*, I. *tut* id. C.

julang: *vgel-j.* halánték, тонкое мѣсто (vékony hely) | *julong-lus* pofaszakál.

jur un-ku (S. KO.) чиновникъ (tisztviselő).

jüze folyócska, patak; l. *jéza*.

jüxel (VJ.) кедръ (ezirbolyafenyő); *üghel* id. — V. ö. *jgghel* nyírfa.

jüng él nyírhéj-doboz; l. *jéngél*.

jüt, VJ. *jütu*, K. *tüt* рукава (ruhaújj); *köt-jüt* kézcsukló, *jaj-jüt* ujj-csukló; *jüt-juz* (FO.) a tetőzet oldalfái s a melyek a tetőzetet fedik a földi háznál. — ÉO. *lét* «ärmel». A. — ÉV. *tajt* id.

jür véres áldozat; l. *jir*.

jüreç: *jinke-jüreç-verti-loppe* (VJ.) fekete ruha, melyet vízbe dobnak (vízbe áldozatul tenni való ruha); l. *jür*, *jir* és *loppe*.

jüru шуба (suba): *ängton-kar-jüru-tqrom* szarvasbika-subásisten.

Č

čakan (Jg.) табакъ (dohány, tubák). — ÉO. *šagam*, *šayam* id. A.

čaxeče зукъ (tringa squatarola, brachvogel).

čanki jinkép tor (K.) Тѣлой соръ (világos vizű tó). — S. *san ki*, I. *saya* «heiter, klar» C.

čac (K.) kacsafaj. — S. *čac*, I. *čoš* «märzente (anas boschas)». C.

čaméč (FO.) мохъ, тундра (moh, tundra). — S. *lant* id.

čanž (S.) веревка (kötél, madzag), *upët-čunže* (K.) szörkötél. — *čänšpan* «pechdraht». C.

čaver-pos (K.) лисица (róka)-bőr kesztyű. — I. *čaver*, S. *čë-ver*, *tever* «hase». — ÉV. *squr*, *sqwër* nyúl. — L. *čevur*.

čaras, S. *taras* море (tenger), *čaras-tong-peleçne* на той стороне (a tengerentúl levő vidéken), *tughetëng t.* tüzes tenger. — S. *tāras*, I. *sōret, sōrot*. — ÉV. *sāris* id.

čqu čqχ è-juç смородина (szedertő). — ÉO. *šomši-rëç* «schwarze johannbeere». — ÉV. *sosi'* ribiszke.

čqç e снѣгъ (hó). — L. *čōt*.

čqç èn ököl. — S. *tagan* «faust». C. — ÉV. *šayni* id.

čq i-kurek (KO.) большой орель (nagy sasfajta); *č.-k.-tüles*, *č. k. iki* (hónap neve).

čekq s kalapács. — tatár *čökeč* id.

čekim kokka (S.) дальше далеко (messzebbre, messzi). — *čikka* «sehr (or. шибко)»; *kokko* «weithin» C. — V. ö. vog. *saka*, *šak* nagyon, igen. — L. *čökke*.

čett (S.) теперь (most). — V. ö. KLV. *të-sit* ekkor, *ton-sit* akkor.

čenž кољно (térd); *činžakel* térdem, на кољнахъ. — *čanč* id. C.

čevur (KO. FO.) заяць (nyúl). — L. *čaver* és *tëçer*.

čelwel: *čuyè* č. villámlik. — ÉV. *saši* id.

čikail idősb nőtestvérnek fitestvére leánygyermek (talán már 3. szem. birt. raggal).

čipen мудроно (ravaszúl); *č. legelilve* én téged хитро проводу (furfanggal, ravaszúl elkisérelek).

čive (VJ.), *čivōç* мягкой стругъ черемухи (a zelniczefa lágy gyaluforgácsa).

čox варка; fele ikra, fele кишки (bél).

čōt (KO. FO.); *torom-č.* снѣгъ (hó). — I. *tont*, S. *lant*. id. — ÉV. *tūjt* id.

čom (S.) морда (varsa); *Čom-pasel* (patak neve).

čomak kis szárított hal. — ÉO. *šomëç* «getrocknete fische». A.

čomél зарубка (rovás), *čomlōng juç* (VJ.) rovásfa. — ÉO. *šūmël, šōmël* «kerbe». A.

čomél (VJ.), *čumël* két lábú hombár; *Čomël-vač-jüçei* (patak-név). — ÉV. *šumlëç* id.

čōkkä шибко (nagyon, igen); l. *čekim*.

čöver-kōri, čür-khul (KO. FO.) olyan mint a стерлядь (tokhal), csakhogy fekete; midőn kivetik, *čür-čür* hangot ad.

čuyè громъ (mennydörgés); *č. nál* villám; *medve üt vele*; *č. čelwel* villámlik; *čuyëng tqrom* (S.) громъ; — ÉV. *šayl* mennydörgés.

čukhql (K.), S. *čuyal*, FO. *toval csuval*, a földön levő tűzhely; *čuyal-ou* күртő. — ÉO. *šonçal* «kaminartiger herd in den winterjurten». A. — ÉV. *šqwël* id.

ču č-pert (FO.) az a deszka a földi házban, melyen fekszenek. — ÉV. *séyēs* a fekvőhely előrésze.

ču č i ТИТЬКИ, csecs; *č. pönök* csecsbimbó. — S. *tuti* id. C. — ÉV. *šakw*, KO. *šakw*.

ču č o m lábszár.

č u t e, *čutte*, *čütte* (S.) такъ (úgy), *čutqz* пока (míg). — V. ö. *tit*, *titti* «siehe da!» C.

č u n ž e kötél; l. *čanž*.

č u p u r (S.) другой, второй (más, második).

č ü χ воздухъ, туманъ (levegő, köd). — ÉO. *šév* «nebel». A. — ÉV. *séqkw* id.

č ü n болото (mocsár), hol apró fenyők vannak.

č ü n ž (S.) спина (hát); *čünžene reketi* hátára dobja (?). — *čenč* id. C. — ÉO. *šenš*, *šanš*, *šaš* id. A. — ÉV. *sis* id.

č ü m é l (S.) малое дѣло (apró holmi). — *čumat* «hausgerüst». C.

č ü r-khul; l. *čöver*.

T, T.

t a u (K. S.) ló, KO. *lōχ* (v. ö. *loχ* csont); *lōχ-mak* жеребенокъ (csikó); *lōχ-non* ló-p... «káromkodás.» — I. *tau*, S. *lauχ*, *loχ* id. C. — ÉV. *lūw* ló (*luw* csont).

t a k e n l- (S.) бороться (küzdeni, verekedni). — *tagandem* «ringen, kämpfen». C.

t a k e n t (S.) зарвать (tépni kezdeni).

t a χ e, *tege* hely; *pare verte t.* áldozó hely; *pam joχente tege* покось косить мѣсто (széna-kaszáló hely); *mūghi-taχe-juŋk* ház-hely-védő bálvány | *nielmétē taχta* negyedik rész. — ÉO. *taχa*, *tari* «ort, platz, stelle». A. — *taga* id. C.

t a χ e t (K. S.) платокъ (kendő). — *tāgat* «leinwand». C.

t a χ e t e ŋ g, V. *taχtan* garapa (colymbus arcticus, buvárkacsa). — ÉO. *toχtēŋ* «colymbus cornutus». A. — ÉV. *tāχt* id.

t a χ u l (KO. FO. K.) перо (toll); halnál is (halszárny); *taχu-lēŋg*, *taghulēŋg*, *toχelōŋg* tollas; *toχlōŋg juŋg* szárnyas bálvány; *toχlōŋg vajaχ-nēlte-juŋg* szárnyas állatot nyelő istenke. — *tōgot* id. C. — ÉO. *tōgol* «flügel». A. — ÉV. *tqul* szárny.

T a ŋ g a t (K.), J. *Tēngat*, Jg. *Linghél* Irtis. — I. *Taŋat*, S. *Lapeļ* id. C.

t a t: *wont-tatēŋg-p.* (Jg.) erdő-végi falu.

t a n, K. S. *ten* калымъ (menyasszony-díj); *tan-uč* id. (*uč* лопоть, a menyasszony-díjkép adott ruhanemű); *tan čomlōŋg juχ* a rovásfa, melyre a menyasszony-díj mennyiségét róják.

t a n a, *t. ku* (KO.) свидѣтель (tanu).

t a n i b a k (K.), VJ. *tēmek*, *tēneχ* табакъ (dohány); *muloχtom t.*

burnót; *téney-muñ*, VJ. *témek-muñ* табакерька (burnótszelence). — *tambak* id. C.

tapet hét; l. *jevet*.

tabas (K.), V. *labas*, KO. *lovas* négy lábú hombár; лабазъ (négy állványos sátoztető); *lovasing pei* hombáros folyófo.

tavoz (K.) пѣтухъ (kakas). — *tāwaz* «huhn». C.

taman ключъ (kulcs). — *tuman* «schloss, riegel». C.

taraχ, *tarēχ* журавль (daru); *aglēχ tarēχ* божья ж. (isteni égi darú), csillagzat neve; *torozop-juχ*, *tqrap-j.* (K.), S. *tarep-j.* журавль, лебедь, tízhúros hangszer (hárfa alakú). — I. *tōra*, S. *tāraχ* id. C.

tareng (S.) | KO. *lerēχ* ершь (sérinczhal). — ÉO. *tara*, *lar* id. — ÉV. *tārka*, KV. *toqrei*, TV. *tāru* id.

tarχet медве-лерки (tüdő). — I. *tarvet*, S. *targat* «lunge». C.

tqj csúcs, vízfő; l. *tüj*.

tqχét (K.) парши (kosz, rüh); *tqkkel* id.; *tqwlang veñem* (KO.) паршивая рожа (koszos pofa); káromkodás. — PV. *toχt-aum* «scorbut» (Reguly).

tqχte ласточка (fecske); *tqrom-kittem-khanžing-nipix-t.* — v. ö. ÉO. *tōrēm-voi*, *tōrēm-siški* «schwalbe». A.

tqχremēs слышно (hallható; hangjelző ige). — ÉV. *tqχri* rőfög.

tql: *t. jung* (S.) földi szellem; *t. j. möχ* f. sz. földje.

torom, *torom* небо; богъ (ég; isten), K. *turēm* Христосъ (Krisztus); *tqrom-ouf* (S.) égből leeresztve; *tqrem-γat* (K.), S. *torom-kat* црковь (templom); *Tem-tqrom-kat* T. folyómelléki templom (egyházas falu); *Num-torom-kat-p.*, *Ul-t.-k.-p.* Felső-, Alsó-egyházas falu; *tqrom-khatél* (S.) праздникъ (ünneper; isten napja); *tqrom-jaχ* (S.) nép; *tqrom-čōt* (KO. K.) hó; *torom-tegher* заяцъ (nyúl); hat csillag; *torom-vokkej* égi róka; olyan mint a gönczöl, csakhogy kisebb (kis gönczöl); *torom-ńoz* лось, jávoresillagzat (= nagy gönczöl); *tqrom-tughe* az isteni fény (éjszaki f. ?); *torom-pert* (FO.) isten deszkája, szemben az ajtóval, melyen a bálvány áll; *tqrom-pütem-neghi-khan*; *tqrom-vaχe* (S.) ég, nebo; vas-ég; *tqrom-veñem* isteni ábrázat; *tqrom-łoppe* (VJ.) fehér ing. — S. *tōrem*, I. *tūrum* «gott». C.

tege hely; l. *taχe*.

tegh-: *teghélēs* (S.) дѣлался, csinálódott; *timene* (S.) дѣлалъ (csinált, tett); *mōχ tetvel* földet alkot, teremt, дѣлать будеть: *metetilim* tesztek; *juχk-tette-puχēs* isten csinálta falu; *khul-tette nei* halat alkotó (istennő), *āj-vajēχ-tette-nei* madáralkotó (istennő); *niginte teχejate khul tettēχ verili* свадьба (lakodalom; nyilván kö-rülíró kifejezés). — V. ö. I. *tāj-*, S. *tōj-* «sein». C. — *tīlem* «gebo-ren werden, aufkommen, wachsen». A.

tegh- (?), *tev-*: *tughu-time-p.* (FO.) tűz emésztette (ette) falu

(= ÉV. *nāj tēm paul*), *tetei mos* (K.) enni kell; *tävitä päsen* (K.) evő asztal. — I. *tēv-*, S. *līv-* «essen». — ÉO. *lelem* id. — ÉV. *taj-* id. — L. *fönt jigh-* enni.

tēžer, *tēgher* заяць (nyúl); *torom-t.* nyúlesillagzat, hat csillag; l. *čevur*.

tēyker (K.) váll. — *teyer* id. C. — L. *jynker*.

ten menyasszony-díj; l. *tan*.

tēm (S.), *tim* это (ez); *tēm khqtel* сегодня (ma) | *tūghele jūge!* сюда иди! (jer ide!) | *timnem* (S.) сюда (ide) | *tēlile tazile* отъ селѣ туда въ передъ (innen oda előre). — *tem* «dieser», *tege*, S. *tegenam* «hierher», *tel* «von hier». C.

tēmek, *tēnež* dohány; l. *tanibak*.

tēlēž (VJ.). KO. *tūlež*, *tiliž*, FO. *tülü* зима (tél); *tiliž-jor-iki* télközépi hónap: *tülü-ježe-tülis* (FO.) id. — S. *tūlež*, I. *tēda*, *tēde*, *tēta*, *tēte* id. C. — ÉO. *tal* id. — ÉV. *tāl* id.

tēlēžselu неводитъ надо (gyalmozni kell). — ÉV. *tgli'*, *tol'* gyalom, *tal'ri* gyalmoz. — ÉO. *tallem* «ziehen (zugnetz)». A.

tēlilmīn (S.) тащимъ (vonszoljuk); *keu telte luyk* (KO. K.) kő vonszoló istenke. — I. *tād-*, S. *tīl-* «ziehen, schnupfen». C.

teltot (FO.), V. *telpeliget* cserkesz dohány.

ter-ñeñ лепенка (lepeny).

tere festőfű, марена, melynek gyökereiből festéket csinálnak; *verde tere* (K.) vörös festőfű, *vaštet t.* (K.) sárga festőfű. — *tera* «färbewurzel». C.

terede (K.) оконница (ablakráma, ablak). — perzsa-tatár *täräzü* ablak.

terēm (S.) strapnó: *terem-kase-mator* (KO.) rettenetes ember, hős; *num terēm junyk* felső rettenetes istenke; *mōže-teren-t.*, *tering-jung* vérengző istenke. — ÉV. *tērēn* fegyver; vész; *tērniy* vészes, siralmat okozó.

termēt будеть (elég lesz). — ÉO. *tārēmlem* «hinreichen»; *tarmatiy* «satt, gesättigt». A.

tij-: *tijāli* держать (tartja), *tijalin!* держи! (tartsd), *tijeslim* tartottam | *jugun tijataž* воспитывать (fölnvelni) | *tijut* (K.) nyiltartó, tegez. — ÉO. *tētta* «herr, hausherr», *tailēm*, *taitālem* «haben, besitzen», *nauram t.* «erzeugen, gebären»; *taitata-žo* «besitzer». A.

tin пѣна (ár); *tinilim* продамъ (eladom); *tinēng* (K. S.) дорогой (drága); *tinte* (K.) дешевой (olcsó). — *tin* id. C. A.

time-t-aiket (K.) пословица (közmondás).

tit (K.) ruhaujj; l. *jüt*.

tiliž (KO.) tél; l. *telēž*.

tīrem *hanžen jārnes* kevésbé szépen hímzett ing. — V. ö. ÉO. *tārēm* «hart, rauh, zähe» (talán: durván hímzett?).

toutem tettű. — S. *tagutem*, I. *teudem* id. C.

toz озеро (tó). — S. *toz, touz*, I. *teu* «landsee». C.
tozqi весна (tavasz). — S. *tauз*, I. *tāven* id. C.
tōžép (K.), FO. KO. *лазор сакъ* (szák, meritő háló). — *sužem-t.* мерезный сакъ (cezernaháló). — *tōgop* «eishamen» C. — ÉV. *tōp* szákháló.

tozol toll; *tozlong* tollas; I. *tazul*.

toyk (S.) bálvány, istenke; I. *juyk*.

tot: *sqtem-t.* (K. S.) villám; I. *tughét*.

tontu, tontay (KO.), FO. *tuntay, tumtay* nyírhéj; az alvó helyet borító nyírhéj-lepedő; *nere-tontu* id.; *pas-tuntay* рукавица-приметка (kesztyűszabáshoz való nyírhéjből vágott minta); *ñur-tuntay* ногавица (?)-приметка (*ñur* szíj). — I. *tunda*, S. *tonday* «birkenrinde». C. — ÉO. *tondi, tonta* id. A.

tom (S.), KO. *tum* az; *tom jay* ихное семейство (az ő családjuk), *tom kassi* люди (azok az emberek) | *tot* (S.) тогда (akkor) | *toz* (S.) тутъ (ott) | *tomnem, tomnam* (S.) туда (oda) | *tol* отъ туль (onnan). — *toma* «jener», *totta*, S. *totti* «dort», S. *togonam* «dahin», S. *tol* «von dort». C.

tomra csontból készült hangszer. — tatár *dombra* «három húrú czitera».

tolox- (S.): *me tolozom* я говорю (beszélek), *toloxvql* говорить (beszél), *toloxvelt* говорить (beszélnek); *tolka!* скажи! (mond!). — V. ö. orosz толкать tanácskozni, magyarázni, beszélgetni.

tor (K.) folyóáradvány; I. *jar*.

torox darú; I. *tarax*.

torom ég; isten; I. *tqrom*.

torova! = здорово! (köszöntés: «egészséges légy!»)

tū- (?): *tūs, tūsta* (S.) унесъ (elvitte). — *tuem* «führen, leiten». C.

tuis (K.) туюсокъ (nyírhéj-kártus fedővel).

tughe, tughu (V. VJ. FO.), *tügve*; K. S. *tughut, tughét, tot* огонь (tűz); *tughune* tűzben; *Tughu-time-puxel* Tűz-égette-falu; *tughe-köž, tughe-verte-köž* tűzkő, kovakő; *tughe-për* a tűzhely alsó része; *tughe-ñelem* tűzláng; *tughe-toghim* tűz lánya (?); *tughu-vaxél* (VJ.) медве-брюхо (hasa; «tűzvasa»); *sqtem tot* (K. S.) villám; *tughétəng, tutung* tüzes, *tutung-kirif* gőzhajó; *tughétəng faras* tűztenger. — S. *tüget*, I. *tüt* id. C.

tuggis tungúz.

tup (K.) evező; I. *juf*.

tum (KO.) az; I. *tom*.

tul, tul (K.) gomb. — *tul* id. C.

tul безумной (esztelen), съ ума медный (kinek elment az esze), örült, kit megkötöznek; *tqrom-tul-pax* eszeveszett fiú, ki

mindig rosszat tett; *tul-mücheng-ku* (KO.) дикий воръ (veszett tolvajember), káromkodás. — I. *tul*, S. *tulpul* «dumm». C.

tul qχ hosszú orrú fekete madár, mely tavasszal tartózkodik rövid ideig e vidéken.

tules (K.) parti nád. — *tulas* «arundo phragmites». C.

tur torok; *paγre t.* «nagyobb torok», *kulinte tur* «vékonyabb torok» (talán inkább: «hang»; v. ö. vog. *tur* «torok» és «hang»). — *tür* «hals». C. — De közvogul *tur*, *tor* «torok». — ÉO. *tur* «kehle».

turém, *t.* atak погода, небо (zivatar, sötét ég). — ÉO. *turman* «finsterniss». A. — ÉV. *turmén* sötét.

turém (K.) isten; I. *tarom*.

tüze: *tarom tüze-tajél*, *möχ-tüze-tajél* ég és föld régi *разговоръ-ja* (elbeszélése), kozmogoniai regéje, melyet hét napig kell énekelni; *me tüzelem* и *tüze-tajél* говорю (én ily regét beszéllek). — v. ö. KV. *lajél* beszéd, ÉV. *lari*, *lawi* szól, mond.

tüghet, *tügöt* nyiltartó tegez rénbőrből, vagy páncél-szövetből, a fülén néha vasalva, hogy a vadat ráakaszthassák; *joχél-nal-pente-tüghet* id. — v. ö. K. *tijut* nyiltartó; I. *tij*-tartani. — ÉO. *tuł* «köcher». A. — KV. *täut* tegez.

tüi (S.), VJ. *töj*, KO. *taj* вершина (csúcs, tető; folyófü); *jughu-tüi* (S.) facsúcs; *Joχén-tüi* a Jugan forrásvidéke; *jeγg-tüi-ike* (VJ.) vízszíni hónap (I. *tülés*); *jiring töi* áldozatos forrás. — I. *tei*, S. *toi*, *tui* «das oberste, die spitze, oberfläche». C.

tüñker (K.) váll; I. *jyñker*.

tüs (K.) пленница, lószőr-hurok kacsafogásra.

tülü, *tülöz* (KO.) tél; I. *telöz*.

tülés, *tülis* (KO.) hónap; *tülü-jeγe-t.* télközépi h.; *jyñ-tai-t.* vízszíni h., Péter napja körül, midőn nagy a vízállás; *lont-t.* lúd-hónap (mikor t. i. a lúd megjön); *raχpeng-kurek-t.*; *cai kurek t.* (sasfajokról nevezett hónapok); *sγraχ t.* (KO.) a согрокъ-hal jövetelének hónapja; *muχseng-t.* a mukszunhal hónapja; *var-t.* a vízrekesztés hónapja.

tatq (K.) отецъ (anya). — *tada* id. C.

taras tenger; I. *čaras*.

tekkér medve-мясо (hús).

téték (K.) кадка (kádacska). — tatár *čeläk* veder.

toval (FO.) tűzhely; I. *čukhql*.

tut-kuruχ курица (tyúk); *kuj t.* пѣтухъ (kakas). — ÉO. *süs-kurek* «huhn». A. — LV. *šiš-kwäreχ* id.

tul (K.) gomb; I. *tul*.

turas, *türes*: *t. ka* (KO. K.) купецъ (kereskedő), *turas-kum-pqχ* kereskedő fiú | *turasellem* торговлю (kereskedem). — ÉO. *šoräs-γo* «kaufmann»; *šoräslalem* «handel treiben». A.

türés, *türos* (KO.), K. *toras*, *toros* ezer; *jöγγ-türos* tízezer, *sat-t.* százezer, *jöγγ-sat-t.* millió; *türospe* ezerszer, — I. *taras*, S. *toras* id. C.

S, S'.

s a k, *jargan s.* (FO.) rénbőrből készült egészen hosszú suba. — S. *sak*, I. *sax* «sarafan, weiberkleid». — ÉV. *sāxi* suba.

s a x e, *sage* (KO.) глина (agyag); *sage-mōx* agyagföld. — ÉO. *soxta*, *soyti* «lehm». A.

s a x é l (VJ.) спичка (szálka, gyufa); *tughéteng s.* gyufa. — ÉO. *sa'ilā* «hegyes karó», KV. *seilā*, PV. *sīl* szálka. — ÉO. *sōgol*, DO. *sāgat* «brett».

s a x e l жиље; *kalem-sat-ver-saxel juyg* (bálvány neve). — (Az orosz szó = жирье, гдѣ жируютъ, ahol az állat legel; v. ö. ÉO. *šager*, *šakar* «weide, weideplatz» s a hangváltozásra nézve: S. *sēghel* «láncz» és *soxel* nyírhéj-edény; l. alább.)

s a x é l t тальникъ (homok-fűzfa). — ÉO. *sakalt-juχ* «weidenbaum». A.

s a g h è r, *slaghèr*, *laghèr* (KO.) pánczéling; l. *joçer*.

s a j гоголь (anas clangula, kerczeréce). — S. *sai*, I. *soi* id. C. — ÉO. *soj* «taucher (vogel)». A.

s a j казонка, кушенка (?), nyírhéj-чуманъ (doboz), melyben a manó kicsinyje ül (az orosz szó talán: корзинка «kosár»).

s a j i p (KO. S.) неводъ (gyalom) — *sājep* «netz, reuse». C. | *saival* неводъ; *saival-čom* az oroszul *vitil*-nek nevezett halászszerzősám.

s a j é m, *saēm* истокъ (ér, patak, forrás), *jūçe*-nél is kisebb folyó víz, nyáron száraz, őszszel megtelik. — S. *sājem*, I. *sōjem* «kleiner bergfluss». C. — ÉV. *sājim* id.

s a ŋ k (K. KO.), S. *seŋk* свѣтъ (világ, világosság), небо (ég); *me seŋkimēti* на мой свѣтъ (az én világomra); *siŋg-ül-saŋk* нап-алatti свѣтъ, *saŋki jinkèp tor* (K.) Тълой соръ (fehér, világosvизű áradványtó). — S. *saŋki*, I. *sana* «heiter, klar». C.

s a n g- (FO.): *jōŋk saŋgte laçop* jég-merítő szákháló.

s a ŋ k è песокъ (homok, zátony).

s a t, KO. *sāt*, K. *sot* száz; *sat-örg-ej* százegy; *satmētē* századik; *satpe* százszor; *taghulēng sat lung* szárnyas száz istenke. — S. *sāt*, I. *sōt* id. C.

s a t e r t a (V.) поносъ (hasmenés).

s ā s, *sas* горностаѣ (hölgyemenyét); *kōiç-sas* id.; *norēm-s.* (KO.) колонокъ (mustela sibirica). — *sos* id. C. A. — ÉV. *sōlīs*.

s a p (FO.) истокъ (ér, patak). — *sāp* «bach, nebenfluss». C.

s a p a r k a (S. FO.), *sovorke* лягушка (béka). — *sopra* (K.) «frosch». A. — ÉO. *squrep* id.

S a m a r - v o š (I.), KO. *Samarung vač* Szamarovo község az Ob és Irtis összefolyásánál.

s a m é y g *kuul*, KO. *samēng kh.* helma (hal neve; salmo nelma). — S. *sām*, I. *sōm* «schuppe». C.

sar (Jg.) folyóáradványból keletkezett tó; *l. jar*,
sar-lüpet (Jg.) саравая трава (fű neve), melyet thea gya-
 nánt használnak.

sarak, *sorok* (KO.) сырокъ (coregonus vimba); *s.-iki* az a
 hónap, melyben a *s.* hal vonúl fölfelé; *sarax-tülis* (KO.) id. — I. *sā-*
rax, S. *sāarak* «plötze» C. — ÉO. *soréx* id. A.

sarax (S.) скоро (gyorsan), *sarka* (S.) на часъ, rövid
 időre. — S. *sarga* «schnell» C. — ÉO. *sara* «gleich, bald». C.

saravat (K.) fejdisz-féle (?).

Sarga-t-jax-puzél (S.) Сахалинский-falu; *Surgunl-vač* (KO.
 K.) Szurgut.

sar (VJ.), V. *sart*. KO. *sart* csuka; *sarténg pöx* (VJ.), *sar-*
téng emtér (VJ.); *sar-makel* (VJ.) машки шуки=кишки (belek) a
 medvénél; *sar-pozilemte-važ* острогъ (kaloda, dutyi), шуку тыка-
 ютъ; *Sarta-jax* Черталы (falu neve). — ÉO. *särt*, *sört* id. A. —
 ÉV. *sort* id.

sareñ arany, *sarñeng važ*, *sarñe-važ* aranyréz, *sarñeng*
ñuru (S.) aranyos szij; *sat vellempu sarèñ köž jožer* 100 разными
 цвѣтками (száz különböző aranyköves pánczél); *sarèñ-maž-korraž-*
jožer arany-hód . . . pánczél. — I. *sorña*, S. *sarña* id.

sax, *sož* (KO.) осетръ (tokhal). — I. *söž*, S. *sož*, *souž* id. C. —
 ÉO. *sož*, *suž* id. A.

saxata, *saxeta* (S.) хорошенько (jól, jócskán). — ÉV. *saka*
 igen, nagyon.

saxem (VJ.): *kuterké-s.* гнѣздо бурундука, носъ medvénél
 (csíkos evet fészke=medveorr).

saxér (K. S.) tehén. — *sāgar* id. C.

saxčči родный (rokon). — V. ö. ÉO. *sāsi-iki* «grossvater»,
sāsi-imi «grossmutter». A.

saxtem-tot (K. S.) villám.

saxmentaž (S.) fejkendő; *l. somentaž*.

saxvoj (S.) иль (iszap, sár). — Zürj. *soj*, *voj*. *šüj*, *šuj*
 agyag.

saxle (S.) обрѣзки (levágott darab); *köž-saxle*, *k.-saxlaž* nyíl-
 fajta.

saxlna соль (só). — ÉV. *solvel* id. — DO. *sat* id. C. — ÉO.
sol, *soła* id. A.

saxrum (K.) мелкая (sekélyvíz; tkr. «száraz»). — S. *sārem*,
 I. *sōrem* «trocken»; *sōr-* «trocken werden» C. — ÉO. *sōrem* «tro-
 cken; seicht, untief». A. — v. ö. ÉV. *tāsem jā* sekély (száraz) vizű
 folyó.

seu (K.) коса (hajfonat); *käving s.* gyöngyös h. — I. *sēu*,
 S. *seuž* «flechte». C. — ÉO. *seu*, *sev* «haarflechte». A. — ÉV.
sa'i id.

sež, K. *sög*, KO. *süž*, *süge*; *siž* налима (menyhal); *sež-sola-*

kürqz; *siç-soç-körey* menyhálsóbörből való zacskó liszt tartására. — *seg, seç* «quappe». C. — ÉV. *sī*, KV. *sēi*. — E hal neve az éjszaki osztjákban: *pan-nē*, melynek előrésze: *pan* «sandbank, oder untiefe stelle an einem flusse, wo der fischfang reichlich ist». A. Py módon a *seç*, vog. *sī*, *sēi* nevezet is a következő szóval látszik egybefüggőnek.

sēghe (KO.), FO. S. *sēi*, *sēi* песокъ (homok; homokzátony a folyóban); *Sēghe-pužet* (falu neve); *Nul-vēlim-sēi* тамъ дрались (ott verekedtek; «verekedő zátony»). — ÉO. *sēi*, *sai*, *sāi* «sand». A. — ÉV. *sēi* «homok, iszap».

sēi (FO.) korlát neve a карамъ-ban (?), melyvel az öregeket és fiatalokat elválasztják.

sēghel (S.) сѣнь, láncz. — I. *sēger*, S. *sēgel* «kette». C. — ÉO. *sevēr* id.

seŋk (S.) világ; l. *saŋk*.

sečvél (S.) слышно (hallik).

sēsēç, *sessiç* (KO. FO.) слопецъ (csapda, kelepce). — *sēse* «tierfalle». C. — ÉO. *sēs* id. A.

senak (K.) вила (szénavilla). — *senak* id. C.

sent (K.) лыко (háncsszalag). — I. *sent*, S. *sint* «lindenbast». C. — ÉO. *sēns*, *sēs* «bast». — ÉV. *sās* nyirháj.

sevēl шея (nyak). — I. *sabet*, S. *sāpel* id. C. — ÉO. *sābēl* «hals, kragen». C. — ÉV. *sip* id.

sēm глазъ (szem); *sēm-kōç* очки, szemgolyó; *kasse unte sēm-kōç* человекъка видитъ látólik («ember-látó-szem-kő»); *sēm-khulēm* szemöldök; *sēm-jōng* слеза (könny); *sēm-pun*, *sēm-jor-pun* (Jg.) szemszór, szempilla | *uor-jeghurēgh-sēmpe-luyg* (KO. K.) erdei farkas szemű bálvány | *sēmleç* слѣпой (vak). — *sēm* id. C. — *sēm* id. A. — ÉV. *sam*, LV. *sām*.

sem (S.) сердце (szív); *semēg pelkēm* szívvel való oldalom; *semleç pelkēm* szív nélkül való oldalom. — *sem*, *semm* id. C. — ÉO. *sām* id. — ÉV. *sim*.

selek (VJ.) порохъ (puskapor). — ÉO. *sēla* «schiesspulver»; «or. зелье». A. — S. *sīla*, *sīla* id.

siçēt, *sighēt* (VJ. V.) истокъ (patak, csermely); *Jōç-siçēt-tōi-entēr*, *Toç-sighēt-entēr*, *Jōç-sighet*, *Koç-sighēt-jōç*, *Okon-s.*, *An-keļ-s.* folyónevek (*toç* tó, *koç* kőbálvány, *okon* sebes, gyors, *ankeļ* levágott fatörzs) | *siçētēng ur* (VJ.) patakos erdő.

siŋk kacsaféle. — *siŋk* eine kleine weisse ente mit weissem schnabel. C. — *siŋk* «anas nigra». A. — ÉV. *sāŋki* туруанъ, anas nigra.

siŋg (K. KO.), S. *süŋg* солнце, nap; isten; *süŋg jingavel* солнце садится (leszáll a nap), *s. kelvel* c. восходить (fölszáll a nap); *jinghat-süŋg-tarom-pelek* a hol a nap lenyugszik (leáldozó nap égtája); *süŋg viçu ni* (S.); *singen ül* *pelek* сторона солнца по

ниже (nap alatti táj); *sügg-ül-pelü-jaç* калмыкь (kalmuk nép); *siŋg-ül-saŋk* (KO.) свѣтъ (nap alatti világ).

siglej (Jg.), KO. FO. *süglej* рябчикъ (császármadár). — S. *šiglej*, I. *šudai* «haselhuhn». C. — *šuzta voj* «(pfeifentier) haselhuhn»; *šuzlem* «pfeifen». A.

soç (KO.) tokhal; I. *sqç*.

soç (S. VJ.) кожа (bőr); *estü-möŋke soçole* kígyónak bőre; *sqçé-nogoj* (S.) тѣло (bőr-hús); *siç-soç-körey* menyhal-bőrből való zacskó. — I. *soç*, *soç*, S. *soç*, *souç* «haut». C. — ÉO. *saç*, *soç* «fell» A. — ÉV. *sqw*.

soç, K. *sou* посохъ (támaszkodó bot, az alján rendszeren karkával; halászatnál és hóban való járaskor alkalmazzák); *sogho-juç* id.; *soç-puroç-loç* az ily bot végén alkalmazott csont. — I. *seu*, S. *sava*, *sova* «stab». — ÉO. *sév*, *sü* «stock, stab». A. — ÉV. *süw-jiw* id.

soçon, *soçom* (VJ.) nyírhéj-edény, melyben a halat tartják; *panana jantem soçen* czérnával varrt s.; *kosvene jantem s.* zelniczehéjjal varrt s.

soçel (FO.), *jiŋk-jeghelt-soçel* vízmerítő чуманъ (nyírhéj-doboz); I. *songér*.

soj синій (kék?; talán: синица, czinke; v. ö. *saj*).

songér (K.) чуманъ (nyírhéj-doboz fedél nélkül).

sošel (FO. V.) ящерица (gyík), melyet a varázsdob kanalán (alkalmaznak s a varázsdobra is festenek).

sober (K. S.) шабуръ — *šabur* «ein mantel, der alltäglich getragen wird». C.

sovaçul: *turém s.* горло сирбить (torkom vlemi hangot ad; talán: скринить).

sovorke béka; I. *saparka*.

soma (VJ.), *soma-joç*, *s. juç* nyírhéj-edény, melyben a gabonát és lisztet tartják.

somentaç, *sqmentaç* (S.), *sumentaç* fejkendő. — *sōmotlem* «kleiden, anziehen»; *sōmotta-saç* «kleider». A.

sol кишки (belek); *veŋ s.* vékony belek, *éne s.* vastag belek. — ÉO. *sōl*, *sūl* «darm». A. — I. *sūt*, S. *šot* id. C.

sort arasz, *ai-s.* kis arasz. — ÉO. *sōrēs*, *sūrt* «spanne». A. — ÉV. *tōrés* id.

sōk-sōk-sōk-sōç! hurráh! mikor végződik . . . (talán a medvetor).

sōkiŋg, *šōkiŋg* красивый (szép); *s. nī* szép nő.

sōg menyhal; I. *seç*.

sōgös кормъ (kormány helye) a csolnakban. — ÉO. *sēvis* «hinterteil eines fahrzeuges». A.

sōgum-tūi-mūlu-juŋk плеченный-конецъ-острая-шапка-болванъ (váll-hegyi-kucsmás-istenke). — ÉO. *sōçon* «ende». A.

s ö g h u m e t, I. *summet-juç*; *suçmet* береза (nyírfa); *Summet-juç-vos* Berjozov városa; *Suçmet-mughet* березникъ-старица (nyírres-holtág; helynév). — I. *sümet*, S. *süğmet* «birke». C. — ÉO. *sümet juç*, *süğgét-juç* id. A.

s ö v ö s богатуръ-féle (hős), идолъ (bálvány).

s ö r e n ç i u муха (légy). — саранча sáska.

suçém (K. S.) нитка (czérna); *suçém-toçép* (K.) мережный сакъ (czérnából való szákháló), *suçém-paңg* (S.) мотокъ нитки (czérna-gombolyag). — *sugom* «zwirn». C. — *süğim*, *süğom* id. A.

suçtép (VJ.) orvosság; *suçutuç* (igei alak).

suuç уголь (szöglet). — ÉO. *suç* «ecke, winkel».

suika m köccégi a két csipőm fáj; *suikal* két oldalán, mint két kő.

su t начальникъ (előljáró). — судъ törvényszék.

su s a r колонокъ (mustela sibirica).

sumentéç (S.) fejkendő; l. *somentaç*.

sulum, *lan-sulum-panne* érből való czérna gombolyaga. —

V. ö. *suçém*.

sur-juç (FO. KO.) szemben az ajtóval, melyen a szentképek vannak (polecz); *juңg-sur* azon hely, hol a bálvány áll.

sürém juçtés-lughe öngyilkolás (v. ö. ÉV. ÉO. *sorém* halál; th. «halál jött neki»).

süç, *süghe* menyhal; l. *seç*.

süglej császármadár; l. *siglej*.

süjim sém слюна, nyál. — ÉV. *sallim*-köpni.

süңg nap; l. *siңg*.

süsççte hurok.

säkkëltövel (S.) бросаетъ, dobálja; *säkkinte* бросить (dobja).

sit (K.) еврей (zsidó).

soluңg kvöl (VJ.) вранное слово (hazug szó; ? fordítva lesz talán helyes: вѣрное слово, igaz szó; v. ö. ÉV. *söl* igaz; ÉO. *šopalin* «wahrhaftig; adv.» A.).

N

naj (KO., V.) огонь (tűz); *naj-paç* (tűzfű, mythikus név). — *nai* «feuer»; (Obdorsk) «sonne». C. A. — ÉV. *nāj* tűz; nap.

nati (?): *nur-kamčif nati* (S.) szij-ostor, melylyel lovat hajtának.

naraç (S.) крепость (vár, erősség), *vaç-n*. vasvár.

nqkkqli a magalóvó íjnak végén levő ugrófácska, melyhez a szőr van erősítve.

nqç (VJ.) рѣчка (patak), *Äj-n*. (Kis-p.), *Elle-n*. (Nagy-p.), *Jeré-keng-n*. (Sérinczes p.), *Kočeng-n*. — V. ö. *noç* «ág».

- n q x e j i* ругаеъ (szid, pirongat), *n q x e j i* id. (frequ.).
n q x t i s e m tüszentettem. — *n a x t e s e m* «niesen». C. — ÉO. *n a x s e m a l e m*, *n a x t e n l e m* id. A.
n a m e n (S.) felső, *n a m e l t ü l* felülről; l. *n o k*.
n e g i, *n e g h i*, *n e g e* (S.) fehér, *n e g e - v a x* ezüst, *n e g i - s e m - k ö z* fehér szemgolyó. — I. *n o v a*, S. *n e v i*, *n o g i* id. C. — ÉO. *n a v e*, *n o v e*, *n o u v a*, *n o u v e* id. A.
n e g e r сѣдло (nyereg). — S. *n o g e r* «sattel». C. — ÉV. *n a ' i r ü*. id.
n e y k (S.) ливственница (pinus larix, vörösfenyő). — *n ā y k* «lärchenbaum». C. — ÉO. *n a y k* id. A. — ÉV. *n ā y k* id.
n e y k e n (VJ.) желцина (epe) medvénel.
n e y g (K.), KO. *n i n g*, *n i n g*, S. *n i* баба, жена (asszony, feleség); *n e y g - x i j e t* (K.) баба; *m a n i n g e m* (KO.) моя жена; *n i n e* (locat.) | *n i n g i n t ö v e l* женится (feleséget vesz). — I. *n e y*, S. *n e*, *n i* «weib, frau». C. — ÉO. *n ē*, *n e y* id. A. — ÉV. *n ē* id.
n e j начальникъ (tisztviselő) felesége; дѣвица (leányzó, leány-asszony); *m e n e j e m*; *k h a n - n e j* (S.). — ÉO. *n a j* «frau». A. — ÉV. *n ā j* fejedelemasszony, *n ā j - ā y k* kisasszony, leányasszony.
n e m имя (név); *j ü n v a n g n e m e* a kard (?) neve, melyet a köldöktartóhoz tesznek (t. i. a gyermek születésekor a köldökzsinórt levágják és állandóan őrzik egy nyírhéj-tartóban); *j ü n t e n e m e* (VJ.) tűzacskó, melyet a leánynak köldökére akasztanak. — *n e m* id. C. — ÉO. *n e m* id. A. — ÉV. *n a m* id.
n e l k i пихта (lúcfenyő). — I. *n a t x a*, S. *n a t k a i* «silbertanne». C.
n e r e - t o n t a тиска (nyírhéj-lepel), melylyel az ágyat betakarják. — V. ö. *n a r t -*, *n o r t -* teríteni.
n e r e x сабля (szablya, kard). — ÉV. *n a r i* id.
n i (S.) nő; l. *n e n g* | *n i n g i n t ö v e l* házasodik l. u. o.
n i t ä (K.) nyolcz; l. *n ü l q x*.
n i p i x papír. — I. *n ē b e k*, *n ē b a k*, S. *n i p e k* id. C. — ÉO. *n ē p ā k*, *n e p ā k* id. A. — ÉV. *n ē p ā k*.
n i m e l подволока (padlás).
n o x сучье (ág). — S. *n o x*, *n o u x*, I. *n e u* «zweig, ast». C.
n o n (S. KO.), K. *n u n* női szeméremtest; *l o x - n o n* ló-p . . . ; *a n k i n n o n*, *a n k e n u n* az anyád, az anyja p . . . (káromkodás); *v e r e - k h o s t a - n o n* vérhugyozó p . . . (káromkodás). — ÉO. *n ō n* id. C. — ÉV. *n ā n* id.
n o m e s умъ (ész), *n o m s e n g k a s s i* okos ember; *n o m e s l -* gondolkozni. — ÉO. *n o m e s* «gemüt, sinn, verstand». A. — *n a m a s* «verstand, gedächtniss», S. *n o m e m*, I. *n u m e m* «sich erinnern». C. ÉV. *n a m t* ész, *n a m s -* gondolni.
n o v a вѣкъ (kor), *t e m n o v a* akkor. — ÉO. *n ū p e t*, *n ū b e t* «zeit, zeitalter». A. — ÉV. *n a t* id.

nor: *put-n.* дунка котла (az üsttartó íve).

norém-sas (KO.) колонокъ (mustela sibirica).

nököl (S.), FO. *nökkel* крыльцо (tornác, előszoba).

nöröztüvel, tutung-kirif n. пароходъ бѣжить (a gőzhajó fut). — *nerem, neridem* «laufen». C.

nukk, nuçpa (S.) въ верхъ (föl, fölfelé); *num* felső, *Num-torom-kat* (KO.), *Num-pužel* (V.), *Tqrom-kat-numpe-p.* (S., helynevek); *num* (vot) déli (szél); *num-terém-juyk* (bálványnév); *num pölögkne* (S.) выше (feljebb), *numen* felső, *numéltül* (S.) съ верху (felülről).

nugititoz (S.) качайте (himbálgatók, mozgatók). — *nogattem, nojesem* «schaukeln». C. — ÉO. *nozallalem, noztalem, nozaltlem* «rühren, bewegen, schwanken». — ÉV. *ngut*, LV. *nout*-id.

nung (S.) ты (te), *nuŋge* тебѣ (neked), *nuŋneme* себѣ (magadnak). — *ney* id. C.

núj (K.) сукно (posztó); (Jg.) ruhaféle gyönggyel; *käveng nuj* (K.) fekete gyöngyökkel kivarrott női ruha, melyet esküvőn vesznek föl. — *nui* «tuch». C. — ÉO. *noi, nui* id. A.

nüi-tin (VJ.) рубль (rubel).

nür (K.) gerenda; ruhaakasztó az ágyak fölött és a tűzhely előtt. — ÉV. *nor, nqr* gerenda.

nürqz (KO. K.) башмаки (cipő). — *nür* «stiefel». C. — ÉV. *närä* id.

nürmältessim (S.) пехнулъ (taszítottam, böktem). — ÉV. *narit*-id.

nürreç: *tqrom jeykelte n.* кругомъ ходитъ (körüljár), mindenféle világot смотритъ (néz; talán = vog. *nurris kinsi*, azaz bosszuját világszerzte kereső lovagféle).

N'

nazel-khqtél (VJ.) rövid nap; *n. kh. iki* a legrövidebb napok hónapja.

nan (K.), *nen* хлѣбъ (kenyér), *nan-péléz* (S.) félkenyér, *nan-pul*, S. *pul-n*, сухарь (kétszersült kenyér, teasütemény); *kuqr-nen* печенный хлѣбъ (sült kenyér), *tér-nen* лепешка (lepény); *nen-ives* a fa neve, melyre a kenyeret huzzák. — *nan* id. C. — ÉO. *nan* id. — ÉV. *nan* id.

nal (S. VJ.), KO. *ngl*, K. *ngt* 1) стрѣла (nyíl); 2) пуля (puskagolyó); *kunŋng ngt* horgos nyíl, *nal tatémte sayle* puska-golyó öntésre szolgáló fakanál; *näl-çayte-loz* козонъ (játéksont, melyre nyilat vetnek); *nal-veji* nyílnyél, черенъ; — I. *not*, S. *nal* id. C. — ÉO. *not* id. — ÉV. *näl* id.

nále (K.) ложка (kanál). — *nála* id. C. — ÉO. *nali* id. A. — ÉV. *náli*.

náre (K.) nedves; l. *nerex*.

nárit-juž (K.) таль (homokfűzfa). — I. *nársa*, S. *narse* «sandweide». C. — ÉO. *nársa*, *nársa* id.

nárl (KO.) nyíl: l. *nal*.

nárem (KO.), FO. S. *norém* болото (láp, mocsár); *Nárem-vuqé* Narým városa; *nárem-iz* (KO. K.) болото-медвѣдь (mocsári öreg, medve) — *norom* «sumpf, morast». C. — ÉO. *norim*, *nürem*, *narém* «morast». A. — ÉV. *nürem* rét.

nárem-jaž, *norém-j*. (VJ.) osztják-szamojéd; így nevezik a vaszjugani osztjákok az alvidékieket; *Es-tüi-nárem-jaž* Ob-felvidéki *n*. nép.

néorim (K.), *žoj-n*. ребята (gyermek). — I. *náurem*, S. *néurem* «jung». C. — ÉO. *náuram*, *náurém*, *náverem* «kind», *žoj-n*. «knabe». A. — ÉV. *náurém* gyermek.

nénye (K. S.) племянница (unoka-nőtestvér). — I. *néna*, S. *néni* «jüngere schwester». C. — ÉO. *nánya* «nichte». A.

Némán I. Демянск városa.

néle, *ñile* (S.), K. *netä* négy; *nelmété*, *nelmetex* negyedik; *ñile-jöyü* negyven, *ñile-jörg-ej* negyvenegy, *ñilepe* negyedszer. — I. *ñeda*, *ñeta*, *ñet*, S. *ñela*, *ñela* id. C.

ñélé m nyelv (nyelv). — I. *ñadam*, *ñadem*, S. *ñalem* id. C. — ÉO. *ñalem* id. — ÉV. *ñelm* id.

ñel falni, *ñelte jnyk* hét napig madarat faló bálvány. — *ñettem* «verschlucken». C. — ÉO. *ñellem* «fressen, verschlingen». A. — ÉV. *ñaluj*- nyelni.

ñerém, *ñirem* (KO. S.) vessző, пруть, melylyel büntetnek. — *ñerem* «ruthe». C.

ñerimtesim, *ñirémesim* (S.) черкнуль *ložam* (lovam meglegyintettem). — ÉO. *ñerimale*m «einmal streichen». A.

ñerex, *ñereng*, K. *ñare* 1) сырой (nedves), *ñerex neyg* nedves vörös fenyő, *ñ. juž* n. fa. — 2) meztelen: *ñerex kure menlem* mezítláb megyek, *ñerex-ümél-takei* голой ногой (mezítláb...); — 3) зеленый (zöld), *ñ. pam* (zöld fű). — *ñara* «bloss, nackt». C. — ÉO. *ñāra*, *ñār* «feucht, nass, roh; nackt, bloss». A. — ÉV. *ñār* id.

ñighél-khalip (KO. K.) лътучая выдра (röplő vidra).

ñinyg (KO.) nő; l. *neyg*.

ñinyg (Jg.) червь (féreg, nyű). — *nyk* «made» C. — ÉO. *nyk*, *nyk-voj* «wurm, motte» A. — ÉV. *nyk* id.

ñimpe (K.) vízi, hosszú zöld levelű növény. — V. ö. *ñambal* «schlamm». C.

ñir (Jg.) ногавица (? czipő). — L. *nürqz*.

ñir (K.), S. *ñur*, Jg. *ñür* ремень (szij); rénbórból készült gyepelő; *ñür-voj* (Jg.) gyepelőszár; *ñur-kamčif* (S.) ремень-тычка

(szíj-öszöntő), melylyel a lovat hajtják; *nuring amtu* (S.) szíjjal felakasztott bölcső; *käving n.*, *S. pašnéng n.* gyöngygyel beszegett bőrgyepő. — *nür* «riemen». C.

n i r e m vessző; l. *nérém*.

n o x (KO.), VJ. *нух* лось (jávör); *torom-nóx* божий лось (égi jávör, gönczölszekér; *jevet-pögel-nux-juyk-valax* hét-рядовъ (szeres) . . . emberi külsejű, ott él, hol az égen a морокъ (felhő) megy, kicsiny mint egy воробей (veréb), szellőn repül (v. ö. vogul *Tqulin Paskér*); *ortélpente nuxi-xat*, *neilpente n. x.*: *ort* хозийнъ (gazda), *nuxi-xat* пашка-изба (madárszoba); *nöxe-neng-ik-entér* (jávör-nő-férfi-folyocska). — S. *nóx*, *noux* «elentier». S.

noghej, *nöxej* (S. KO.) мясо (hús), *jelu n.* friss hús; *saxenoghej* (S.) тѣло (test, «bőr-hús»). — S. *nögoj*, I. *nögo*, *nöga* id. — ÉO. *noga*, *nögi* «fleisch, körper». A. — ÉV. *nqul* hús.

n o x é s, *nöxos* (KO.), FO. Jg. V. *nuxés* соболю (nyuszt); *nuxés-toréx* калина (*viburnum opulus*) bogybója; *Nuxés-jax*, *Nöxseng-jüje* (folyónevek); *Nuxés-poténg joghon* nyusztganéjos folyó. — *nogos* id. C. — ÉO. *nöxos*, *nöxés*, *nöxés* id. A. — ÉV. *nöxs* id.

nöxor-спрогать (faragni, gyalulni). — I. *nöxrem*, S. *nögrem* «schnitzen». C. — *nöxorlem* «hobeln, schnitzeln». A.

n o l, S. *nul* носъ (orr). — I. *not*, *nat*, S. *nól* id. — ÉO. *nól* id. — ÉV. *nól* id.

n o l é x: *Kögh-n.* Ural, magas мысъ (hegyfok). — V. ö. *nól*.

n o l l u, *tqrom-n.* (KO.) присяга (eskü). — ÉO. *nóltlem* «schwören, fluchen». A. — ÉV. *nuli* eskü.

n o r é m mocsár; l. *ngrém*.

n o r é m-jax osztják-szamojéd; l. *ngrém*.

n ö y k nyári madár, (?) fürj.

n u l (S.) orr; l. *nól*.

n u l: *min nul* (S.) мы вмѣстѣ (mi együtt), *nul-vél velt* дракъ (egymással verekesznek), *nul-löghevelt* соръ (egymással pörlekesznek), *nul kafeftal* бракъ (házasodnak). — ÉO. *nula* «gegenseitig, gegeneinander», *nul-vëllem* «einander schlagen, sich schlagen». A. — KV. *nouté* egymásközt.

n u r-jent рожь (rozs).

n ü l a x (KO.), K. *nütä* nyolcz, *nül-sat* nyolczvan, *nül-sat-örg-ej* nyolczvanegy, *nülkamété* nyolczadik. — S. *nigelaç*, I. *nüt*, *nüda* id. — ÉV. *nól-lou* id.

n ü r, *nür* szíj; gyeplő; l. *nir*.

n ü r чирокъ, kacsaféle (anas querquedula).

P

p a-ku (S.) посторонный (idegen). — S. *pa*, I. *peg* «ein fremder, ein anderer». C. — ÉO. *pa* «anderer; und, auch; noch, wieder;» *pa mü* «fremdes land». A.

p a k a бабка ujj-iz. — V. ö. *páke* «puppe». C. — orosz: бабка, bokacsont-láb, melyre dobálva játszanak (бабки-játék).

p a γ (S.) fiú; l. *pγγ*.

p a γ e l-pítte talp. — *pāγ* «sohle». C.

p a γ l i η γ (K.) мячикъ, melylyel a gyermekek játszanak (labda); *iηkēr-pγlēng jirnās* (vállgombos-ing).

p a η g, Jg. *panga* 1) мухоморъ (agaricus muscarius, légyölő galócza); 2) пупа (пупавка, anthemis tinctoria, ökörszemfű). — ÉO. *poyγ* «schwamm, fliegenschwamm». A. — ÉV. *pāγγ* légyölő galócza.

p a η k è l-nnyket спина-лопатка-середка (váll-lapoczka; az utótag nyilván: «felrész»). — ÉO. *poygēm-lu* «schulterblatt». A. — PV. *pongwél* lapoczka.

p a j osina (nyárfa). — S. *pai*, I. *poi* id. C.

p a j (K.) громъ (mennydörgés). — *pai* «donner». C. — ÉO. *pai* «wolke, gewitter», *pai-ñol* «donnerkeil». A.

p a j (S.) halom, *Pojer-p.* (helynév); l. *pej*.

p a j t e k (Jg.), KO. *pajtig*, K. *pojték* куропатка (nyírfajd). — I. *paidek*, S. *paitek* «schneehuhn» C. — ÉO. *poiték* «lagopus alba». A.

p a è n g-jüze чебакъ-folyo (чебакъ = csabakhal, konczer), *pāci* szárított hal. — *paža* «getrockneter hecht»; osztják-szamojéd *peča* «hecht». C.

p a t., VJ. *pial*-замерзать (fagyni), *As-patta-iki* (KO.) Ob-befagyó hónap, *pialteu-iki* (VJ.) fagyó hónap, midőn a jég a folyón megáll, *me patnem* я замерзнулъ (megfagytam) | *patēil* осень (ősz; tkr. fagy). — I. *pōtājem*, S. *pūtōjem* id. — ÉO. *potlēm* id. A. — ÉV. *pōt.* id.

p a t n e черезъ (múlva); előtt (?): *jēvét khatēl patne* hét nap múlva, *kimtek al p.* a két év előtt, *khulmēt al p.* három év előtt.

p a s, S. K. *pos* рукавица (kesztyű); *kāving p.* gyöngyös kesztyű. — S. *pās*, I. *pōs* id. C. — ÉO. *pōs* «lederner fausthandschuh». A. — ÉV. *pāssā* id.

p a s-jyγ (K.) мѣтка (jegyfa). — S. *pās* «zeichen». C. — ÉO. *pos* id. — ÉV. *pās* id.

p a s a r-ni (KO.) гулящая дѣвка (kicsapongó nő). — ÉV. *pāsēr*.

p a s è l (S.), KO. *pāsēl*, K. *post* протокъ (folyóér), *Joγon-post* (víznév). — S. *pāsāl*, I. *past* «ein krummer flussarm». C. — ÉO. *posēl* «seitenarm eines flusses». A. — ÉV. *pōsāl* id.

p a š n è η γ nīr (K. S.) gyöngyös czipő.

p a n (K.) песокъ (homok). — *pān* «sand». C. — ÉO. *pan* «sandbank od. untiefe stelle in einem flusse». A.

p a n-p a n e-jay (KO.) tunguz.

p a n-pōt (V.) orvosság.

panné, *pané*, K. *pan* пряжа (fonal, czérna), *lan-sulum-panné* (S.) rén-in-czérna; *panana jantém soxén* (inczérnával varrt nyír-héj-haltartó) | *panéng juž* домбра (tambura; tkr. «húros fa» = ÉV. *taniy juw*, hárfa). — I. *pan*, S. *panna* «saite». C. — ÉO. *pona* id. A.

pan- (KO.): *köt panvelt* руку тамгой приложить (bélyegül kezet tesznek reá). — *panem* «legen». C. — ÉO. *ponlem* id. — ÉV. *pin-* id.

pam, K. *pum* трава, (fű), сѣно (széna); *kunže-pam* (VJ.) щощенная трава («fésűfű»); *khandéx-p.* vékony levelű, kicsiny fű, belső bajban orvosságul használják; *pam jovente tege* покость, szénakaszáló hely; *péste pum* осока (sás, tkr. «hegyes fű»); *lip-teny pum* parti magas levelű fű. — S. *pom*, I. *pum* «gras». C. — ÉO. *pum* id. A. — ÉV. *pum* id.

pal (K.) копье-féle (kórja), mindkét oldala éles; — nagy kés.

pare (FO.), KO, *pari* пирь (lakoma), поминка (tor), свадьба (lakodalom), *juž-vérém p.* (S. KO.) medvetor, *taromne pare vérili* istennek lakomát ad, *južk-južke pare vérili* a vízi istenkének ad lakomát; *parelta* emlék a holtaknak, melyet a temetést követő harmadik napon tartanak. — ÉO. *pori* «unblutiges opfer; gast-mahl». A. — ÉO. *puri* ételáldozat.

paü (K), FO. *pöke* шишка (fenyőtoboz); I. *peghu*.

pa géléž брюхо (has). — ÉO. *požel*, *požoz* «rumpf». A.

paž (K. KO. S.), VJ. *paž* сынъ (fiú). — *naj-paž*, *khan-p.*, *torom-paž*. | *vitě-paž* forgószél. — *pož*, *paž* «knabe, sohn». C. — ÉO. *pož* id. — ÉV. *pā*.

pajti g (KO.) nyírfajd; I. *pajtek*.

pajpet: *vit-p.* (K.) вершина (forgásvidék), *Pajpēt-jāža* (raktaknév).

paug (S.), *sužmē-p.* мотокъ нитки (czérnagombolyag). — *pöy* «knäuel». C. — ÉO. *pangi*, *panna* id. A.

pače bolha; I. *počče*.

pači szárított hal; I. *pačeny*.

pat-: *tol patsom* (S.) отъ туль убѣжалъ (onnan elfutottam).

pasél (K. KO.) folyóér; I. *pasél*.

pan (K.) fonal; I. *panné*.

pan ži: *polen-panži-juž*; az a fa, a melyhez a fonal erősítve van; v. ö. *punttem* «zwirnen». C. — ÉO. *ponlalem* id. A.

palü запоръ (vízrekesz)-féle.

parne era (boszorkány), a bogatur прислуженница-(szolgáló)-ja; hét testvér (van ilyen); *parninghet* (plur.). — ÉV. *por-nē* id.

peurt (Jg.) deszka; I. *pert*.

pēk на узду (uzda = zabla).

peghu (I.) medve-szív. — ÉV. *pākw* «fenyő to-

boz» és «medveszív». — I. *pou*, S. *peuz*, *paux* «tannenzapfen». — L. *paü*.

pēgh èl- (S.) ковать (kovácsolni), *pēghèlém vaçle*. — *pāçel-lem*, *pāiçlem* «hammern, schmieden». A.

pej (K.) островъ (sziget); *Voš-pej* городокъ въ середкѣ ямы (mélyedés közepén álló város), helynév; *Pejing emtēr* (szigetes folyócska), островка, a folyó közepén szigetke; *Pej-ime* островка-старуха (Sziget-anya). — *pai* «waldinsel». C.

pej (K.) петокъ (folyóér); *eleng-jeçgël-pejil-wit*.

peçgh, VJ. *pöçk*, V. *püçk* рябчикъ (fogolymadár); *pöçk-pisliç* (VJ.) síp a fogolymadár hívására.

peta: *p. vol ike* (FO. KO.) midőn a medvetor alkalmával a medvéhez mennek, mielőtt a füle alatt megcsókolnák, e szavakat mondják. — L. *pöte*.

pète vég; l. *pité*.

pèteng (K. J.) felhő; l. *peleçg*.

pèttu черкань, слонецъ (csapda).

pésen (K.), FO. *pisan*; K. *tävitä p.* столъ (evőasztal), *om-sitü p.* стулъ (ülőasztal). — *pesan*, *pesen* «tisch». C. — ÉO. *pasan* «schemel, tisch». A. — ÉV. *pasän* «asztal».

péste, *p. pum* осока (sás). — *peste* «scharf». C. — ÉO. *pasta*, *pasti* id. A.

pent (K.) дорога (út). — ÉO. *pant* «spur, weg». A.

pél, *pöl* fül; *pölleç* siket. — S. *pel*, I. *pet* id. C. — ÉO. *pal* id. A. — ÉV. *päl* id.

pèle яръ, гора (meredek part, hegy).

pélèç (S.), KO. K. *pelek* 1) сторона (oldal, táj), *tim pélèç* ezen táj, *ül pelek* по ниже (alvidéki táj); — 2) fél; *nañ p.* fél kenyér; *pèkém*, *pèkel*. — *pèlek* «hälfte, seite». C. — ÉO. *pèlak*, *pèlek* id. A. — ÉV. *päl* id.

peleçg (VJ.) гнѣздо (fészek); *kurroç p.* id. — I. *püt*, S. *pet* «vogelnest». C. — ÉV. *piti* id.

pélèçg, I. K. *peteçg* облако (felhő); *negèi pélèçg* fehér f., *püçhüte p.* fekete f. — S. *pèleç*, I. *pèten* id. — ÉO. *pälèç* «gewitter, gewitterwolke». A.

pelet, *pölet* ростъ (termet): *nerèç pelet joçer* vas szablyája akkora, mint termete. — ÉO. *pälat* «höhe, grösse», *pal* «hoch». A. — v. ö. ÉV. *palit* nagyságú, hosszúságú.

pèlém ajak; *num p.* felső a., *ül p.* alsó a. — I. *petem*, S. *pèleç* id. C. — ÉV. *pitem* id.

pèlém- паутъ (bögölylégy). — *pèdem* «bremse». C. — ÉV. *palm* id.

pelm-: *pelmü* (S.) боимся (félünk), *pelmègen*. — I. *pedem*, *pödem*, S. *pèlem* «fürchten». C. — ÉO. *pällem* id. A. — ÉV. *pil-* id.

pēr пеньель (hamu).

pert, Jg. *peurt*, FO. *pour*, VJ. *pöyer*, K. *pöyert* deszka (deszka); рубленной дъвь (ácsolt fa, gerenda); *pour-kat* (FO.), *pöyer-kat* (VJ.); *peur-kat* (S.) gerendából épített ház tűzhelylyel; *kat-pöyer* gerenda; — *cuč-pert* (FO.) az a deszka a földi házban, melyen feküsznek — I. *pāgart*, S. *pögert*, *pēvert* «balken». C. — ÉO. *pairt* «bauholz, balken». A. — ÉV. *pārt* deszka.

perna (K.), *pirne* kereszt (kereszt); *perna-topes* (K.) a kereszt-tartó polcz; *perna-piget* (K.) gájtany (zsinór), a mellen alkalmazott gyöngyös keresszittel (a végzetre nézve P. jegyzete: «olyan féle, mintha»; v. ö. vog. *mätērpūt* valamifélek); *pirneng ku* крещенный (keresztyn) | *pirneli* богу молится (istenhez imádkozik, tkr. «keresztet vet»), *torma pirnelés*, *möghe qz puñkeles* богу молился, землѣ клянился (istenhez imádkozott, a földhöz fejet hajtott). — I. *perna*, S. *pirne* «kreuz». C. — ÉO. *perna* id. — ÉV. *pērnä* id.

piab- (VJ.) fagyni: I. *pat-*

pinge (?) nagy szárított hal. — V. ö. *peyaš* «hecht». C.

pič (S.) ляшка (csipő): — ÉO. *peš* «hüfte». — ÉV. *pēs* id.

pit (K.) перевѣсъ (lúd- és réczefogó, fákra feszített nagy függő háló). — ÉO. *pił*, *piłt*, *pilot* id. A. — ÉV. *patēs* id.

pislip (VJ.): *pöyk-p.* fogolymadár-hivogató síp.

pit- (S.): *ile pitvén* въ передѣ будешь (elől leszel), *pitvel* будетъ (lesz), *jujka pitēs* a bálványnak досталось (jutott); *qrom pittem çan* istentől bocsátott (juttatott) czár. — ÉO. *pitlem* «fallen; eintreten, anfangen; zufallen, zu teil werden». — ÉV. *pat-* id.

pita (K. Jg.), S. *pite*, I. *pété* конецъ (vég); *Lar-pite-pužet* сорь-végi-falu; *Pita-p.* послѣдній (utolsó falu); *paçel-pittē* talp. — I. *pete*, *pede*, S. *pite* «grund, boden». C. — ÉV. *patit* vég, *la'il pattä* talp.

pit «alsó végtag».

pis an (FO.) szék; I. *pesen*.

pistonnoj mataç (K.) puska.

pił (KO.) товариць (társ) — ÉO. *pił* «gesellschaft, gefolge; gesellschafter, freund». A.

pilingē мошка (apró csipő légy). — S. *piłi*, I. *petjai* «mücke». C. — ÉO. *pelēnja* id. A.

pilixtali (KO.) мѣна (csere; cserélget). — *pelžem*, *pelesem* «tauschen». C. — ÉO. *pältalem* id. — ÉV. *pēnt-* id.

pirne kereszt; I. *perna*.

poçé, *pužé* говно (ganéj, szar), *kos-pužé* id. — *pak*, *pat* id. — ÉV. *poçt* id.

poçer, VJ. *pögher* дутка (fűszár), nyersen eszik; *Poçer-pe* (K.) sziget neve; *sarneng poçer* arany-дутка. — ÉV. *pori* fűszár.

poçilem-: *sar poçilemte vaç* щуку тыкають (csuka-dug-

dosó) *оспрогъ* (kaloda). — *poxtem* «stossen». C. — *pōgollēm, pōgolemalem* id. A. — *pūxt-, pūxtēm-* id.

poxtoloyk (VJ.), *puxtlōng, puklōng* *пупъ* (köldök), *puklōng-enki* *пупъ-баба* (bába). — *puklay, pukley* «nabel». C. — ÉO. *pūkēn* id. — ÉV. *pučni* id.

poj-karek sark. — *pui* «der hintere teil»; *pui-tōgot* «vogelschwanz». C. — L. *puij*.

pojer (KO.) *богатырь* (hős). — *pajar* «herr» C. — ÉV. *pājēr* úr.

pojtek (K.) nyírfajd; l. *pajtek*.

poč tarkó, poč-lat a nyak hátsó részén levő яма (gödör).

počče, pače (V.) *блешка* (bolha). — *Votják pič* id.

pot, V. *potka* *говно* (ganéj); *N'uxos-poteng-jogon-ēmtēr*.

pot (V. Jg.): *pan-p.* orvosság; v. ó. *porton*.

pos (K.) *varsa-faj* (l. Ethnogr. IV, 307.). — ÉV. *pōs*.

pos (K.) *kesztyű*; l. *pas*.

post (K.) *folyóér*; l. *pasél*.

pōn, pon (S. KO.), K. *pun* *морда* (varsa-féle). — ÉO. *pun*, *pon* id. A.

ponēm- *пернуть* (fingani). — ÉO. *ponimalem* id. — ÉV. *ponim-* id.

polēz, polēaz *takony*; *polkēm tozjvessim* *taknyomat* kive-ttettem; *khal-polēaz* *köp*. — *palaz* «speichel». C. — ÉO. *poloz* «kehricht, schmutz»; *polsēn* «speichel, rotz». A. — ÉV. *polēz* *takony, köp*.

polēn, polon (KO. FO.) *кранива* (csalán); *polēn-paŋzi-juz* az a fa, melyhez a fonal erősítve van. — ÉO. *polēn* «brennnessel; hanf». A. — I. *pūden*, S. *pōlen, pōlen* id. — ÉO. *ponāl* *kender*.

porōs *disznó*. — I. *pūraš, pūreš*, S. *pōres* id. — ÉO. *pōrés, pūrēs* id. — ÉV. *porēs* id.

porol, VJ. *porol* *пешня* (jégtörő vas) és *medve-зубъ* (fog).

porka-juz (V.) *курево* (füstölő).

porton (ÉO.) *orvosság*. — *pordon, portun* «arznei, gift». A. — L. *pot*.

porš-pünter (V.) összeaprózott füstölt száraz hal. — (P. orosz szónak is írja a *порсѣ-от*, mely = *püt*; l. alább.)

pōulōz-loz *hátgerincz*.

pōur (FO.) *gerenda, deszka*; l. *pert*.

pōke (FO.) *fenyőtoboz*; l. *pau*.

pōgel: *jevēt-pōgel-nux-juyk* *хѣт-рядовъ* (-szeres)-repülő-istenke | *pūzer* (S.) *рядъ*.

pōz *рѣчущка* (patak, folyócska), melyben nincsen hal; *Elle-pōz-ēmtēr* (VJ.), *Кох-sighet-pōz* (Hosszú-patak . . .).

pōžēr (VJ.), K. *pōžért* *gerenda*; l. *pert*.

pōgh (S.) *bunkósnyíl*; l. *puz*.

pöghe (Jg.) kovácsfújtató menyhal-bórból. — I. *pūem*, S. *pōgem* «blasen, aufblähen». C. — ÉO. *poltlem*, *poltalem* «anblasen, aufblasen». — ÉV. *pūw- fūni*.

pögher (VJ.) fűszár; l. *požer*.

pöghöte, *pögite*, *püzte*, *pöghöteghe*, S. *püghetüi*; *püghüte* черной (fekete); p. *köž* f. kő; p. *jeng* f. víz | *pöteglém* kat KO. (S.) fekete ház, каташка, börtön. — *pegda*, *pegde* «schwarz». C. — ÉO. *pita*, *piti*, *puti*, *pudi* id. A. — ÉV. *pānk* korom, pizok.

pönk fogolymadár; l. *pengh*.

pöng, *pöngk* зубъ (fog); em p. szemfog, *vünör-p.* metszőfog; *pönkeng* fogas. — I. *penk*, S. *pank* id. C. — ÉO. *penk* id. A. — ÉV. *punyk* id.

pöcke, *pücke* ружье (fegyver, puska); *jüt-kar-pöcken* ujjával lövő fegyver, revolver. — ÉO. *poškan*, *puškan* «büchse, flinte». A. — KV. *pěskén* id.

pöt (K.): p. *rep* magas hegy.

pöteglém kat (S. KO.) börtön; l. *pöghöte*.

pöte (Jg.) köszöntés találkozáskor. — *peta*, *peda* «grussformel». C. — ÉV. *pašá* id.

pönök: *čuči-p.* csecsbimbó, *nuž-p.* jávor-ajak.

pöml-, *pöml-*: me *pömluim* izzadok, *pömllem* izzadság, veríték, сиротль. — I. *pem*, S. *pom* «badstubendampf»; *pemdem* «heiss werden». C. — ÉO. *pam* «hitze, heisser dampf». A.

pöl fül; *pöllex* süket; l. *pél*.

pölet termét; l. *pelet*.

pöre (S.) lakoma, tor; l. *pare*.

pukleng köldök; l. *požlonk*.

puk (VJ.) тамарь (bunkós nyíl), *anghet-puž* szarvból való bunkós nyíl; *pücke-leyte-puž* puskalövő . . .; *pöghel* (S.), VJ. *puğhès* тамарь; *puğhès-jožél* тамарный лукъ (ily nyílhoz való íjj).

pužé ganéj; l. *požé*.

pužét (K. I.), KO. *pužél*, *puwél*, VJ. *požél*, Jg. *pužéls*, V. *pužél* falu. — I. *pögot*, S. *pūgol* id. C. — ÉO. *pōrol* id. A. — ÉV. *paul*.

puğhes (VJ.) bunkós nyíl; l. *puž*.

pužés vasból való bálvány=*pej-ime*, *juņk tette pužes*, *tarom tette pužes*, *tarom-p.*, *juņk-p.* Samarova környékén божья мать (istenek anyja), ki а дяволь-okat (ördögöket) csinálja (szüli); magas hegyen lakik, melyre nem lehet fölmenni.

pužel пазуха (kebel). — *pōgos* «busen». C. — ÉO. *pōrol* id. A. — ÉV. *pūti* id.

puželum pofa, p.-lož pofacsont. — I. *pōžtam*, S. *pūgodem* «wange». C. — ÉV. *pajt* id.

puğgél край (szél, táj), *taras-p.* tenger tája. — I. *puņgat*, S. *ponal* «seite». C. — ÉO. *pūngél*, *puņgél* id. — ÉV. *pāl* id.

puj жона (segg). — *puj* «der hintere teil». — ÉV. *puj* id. — L. *poj*.

put (S. K.), *put-vaç* котель (üst); *put-nor* душка котла (az üst tartó íve), *put-juç* (FO. KO.) az üst tartására szolgáló kétlábú állvány, vízszintes keresztfájával; *put-liç* (FO. KO.) a lelógó kampos fa, melyre az üstöt ráakasztják; *put-liv* a faállvány, melyre a világító *coçna-t* (fenyőszilánkot) teszik (sic!). — *put* id. C. — ÉO. *put* id. — ÉV. *püt* id.

pus (K.) рѣмето (rosta) nyírhéj-háncsból. — *pus* «sieb». C.

pun (K.) varsa-féle; l. *pon*.

pun (V. Jg. FO. KO.) шерсть (szőr), *punëng* nur rénbőrből való szőrös száj; *sem-pun* (V. Jg.) szemszőr; *punung ka* (KO.) волкъ (farkas). — *pün* «wolle», *pünay ku* «wolf». C. — ÉO. *pun* «tierhaar, wolle; feder». A. — ÉV. *pun* id.

pupi (S. Jg. KO.) медвѣдь (medve), *kuj-p.*, *neug-p.* — ÉO. *pübé* id. A. — ÉV. *pupi* bálványszellem, istenke.

pum (K.) fű; l. *pam*.

pumtaçte (K.) надо (szükséges, kell). — (Aligha helyes fordítás.)

pulli (S.) szerszám, melylyel a jeget a lábbeliről lekaparják. — *pili* «spaten» C.

pur (K. FO.) шило (árr), напарье (forgató készülékkel ellátott fűrő). — *por*, *par* «bohrer». C. — ÉO. *por* id.

purké (S.) дымъ (füst), *purké-wat* бурань (fergeteges szél); *nuk purçentëçen* (S.) вверхъ дымить (fölfelé füstölög; a végzet nyilván nem 3. szem.) — v. ö. ÉO. *parçatlem* «bestäuben». A.

pükkém eçkel гнилой пенъ (rothadt fatörzs). — *pekem*, *pegem* «verfault, verdorben». C.

püçte, *püghüté*, *püghetüü* fekete; l. *pöghöte*.

püghel (VJ.) kötél; *van-p.* kézi szánvonó «vállkötél».

püçk (V.) fogolymadár; l. *peçç*.

püçke (VJ.) puska; l. *pöçke*.

püt (KO.) félig összeaprózott szárított és füstölt hal, különösen jászkeszeg.

pünter; l. *pors-p.*

püçke пташка (madárka)-féle, *teleş-p.* téli madár, *köling p.* nyári madár.

püçke szeméremtest fiúnál; *püçke morëç* землянка (földi eper).

püçeçç (S.) послѣдъ (azután, később).

pülke чирокъ (anas querquedula). — ÉO. *pira* anas grecca, *piri* id.

pür (S.): *p. kat* послѣдній домъ (utolsó ház), *pür* v. *kimteke* második; *pürne*, *pürinna*, *pürengne* потомъ (azután). — *pir* «das hintere, vergangene»; *pürna* «hinter, nach, nachher». C.

V

v āχ- (S.) называть (nevezni); — I. *vāgam*, S. *vāgem* «bitten, herbeirufen, nennen». C. — ÉO. *voχlem* id. — ÉV. *vōw-*

vaχte voj змії (kígyó).

v a j ēχ, *vajaχ* (S.) звѣрь (állat); *toχélong v.*, *āj v.* madár — I. *vōje*, S. *vājaχ* id. C. — ÉO. *voj* id. A. — ÉV. *vj* id.

vač (VJ.), S. KO. *vač*, *vaš*, K. *voš*, FO. *vuac* городъ (város); *Voš* (I.) = Tobolszk; *Vqč* (S.) = Szurgut; *Summet-juχ-voš* Терезовъ; *Samar-voš* Самарово; *T'umen-vaš* Тюмень; *Nqrem-vuac* Нарымъ; *Mqč-voš* Нахрачи; *voš-pej* (K.) городокъ (várostrom-halom); *vqčel-puχéltél* (S.) юрточно; *vqč-joχ-pele* городокъ a falu végében — S. *voš*, *voč*, I. *vač* «festung, stadt». C. — ÉO. *voš*, *vas* id. A. — ÉV. *ūs* id.

vač (S.) узкій (keskeny). — *vač* id. C. — *vaš* «eng, schmal, dünn, fein». A.

va s ēχ, *čoč-vas* része; I. *veséχ*

va n-pūghel лямка, a kötél, melylyel a kézi szánt vonszolják; v. ö. *vān* «schulter». C. és ÉV. *va'in-kwali* «váll-kötél», melylyel szánt vonszolnak.

va n t (KO.) erdő; I. *vant*.

va m ē s задъ (far), segg.

va l l e (FO. KO.), K. *valla* emelkedett állvány, melyen alusz-
nak | *vqlaf* вмѣстѣ (együtt) — ÉO. *vol* «stelle, platz». A. — V. ö. *voj*. *valče* együtt.

va r, VJ. *ver*; *vergh* запоръ (nyári halászczege, vízrekesz); *Vergh-At* запорная рѣка (Ob); *Veréng-Jaχén* (VJ.), *Var-joχon* (folyónév); *var-tülés* (KO.), *ver-ike* (VJ.) a folyó elrekesztésének hónapja; *köreng ver* tokhal-czege — *var* «stromwehre beim lachsfang». C. — ÉV. *āri*, *ārpi* id.

va r курья (folyóból). — ÉV. *ūrej* id.

va r u касера (?), madár neve.

va r o-pönök az önlövő (vadász-szerszám) valamely része.

va r a b e j-kali (S.) воробей (veréb).

va χ желъзо (vas), деньги (pénz); *ej vaχ*, *jöng v.* (VJ.) egy koréka, tíz k.; *kan-v.* деньги (pénz); «khán vasa»; *inel-v.* сталь (aczel); *jughe-v.* простое желъзо (egyszerű vas); *nēghē v.* ezüst, *sarñeng neghe v.*, S. *sarñang v.* arany; *jeijem-kič-vaχ* pléh; *köt-sqř-v.* karperecz; *pēghelēm v.* (S.) kovácsolt vas; *jung vaχ* (K.); *tugu-vaχél* (VJ.) a medvének hasa («tízvasa»); *vaχ-naraχ* (S.) крѣпость (vár, erősség); *tařom vaχe* (S.) небо (ég). — *vāχ*, *vaχ* id. C. — ÉO. *voχ*, *oχ* id. A. — ÉV. *vaχ* id.

Vaχ folyó neve; *V. jaχ* az e vidékbeli osztják nép.

va χ e l тонкой (vékony), *v. julan* halánték, тонкое мѣсто. — I. *vāgat*, S. *vōgol* «dünn». C. — ÉV. *vqutā*, *vouta* id.

v a q s e r (K.) заяць (nyúl), *v. pos* fehér szőrű nyúlbőr-kesztyű. — I. *v a q s a r* «fuchs». C. — ÉO. *voqsar, oqsar* «fuchs». A. — ÉV. *qysér, oqsér* róka; l. *voki*.

v a n g (S.) пенъ (levágott fatörzs); v. ö. ÉV. *āṅkwēl*, DO *āṅ-kēl* id.

v a j (Jg.), K. *vaj* harisnya; *qan-jing vaj* чулки (tarkán himzett harisnya), *nür-vaj* (Jg.) a rénbőrből készült cipő szára — *vai* «schaft an strümpfen, stiefeln». C. — ÉO. *vai* «ostjakischer stiefel», A. — ÉV. *vāj* id.

v a č (KO. E.) város; l. *vač*.

v a t (KO.), FO. *vati*, K. *voť*, FO. *vuqt* вѣтеръ (szél); *purkō-vuqt* бурянь (fergeteges szél), *vuťe-pač* (FO.) forgó szél; *āvēs voť* (K.) éjszaki szél, *num-v.* déli szél, *jitpering v.* keleti szél. — S. *vāt*, I. *vōt* id. C. — ÉO. *vāt, vōt, vat, vot* id. A. — ÉO. *vōt* id.

v o t (K.) vörös ягода (bogyó).

v a s t e (K.) sárga; *v. tere* sárga festék. — ÉO. *vosta, vosti* «grün; himmelblau, gelb». A. — *vasta* «grün». C.

v a n t (K.), KO. *vant*, FO. *vont* 1. урманъ, тайга, sűrű rengeteg erdő; *uri-vont* подгорой лѣсъ (hegytövi erdő), *qur-vant* (K.) magas материкъ (sűrű erdő) — 2. ярь (meredek part). — *vont* «berg, hügel». C. — ÉO. *vōnt, ūnt* «wald; das rechte steile ufer der flüsse». A. — ÉV. *ūnt* erdő.

v a n t i n g (FO. KO.), K. *vante* мьсъ a folyó forduló helyén levő magas part, folyófok); *ořakéng v.* (FO.) сосновой мьсъ (fenyvesssel borított folyófok) — L. *vant*.

v a n t e r (KO.) выдра (vidra). — *vānder* «otter». (C. — ÉO. *vondēr, ondēr* id. A. — ÉV. *vqntērt* id.

v a l l a (K.) alvó hely; l. *valle*.

v a r r e s nyári madár, mely a réczét pusztítja. — ÉO. *vorš* «eine art habicht (falco peregrinus?)». A.

v e j-venni: *veji* возьми! (vedd!), *vejittēn* возьмите! (vegyétek!). — *vejem* «nehmen» C. — *vilem* id. A. — ÉV. *vaj*-id.

v e n g l : *čin-žakēl kunte venglemēn* на колѣнахъ кыда ползати будешь (ha térden fogsz csúszni). — ÉO. *vankilālem* «kriechen» A. — ÉV. *vāṅk*-id.

v e t (K. E.) öt, *vēt-jōṅ* ötven, *vēt-jōrg-ej* ötvenegy, *vētmetē*, S. *vētmetē* ötödik, *vētre* ötször. — *vēt, vētmet* id. C. — ÉV. *at* id.

v e s, *vēs* мамонтъ (mamut) vízi állat, mely ha világosságra jön, megdöglik; *v. lox* мамонтная кость (mamut-csont), *v. mučēl* мам. маха (?), a víz közelében találják; *Vēs-ime* bálványasszony neve; *Vēsing emtēr, V. toč* (VJ.) víznevek; *Vēs-jay-vont* (helynév), *Vēsxnēt-jāča-Vēsnet-j.* (K.) folyónév (a *vēs* «mamut» szóval magyarul); *Vēs-jun*k.

v e s, K. KO. V. *vüs* 1. дыра (lyuk); *vüsing keu* lyukas kő. — 2. рана (seb); — 3. осна (himlő); *vüs-koleka* (V.) зологуха (gör-

vély, skrofula). — ÉO. *vesēy çin* «blattern», *ves* «loch». A. — *ves* id. C. — ÉV. *as* lyuk.

vesēç (VJ.), KO, *vesēç*, *vasēç* утра (kacsa); *vesēy-maçlèn* bunkós kacsanyil; *lqn-vesēç-ike* (VJ.) lúd-réce-(költöző) hónap.

ven, *veñ* (S.) короткой (rövid), узкий (keskeny). — *van* «kurz» C. — ÉO. *van* «kurz, nahe». A. — KV. *ünék* keskeny, KLV. *ünkwä* rövid VJ.

véne v багоръ (csáklya), téli halászóeszköz, VJ.; *véne*: *sart-kegerte-v*. щуку хватить багоръ (csuka fogó csáklya). — *venep* «angel». C. — ÉO. *vunēp* «schifferhaken». A. — KV. *voqñēp* horog.

veñem (KO.), *veñe* лицо (arcz); *amp-veñem* собачная рожа (kutyarofa), *tavlanç-veñem* паршивая рожа (koszos rofa), káromkodó szólások; *veñem-korr* (KO.) nyírhéjból készült álarcz a medvetánczok alkalmával; *veñem-sale-vaç* зеркало (tükör), лицо-видно.; *veñeng-tuçelegç*; *mogh-juçk-veñe*; *veñim-maçgtiu* полотенцо (törülköző). — *vänem* «gesicht». A. — ÉO. *vensš*, *vendš*, *veš* «gesicht, schnauze». A. — ÉO. *vēs* szépség (tkp. «arcz»), *vēsiny* szép (tkp. «arczczal való»). — L. *vüñe*.

vél-убить (ölni), *kali vélém ku* (S.) человекa убиль (embert ölt férfi); *nul-vélvelt* дракъ (egymással verekesznek); *jaç-vent-juçg* népet ölő bálványszellem. — I. *vedem*, S. *velem* «fangen». C. — ÉO. *vellem* «fangen, tödten». A. — ÉV. *al*-id. — L. *veltēp*.

vele, VJ. *velēç* холостой (nőtlen, magánálló), *vele-kēs*, *vele-kassi*, *velēç-ni*, id.; *veling* маленькой (kicsiny, nyilván: fiatal ember); *velēç-juçel-ike* (VJ.) жерди (rudak) amint állanak, úgy állanak ezen hónapban a fák az erdőben голой (kopaszon). — I. *vèle*, S. *velley* «einsam, ohne gemahl»; *çui-vele* «witwer», *neç-v*. «witwe». C. — ÉO. *vel-ço* «unverheirateter mann, junggeselle», *vel-ne* unverheiratetes frauenzimmer». A.

vélém мозгъ (velő). — I. *vēdem*, S. *vēlem* «mark». — ÉO. *vēlēm* id. — ÉV. *valēm* id.

véli олень (reinszarvas), *veling-jaç*; *Kuj-veli-çuçel* (helynév). — I. *veta*, *veda*, S. *veli*, *veta* id. C. — ÉO. *vēli*, *vēla*, *vuça* id. A.

veltēp (S.), K. KO. *veltip* 1. черканъ, слопецъ (erdei vadfogó csapda); — 2. (K.) medve корти (károm); l. *vél*-

ver, *vergh* nyári halászczege; l. *var*.

vér- (K. S.) кровь (vér); *nul-v*. (S.) orrvér; *vere-khosta-non* (KO.) vérhugyozó p...; a legerősebb káromkodás; *verēng jēr* ér. — *ver* id. C. — ÉO. *vēr* id. — ÉV. *viçir* = *kēlp* «vörös» (ÉV. *kēlp* egyszersmind: «vér»).

vēr дѣлать (készíteni, alkotni, csinálni), *pari vērvēlt* пиръ дѣлають (lakomát csinálnak), *tughē-verte-kōç* tűzverő kő, *juç-vērēm* *pare* medvének rendezett tor, *mē lusim vērēlim* szakálatmat borotválom (csinálom) | *vērenti* (frequ.) | *jüre vērusatti* прикладъ кла-

дите (áldozatot hozzatok, tegyetek). — *vërem, verem, machen*.
C. — ÉO. *verlem* id. A. — ÉV. *var-* id.

vërta, S. *verte verite*, K. *vürte* красной (vörös); *verte tere*
vörös festő fű, *vürte pgn* fonal, *vërta samétoz* v. kendő. — *verde* id.
C. — ÉO. *vèrti*. — L. *vër «vér»*.

veres, löç-v., loç-v. lószőr, *loç-vers-püghel* lószőr-kötél;
muxén-verés lósőrény. — *vārés* «pferdehaar, schwarz». C. — *varas*
«zweig, laub, rute; strauch; haar». A.

verńire m-juz (S.) bokorban termő növény, melynek bogyó-
ját a medve eszi.

verbut obi nyelven *malzud* varsa-féle szerszám (v. ö. *вер-
блюдь* tevé).

vike (S. KO.) *зыпунъ* kaftán (zubzony), ruhaféle. — *vigai*
«oberrock». C. —

viŋkel куро́к (puskakakas).

viču, vičing: *iki-viču-ni, süng-viču-ni, vičing-ni* (S.) | *vič*
voltal (S.) *въ оба живутъ* (kettesben élnek), *vičtime, vičtime iččeme*
id. — L. *vič*.

vičeghl, vüčeghl горить (égni): *vüčeghlivel ég, tughe* v. a
tűz ég | *tughe vičimtes* (S.) a tűz fölgyuladt — ÉO. *vésétlem* «anzün-
den». A.

vitra: *çanting* v. (K.) тонникъ (? valami edény féle).

vin a-jöŋk вино (pálinka).

vin čiv этакой (efféle); *ńul-vër-vincif-samentaz* (S.) orr-vër-
-efféle (t. i. veres) kendő.

vilking pöz (VJ.) kutya, cучка (nősténykutya-kölyök).

viringgi (KO.), S. *virni* котець (vejsze). — KV. *vëri*, id I.
Ethnogr. IV, 307.

vokkej, vokkej, vokke (KO.) лисица (róka); *torom-vokkei* olyan
mint a лось (gönczöl), de kisebb csillagesoport (? kis gönczöl) |
vokélaç id. — S. *vokai* id. C.

voj (K.) harisnya; l. *vqj*.

voj жиръ (zsír, kövérség). — S. *voi* «fett, talg». C. — ÉO.
voi id. A. — ÉV. *vōj* id.

voš (K.) város; l. *vac*.

vont (FO.) rengeteg erdő; l. *vqnt*.

vol быть (lenni): *volvel, volvelt, lesz, lesznek; vačam, vačang*
(S.) былъ (voltam, voltál), *voltal* (S.) живеть (él, lakik), *volgal,*
völkal (S.) если будетъ (ha lesz). — S. *vālem, I. ūdem* «leben
sein». C. — ÉO. *vollem, ullem* id. A. — ÉV. *āl-* id.

volozta khu бálvány neve, mely mindenfelé néz. — ÉO.
volilem «glänzen». A.

voltof (K.) gyalu. — ÉO. *voltép* «schabeisen, hobel». A. —
I. *vattap*, S. *vařtap* id. C.

vör, uor материкъ (öserdő), боръ (homokos fenyves, v. nyí-

res), *uor-jéghurég-h-sempe-lung* (KO. K.) erdei farkas szemű bálvány. — ÉO. *vor* «Kieferwald». A. — ÉV. *vör* id.

vörép (V. Jg.) női szemérem-átkötő rénbőröből. — ÉO. *vörép, űröp* id.

vös: *lil-vös* пара, духъ (pára, lehellet).

vuač (FO.) város; l. *vač*.

vuiŋg: *v. kurek* луговой орелъ (réti sas), még nem víz-nél (?) röpülnek; *v. k. iki* (ezen hónapnak neve) — ÉO. *vey* «morast, tundra». A.

vuiŋg feleségem fi- és nőtestvérei engem hívnak így (sógor). — S. *voj*, I. *vey* «schwiegersonn». C. — ÉO. *vey* id. A.

vüxel- (S.) ereszkedni, leszállani: *ül vüxelval* внизъ пус-тится (leszáll) pl. lováról, *ül-vüxellem* (1. sz.). — ÉO. *voŋollem* «sich senken, hinabklettern». C. — ÉV. *va'il-* id.

vüč вообще (általában, egészben): *vüč vüčeghlivel* вообще горить (egészben ég); l. *vič*.

vüčeghl- «egni»; l. *vičeghl-*

vüčetélént: *v. jažul* зату́нутый лукъ (fölaizott íj).

vüs (KO. K. V.) lyuk; l. *vés*.

vüskar tojal (V.): *me v. t.* чесотка (rüh) — *veskar* «jucken, krätze». C. — ÉO. *voskar* «warze»; *vuseŋ-käreŋ* «mit wunden und schorf bedeckt». A. — L. *vés* lyuk.

vüñe homlok; a Nagy-Jugán vidékén szidó szó; *vüñing mü* картузная шапка (ernyős sapka); *vüñe-pare* невеста-пиръ, lakodalom. | *vüñor-pöŋg* metszőfog, tkr. «homlokfog», mert a homlok irányában néz. — L. *veñem, veñe*.

M.

mak (K.): *m. kat* jurt-féle kis ház.

maž (KO.) бобръ (hód); *m. žuŋk, mažet-pej-žuŋk* hód бугоръ... (bálványnév), *Mažet-voš* (K.) Нахрачи («Hódváros»); *maž-vés* бобровой маментъ. — *maž* id. C. — ÉO. *mož, mož, moŋk* «maulwurf». A.

mažlén: *vesež.m.* (VJ.) réczevadászó bunkós nyíl.

maghé (K.), KO. *meghe*, V. *möghe* старица (régí vízmeder); *Möghe-ung-p.* (falunév.) — ÉO. *mia, muv* «krümmung eines flusses, bug». A.

majtig мыло (szappan). — S. *majtek* id. C. — ÉO. *moitek* id. A. — ÉV. *mojtäk* id.

maŋor, VJ. *matur* 1. богатырь (hős); *terén-kase-m.* — 2. (VJ.) medveszív.

mas (V.) kell; l. *mos*.

mañe (K. S.) племянникъ (unokatestvér). — I. *moña*, *maña*, S. *moñi* «jüngerer bruder». C. — ÉO. *moñe* «neffe». A.

man't, *mantë* сказка (rege, mese). — *mōnt*, *mānt* id. C. —
 ЁО. *mo'is*, *mo's* id. — ЁВ. *mōjt* id.

mal'č'i лукошко (kosár).

mallaχ *posël* (FO. KO.) olyan старница (régí vízmeder),
 melynek vize ki nem szárad.

mar'ën (K.), *mērën* halikra. — *māren* id. C. — KV. *mārën* id.

maq (VJ.): *loχ-m.* жеребенокъ (csikó), *iχ-m.* медвѣженокъ
 (medvebocs), *maq-sas* (hölgyemenyét-fiók?); *sar-makël* (VJ.) чука-
 машки (csuka-fiók?), кшнки (belek) a медвѣнѣл. — I. *mōχ*, *mōχ*,
 S. *mōk* «junges tier, ei» C. — ЁВ. *maq*, *maq'i*, *mōχi* magzat.

maqχ: *me maχlem* nemi közösülést végzek.

maqgtiu: *venim-m.* полотенцо (törülköző).

maq'ttaχ (K.) ружье (fegyver), *pistonnoj m.* pisztoly. — *mat-
 taχ* «flinte». C. — TV. *moltëχ* id.

ma'laχ'ël вчера (tegnap). — ЁВ. *molëχ* a minap, KV. *mol-
 χat khotël* tegnap.

me (S.) én, *mene*, *meneti* nekem, *ment* engem | *min i'ul* мы
 вмѣстѣ mi (ketten együtt), *mint* насъ (bennünket) | *mōng* (S.), K.
muŋg мы (mi) | *mennem*, *menne* (S.) я самъ (magam). — *ma* «ich»,
 acc. *mant*, dat. *menem*, *mantem*; dual. nom. *min*, acc. *mīnat*, *mīnet*;
 plur. *meŋ*. C. — ЁО. *ma*, plur. *muŋ* id. A.

me'ü (K.) *íar m.* сырой сахаръ (nyers, nedűs cukor). —
mag «honig». C. — ЁО. *mavé* id. — ЁВ. *ma'i* id.

meghut'ëk (K. Ig.); *milek* мохтикъ, рыбака (halnév). —
megdey «döbel (cyprinus dobula)». C. — ЁО. *meuday*, *meudëy* eine
 art leuciscus». A. — ЁВ. *mäwël* héring.

mej- adni: *mejte* (S.) дайте! (adjatok!), *mövel* даетъ (ad),
mëssëm адтам; *majvëllës* подарокъ (? ajándék). — *mejem* id. C. —
 ЁО. *malem* id. — ЁВ. *maj-* id.

mejet (K.), *mögel* грудь (mell). — I. *meget*, S. *maugel* id.
 C. — ЁО. *megël*, *mevël*, *meël* id. A. — ЁВ. *ma'il* id.

meč (K.), *möč* a falba vert faszeg, vagy szarv a ruha föl-
 akasztására.

mëttë (S.) mi, mely, *mëttë-lika* что-нибудь (valami), *met-
 čimpe* hányszor. — *met*, *metta* «welcher, was». — ЁВ. *mat*, *matër*
 id. — L. *muġhu*.

messëχ, *iχ-m.* медве-хвость (fark). — ЁВ. *mans'ik* rénfark.

mën- (S.), K. *men-* menni; *torom-poχ* *menëm* löχ. — *menem*
 id. C. — ЁО. *manlem* id. A. — ЁВ. *min-* id.

më'ü (S.) сноха (meny). — *meü*, *meüey* id. C. — ЁО. *meü* id.
 A. — ЁВ. *mañ* id.

mël (VJ.), K. *möt*, FO. *milling*, *miltegg* глубокий (mély). —
 I. *met*, S. *meļ* id. — ЁО. *maļ* id. — ЁВ. *mil* id.

mēr'ën halikra; I. *mar'ën*.

m e r e m - e j t q r e m egyetlen isten. — v. ö. ÉV. *marawi nqul* csupa hús, magy. *merő* hús.

m i g é r, mögér палка (bot). — ÉV. *ma'ir* bunkós bot, sulyok.

m i t (S. KO.): *kan-m.* штрафъ, плата царю (büntetéspenz); *mitala* наемъ (bér). — *mit* «lohn». C. — ÉO. *mit* «miethe, lohn». A. — ÉV. *mēt* bér.

m i s (S.) корова (tehén); *Mis-uz-jijik* (Tehén-fő-víz) folyó-név. — *mīs* id. C. — ÉO. ÉV. *mis* id.

m o s (K.), V. *mas* kell: *mende m.* menni k., *tetej m.* enni k.; *mujmas* (V.) что нужно? (mi kell?) — I. *most*, S. *moži, moči* «es ist möglich, nötig». C. — ÉO. *mosta, masta, mostat, mastat* «nötig, lieb». A.

m o n férfitest; *mon-jöng* férfitest mag. — ÉO. *mōn* id. — ÉV. *mānā* heregoló.

m o l - (S.) варить (főzni). — *madem* «kochen». C.

m o r é z bogó: *nuxés-m.* калина (juhar-bogyó), *püčké-m.* земляника (földi eper). — I. *mūraz*, S. *mōrak, mōrejk* «moltebeere». C. — ÉO. *moraz, mū-réz* «erdbeere». — ÉV. *mārež* mocsári, sárga málna.

m o r t é g, mortög egészséges, kinek semmije sem fáj.

m ö g e l mell; l. *mejet*.

m ö g e r bot; l. *miger*.

m ö z, S. FO. *mögh* земля (föld); *möghqzti* (S.) на земль (a földön); *kollung-m.*, *taitung m.*; *möghe koz*, *möghe vën* (S.) = ÉV. *mätä* *çasä mä, mätä väti mä* hosszú, rövid út, föld (a melyet bejártam); *mögh-kat* (V.) földben épített, illetőleg földdel fedett ház; *möge-terén-junjk, müghi-teže-junjk, mögh-junjk* юрточной дяволъ (földbálvány, mely a házban áll), *mögh-ime* (FO.) Földanya; *möghe-pej* бугоръ (halom, domb), *mögh-jér* червь, földi giliszta; *möghe-latt* яма (gödör), sír, melybe temetnek. — *meg, mez* «ton, erde». C. — ÉO. *mī, miv, mū, muv* id. A. — ÉV. *mā* id.

m ö g h e l (S. KO.) пай, rész a halászatban.

m ö g h u t é s (S.) качаль (himbálta, lengette).

m ö z k, mönkem: *junjk*-féle lény, змѣй (kigyó következetesen így fordítva!), *M. sem-p.* (KO.) свѣтлой протокъ (világos vizű folyóér mellett fekvő falu; tkr. «m. szem»), *m.-soçole* змѣй-кожа (kigyó bőre); *liley m.* (eleven m.); *Junge-möngge-egöt* мясь (folyófok) neve, *Mönkeme-oghoti* id. — ÉO. *mejk* «waldgeist, teufel». A. — ÉV. *mējkw* id.

m ö c ruhaakasztó fa, vagy szarv-szög; l. *meç*.

m ö r ö z t e l e m скоро бѣгу (gyorsan futok).

m u z é t, muzhet (KO.) старица (régí vízmeder), протокъ (folyóér); *Suzmet-muzhet* березникъ-ст. (nyires holt ág; helynév); *Muztegg-p.* (falunév).

m u g h u (S.) какой (minő), *m. koz* какое долгое время (mily

sokáig), *mughulékam* чего-то, micsoda. — S. *muguli* «was», *mugusir* «wie beschaffen». C. — L. *muj*.

muj (V.) что (mi, micsoda): *muj mas* что нужно? (mi kell?). — L. *mughu*.

muchsény (KO.) моксунь (*coregonus moksun*); *m. tüles* e hal jövetelének hónapja. — *moysan, moyses* id. C. — ÉO. *muchsany, muksen* id. A. — ÉV. *moxsun* id.

muxe (V.), KO. *mughuj* карась (kárászhal). — I. *mōgo*, S. *mūgi* id. C. — K. *muzi* id. A.

muxél, mughél печенка (máj). — I. *mūgot*, S. *mūgol*, id. C. — ÉO. *mūgol, moḡol* id. A. — ÉV. *majt* id.

muxén-verés lósörény.

muxti (Jg.) сквозь (át, keresztül). — I. *moxta*, S. *mugda* «durch, gerade». C.

mughuli (FO.) medve-уши (fülek).

muń, müń (VJ. FO.) ящикъ (szekrény), faedény; *témek-m.* (VJ.) табакерька (tubákpikszis).

mulaχtitaχ сулите (igéritek). — V. ö. ÉO. *mułtem* «schwören, fluchen, verfluchen». A.

muruχ: *m. tarom* цѣлый свѣтъ (az egész világ), *m. khan-mōχ* цѣлое государство (az egész ország).

müčenygkhu (S. KO.) воръ (tolvaj).

mül (KO. K.) шапка (sapka), *vüning m.* картузь (ernyős s.), *vqχ-m.* vas-s. (sisak?) | *mülloχ* hajadon fővel. — I. *mil*, S. *mül* id. C. — ÉO. *mil* id. — ÉV. *mil* id.

L, L'

lakké (VJ.) medve lába.

laχél ладонь (tenyer).

laχélés (S.) заходить (bejött). — ÉO. *lanlem, loηχlem* «eingehen»; *longém* «eingang». A.

lange hosszúkás varsafaj az Obvidéken.

lajéχvol (S.) вѣсится (függ). — ÉO. *loilem* «hangen, schweben». A.

lat яма (gödör); *poč-lat* a nyak hátsó részén látható gödör. — S. *lāt* «grube». C. — ÉO. *lāt, lōt* id. A.

latü joytés пришесть (megjött). — *lattem* «ausgehen». C.

labas, lovas лабазь, négy lábú hambár. — ÉO. *labas* «speicher». A.

laleχ (S. FO.)? сушеная щука (szárított csuka).

lalem fejsze; l. *jajem*.

lalempölt (KO.) крадутъ (lopnak); *lalemsuet* грабили меня (megraboltattam), *lalamsém* loptam; *lalma-ku* (KO.) tolvaj. —

I. *tötmem*, S. *lutmem* «stehlen». C. — ÉO. *loləmlem* id. — ÉV. *tülment-* id.

lar vízáradvány; l. *jar*.

larva (Jg.) garapa (colymbus arcticus, búvárkacsa).

lax (KO.) яръ (meredek part).

laxés! другъ! (barátom!); *ma lokhes kujém* (S.) мой знакомій другъ (az én ismerős barátom). — ÉO. *loxos*, *luxés* «freund», A. — v. ö. ÉV. *taxam!* (elszólítás; = barátom!).

lant (VJ.), KO. *lont* рудь (lúd); *lont-vasex-iki* (KO.), VJ. *lant-vasex-ike* lúd-réce-költöző hónap. — I. *tunt*, S. *lont* id. — ÉO. *lont*, *lunt* id. — ÉV. *lunt* id.

leu (VJ.) плесо (folyóvonal, folyószakasz két forduló között); *leu-pétté* (a folyóvonal vége).

leget; *čipen legetilve* én téged хитро проведу (fondorlatosan elvezetlek). — ÉO. *lanjellem* «führen». A.

leχ стрѣлить (lőni); *püčke-leχte-pux* (VJ.) puskalövő bunkós nyíl; *saj-leχte khu* búvármadár-lövő ember. — ÉV. *laj* id.

leghél: *leghélvel* (S.) дожидаетъ (vár, várakozik), *leghélt* (S.) караулитъ (őrizni). — I. *tāgedem*, S. *lāglem* «warten» C. — ÉO. *lavëllem*, *laullem* «bewahren, hüten; erwarten». A.

lenki бѣлка (evet); *χanzēng l.*, *pögöte l.*, *negi l.*; *Lenki-pasél* (patak neve), *Lenkēng ur* (helynév). — I. *taņa*, S. *lenki* id. C. — ÉO. *langi* id. A. — ÉV. *l'in* id.

lenq-juχ (FO. KO.) világító vékony fenyőszilánk. — ÉO. *loņ-juχ* «kienspan». A.

lejkēn vaz (K.) a bölcső felfüggesztésére szolgáló vas.

lépet (KO.) hét; l. *jevet*.

levēng (K.) a kis előszoba, melyből a *kat*-ba (házba) lépnek. — ÉO. *lēpēy* «vorhaus». A.

lér (FO.); *jér* корень (gyökér); *mōgh-jér* földi giliszta. — S. *lor*, *lort*, I. *turt* id. C. — ÉO. *ler* id.; *m̄-ler* «wurm» A. — ÉV. *tār* id. — L. *jér*.

likēp (K.) куря (folyóöböl).

liχ (FO. KO.) faszög; l. *luņk*.

lis (KO.) récefogó hurok; *vesex-lis* id. — ÉO. *lés* «schlinge (um vögel zu fangen)». A. — ÉV. *lēs*.

lipp nyári madárka neve.

lipēt (K.) levél; l. *lūpet*

liv: *put-l.* (FO. KO.) a faállvány, melyre a világító szilánkot helyezik.

lil lélek; *kassi-lil* ember lelke; *lil-vös* a szájból kijövő пара, духъ (pára, lélekzet, lehellet); *lilēng* живой (eleven). — *tīt* «geist, atem». C. — ÉO. *lāl*, *lāl* id. A. — ÉV. *lili* id.

lok fajt; l. *luk*.

lokk, *luk* (KO.), VJ. *luχ* запоръ (vízrekesz)-féle, *Lokk-var*

запорная куря (vízrekeszes folyóöböl; helynév); *Lokkèng pej* (helynév).

loç (S.) út, nyom; l. *lökk*.

loç, KO. *luç* кость (csont); *pöulöç-loç* hátgerincz; *khançin loç* nyírhéj-edény díszítő csont: *pana sasem loç* csont a fonal tartására. — S. *louç*, I. *teu* «knochen». C. — ÉO. *lū* id. A. — ÉV. *lu*, *luw*- id.

lōç (S.) лошадь (ló), *loçém* lovam; *loç-mak* жеребенок (csikó); *lokhèng khu* lovas ember. — S. *lau*, *lauç*, I. *tou* id. C. — ÉO. *lou*, *lovi* id. A. — ÉV. *lū*, *lūw*- id.

lokhés (S.) barát; l. *laxés*.

lon-pöng (K.) ráspoly.

lont (KO.) lúd; l. *lant*.

lovas négylábú hambár; l. *labas*.

lovéc лoждь (eső); *lovécvöl* лoждь идетъ (esik az eső). — S. *lopat* «regen». C. —

lomettof (FO. KO.) medvetor.

lotp наплава (a hálót tartó uszó parafák).

lökk, S. *loç*, *lōç* дoрoга (út), слéдь (nyom); *tarom-poç-meném* *lōç* (isten fiának ment útja); *lökk khula*, *mönvel* слéдь потеряется (a nyom elveszőben van) — S. *lök*, *lök* «spur». C. — ÉO. *lek* «weg». A. — ÉV. *lāng* id.

lōç (VJ.) az evet, vagy menyét hosszú farka; *lōç-paxél-sas* ласка (*mustela nivalis*), olyan mint a hölgymenyét. — S. *leç*, I. *teg* «schwanz». — ÉO. *lī*, *lī* id. A. — ÉV. *lē'i* id.

lōç заводь (folyóöböl). — *loç* «bucht, busen». C. — ÉO. *loç* id. — ÉV. *lāç*, *lōç* id.

lōçker (FO.) карата, kis állatka, melynek bőré a subára alkalmazzák (nyilván: кротъ «vakondok»). — ÉO. *leggér* «maus». A. — *teyer* id. C. — L. *jōçker* «vakondok».

lōgh-: *nul-lōghevelt* споръ (egymás közt veszekesznek), *lōghe-teghelavolt* (S.) id. — ÉO. *laulem*, *lautlem* «schimpfen, schmähen». A. — ÉV. *law* dühös beszéd.

lōvot (FO.) dohány neme (?), крупка.

luk (KO.), K. *luk* глухарь, тетерь (nyírfajd); *Lukkèng-rép-p.* (falu neve). — *luk* «auerhuhn». C. — ÉO. *luk* «tetrao tetrix». A.

luç (KO.) csont; l. *loç*.

luç (VJ.) vízrekesz-féle; l. *lökk*.

luçg (K. Jg.) bálványszellem; l. *juçk*.

luçg (S.) лётро (nyár) | *longér*, *slonger*: l. *urèngi* (KO.) лётной воронь (nyári varju). — S. *loç*, I. *tuy* id. C. — ÉO. *luy* id. A. — ÉV. *tūw* id.

lus szakál; *ègèn-lus* id.; *juloç-l.* pofaszakál; *num-pélem-l.* bajusz. — *tuš* id. C. — ÉO. *tuš* id.

lü nagy; *Lü-jogon* = Vasz-Jugan.

lüγ (FO.) négy állvány, melyen a földi ház áll.

lügh-: *me küm lüghesem* (S.) я на улице вышел (kimentem az utcára).

lüs (KO.) черемуха (zelnicze)-kenyér (lepény).

lüskamés (S.) смѣлся (nevetett), *lüssaχtem* я смѣюсь (nevetek).

lün (FO.) a csuval (tűzhely) külső fakerítése.

lüpet (Jg.), VJ. *lübut*, K. *lipet* листъ (falevél); *neréγ-jüχ-lübut-ike* (VJ.) a nedves falevél hónarja; *lipteng pum* (K.) magas fű a partokon; *sar-lüpet* (Jg.) саравая трава. — *lüpet*, *lübet* id. C. A. — ÉV. *lüptä* id. — L. *lüba*.

lüba, *lüvq* листъ (falevél).

läze: *kögh-l.* melylyel az önlövő íjját kifeszítik.

längältop (KO. K.) пѣсни (táncz-énekek), melyeket medveöléskor játszanak = ÉV. *tüülep*.

läń (K.) fekete bogyó. — V. ö. ÉO. *lum*, *lom*, *jum* «vogelkirsche». A. — ÉV. *läm* zelnicze.

lék крѣпкій (erős), kemény szívű. — ÉO. *lěk* «zorn, bosheit»; *lěkēγ* «zornig». A.

löppi, VJ. *loppe*; *lope* шуба, халатъ (felső köpeny); *l. jür* халатъ-прикладъ (áldozatkép felajánlott ünnepi köpeny a bálvány-nak), *tarom-l. j.* fehér k.; *terén-l. j.* veres k.; *mögh l. j.* fekete k.; *jñke jürey verti loppe* (VJ.) a víznek áldozatkép felajánlott fekete v. kék, galléros ing; *etil-nuγes-pölet-loppiu-junκ* . . . (v. ö. ÉV. *it le'in* szökdelő evet) nyusztermet nagyságú subás bálvány. — S. *lopi* «mantel, oberrock». C.

löγ: *lögem* feleségem fiatalabb nőtestvére; idősb nőtestvérem fia. — ÉO. *leγo* «schwager (mannes bruder)» A. — ÉV. *lěkw* sógor, a férj bátyja.

lömet (FO. KO.) emelvény a víztartó csuam számára.

lüñk (KO.) bálványszellem; l. *junκ*.

lüñk (KO.), FO. *liχ* клинь (ék); *put-liχ* az üsttartó állványról lelógó kampós fa. — ÉO. *lüñk* «pflock, nagel, keil». A. — ÉV. *lěγk* id.

lül (S.) сажень (öl). — S. *lül*, I. *tet* id. C. — ÉO. *laļ* id. A. — ÉO. *tal*.

lüle (VJ.) búvárkacsa. — I. *lula* «colymbus auritus». C. — ÉO. *lüle* id. — ÉV. *lülü'* vöcsök.

R.

rak (K.) мука (liszt); *rak-iñk* (Jg.) «liszt-viz» (ital neve). — *rāk* «mehl, grütze». C.

rak (VJ.); *raq*, K. *roχ* воротникъ (gallér). — S. *rōk*, I. *rōχ* id. C. — ÉV. *rakw* id.

razam (S.) родственникъ. — ЁО. *razëm, ragëm* «verwandt»; *razta-γo* «verwandter». A. — ЁV. *raun'-ut* id.

razpëng: *r. kurek-tülis* (KO.) kisebb fajta sas hónapja; *čaj-k. t.* nagyobb fajta sas hónapja.

rad, reť, reč старикъ (öreg ember); *semleč rad* vak öreg; *Rad-empter* (folyónév); *köghü-reč* каменной (kőből való) öreg (bálvány név); *khul-jung-reč* (hal-bálvány-öreg). — v. ö. ЁV. *-rés* kicsinyitő képző.

raŋkenti u, rankenlîf (FO.) csengetyű a varázsdobon.

rań (V.) лень, halféle (czompó).

reketi: *jokk-r.* visszadobja | *nuk röghimsëm, reghimsëm* földobtam | *röghimpël* бросить (dobja).

rëp (Jg. Š.) гора, ярь (hegy, meredek part); *pöt rep* (K.) magasparti hegy; *Rëp-jozon* (folyónév); *Lukkëng-rëp-p.* (S.) «Fajdos hegyfalva»; *Kanëk-rëp-p.* (Jg.) брусника-ярь. — *rëp* «steiles ufer». — ЁО. *rëp* «hügel». A.

rit (K.); *rüt* лодка (ladik). — *rüt* «boot». C. — ЁV. *rantä* nagyobb fajta ladik.

roz (K.) gallér; l. *rak*.

rotte пташенка, nyári madár neve.

ront, K. runt серьга, fülönfüggő. — S. *ront* id. C. — ЁО. *runt* id.

roçor (FO.) камышь (nád).

ruć, I. Jg. KO. rut, S. ruš orosz; *rut-nür* бродникъ, vízjáró «orosz csizma», — *rut* id. C. — ЁО., ЁV. *ruš* id.

rüt ladik; l. *rit*.

rüt облачекъ (kis felhő); *ej r. id.* — ЁО. *rüt* «nebel». A.

rüss рысь (hiúz). — ЁО. *raś* id. A.

Az accusativus a görögben.

Az összehasonlító nyelvészet a mondattannak is újabb szemhatárt nyitott. Alig van tanulságosabb tanulmány, mintha bármely mondattani kérdést történelmi fejlődésében tekintünk át. Meggyőződünk arról, hogy az összehasonlító nyelvészet által föl kutatott adatok nem remélt világot vetnek a grammatikának sokszor már eldöntöttnek vélt kérdéseire is. Én ez alkalommal csak az accusativus használatáról szólok és igyekszem meggyőző érvekkel kimutatni, hogy a középkori görög grammatikai hagyomány mellett oly éles elme, milyen Hermann Gottfried, sem birt világos fogalmat alkotni magáról a megoldandó kérdéstről és így természetesen megoldást sem nyújtani. Miért? Mert Delbrück összehasonlító mondattanának kitűnő bevezetésében adott hű jellemzés szerint: bölcselmi, logikus szempontból látott mindent. Ismerjük elfogult erős nyilatkozatát a szanszkrit tanulmányokról. Mélyebben járó elme volt a Sanctiusénál, kinek grammatikája a nyelvet a logikai chablonok igájába hajtá, de azért midőn a régi felfogással szemben egészen új utat nyitott: ő sem menekült Kant kategoriáitól és bámulattal telt el a görög nyelvben nyilatkozó logikai rend, bölcselmi szellem iránt. Beszéljünk világosan, beszéljünk példákban. Vegyük elé Hermann G. egyik legszebb értekezését, mely mély nyomot hagyott a görög grammatika fejlődésében. A Wolf és Buttmann *Muzeum*-ában 1808-ban jelent meg: «Dissertatio de ellipsi et pleonasmō in Græca lingua cz. értekezés,*) melynek már címében benne rejlik a messzire tekintő elme czélzata, melylyel egy egész grammatikai rendszert dönt halomra. Nem kevesebbről van szó, mint a görög mondattan százados tévedésének kimutatásáról. A *szókihagyás* és *szófölsleg* kényelmes eszközéhez fordultak a nyelvészek, valahányszor a görög nyelvnek valamely, a maguk élőnyelvétől eltérő sajátosságát megértetni akartak. Mert abból a tételből indultak ki, hogy a mondat egy logikailag jól megalkotott szerkezet: a logikába ütköző hézagot vagy felesleget az *ellipsis* és a *pleonasmus* schémáival magyarázták meg. Hermann G. a görög

*) God. Hermanni Opuscula I, 148. és köv. lapjain (Lipese, 1827).

nyelv mély ismerője, a költői stílus átértője a hatámas szövegkritikus: ha már a szövegkritikai kételyeken felülállónak tekintett egy mondatot, más alapon magyarázott. És mély elméjének becsületére válik, hogy a pszichológiai mozzanatra helyezi a súlyt, ha az új grammatikának e névezetes módszertani eszközét nem is nevezi meg a nevéen és ha az ellipsisektől sem bír teljesen megszabadulni. Ha pl. Homeros Λ 273: ἡ χ δε το γάρ κήρ és a hasonló kifejezések magyarázatára kész volt az *ellipsis*-elmélet és kiegészíték a $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$ praepositívóval: Hermann G. az ily megoldással szemben egy más példával áll elő. Ugyancsak Homeros Δ , 461: τόν δέ σκότος ὄσσε κάλυψε hasonló *acc. respectivus* mellett nem egészíthető ki az $\delta\sigma\sigma\epsilon\alpha\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$ -val. «Etenim $\kappa\alpha\tau'$ ὄσσε si dixisset, aut in oculis, aut in parte oculorum, aut per oculos caliginem dixisset offusam esse.» És érdekes példát hoz föl a scholiasta tévedésére, ki Sophokles Trach. 102: εἶπ' (a napról mondja) ὦ κρατιστεύων $\kappa\alpha\tau'$ ὄμυρα-ra megjegyzi: $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$ τὸ ὀπτικόν (hatalmas látvány), holott itt a költő ennyit mond: o qui hic in conspectu nostro splendes. Tehát a praepositiónak localis jelentést tulajdonít. Így tévedtek a scholiasták Oed. R. 1086: versének: εἶπερ ἐγὼ μάντις εἰμι καὶ $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$ γνώμην ἔδρις magyarázatában, midőn így értelmezték: ἔμπειρος $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$ τὴν γνώμην συνετός (tapasztalt esztű, értelmes), holott Hermann G. helyes észrevetele szerint akkor a költő γνώμην ἔδρις - t írt volna. «Nunc hoc dicit: si ego vates sum, et ex animi sententia (hitem szerint) intelligens.» Hermann G. a példák egész sorát hozza föl, melyek a belső tárgy accusativusára, az *acc. resp.*-ra és az *acc.*-nak határozói használatára szolgáló példák, melyeket a praepositívók *ellipsis*e nélkül magyaráz meg, vagy az igében rejlő, de elhallgatott kiható ige oda gondolásával, mely magyarázatot ő *permixtio duarum locutionum*-nak nevez vagy pedig egyes állandósult kifejezések brachylogikus átvitelének néz, mint a milyen a semleges *acc.*-nak határozói jellege (πολλόν ἄριστος). Mintegy rámutat a helyes irányra, de azért az *ellipsis*-től nem bír menekülni. Így pl. $\pi\eta\delta\acute{\alpha}\nu$ $\pi\epsilon\delta\acute{\iota}\alpha$, ἐρχομαι κλισίην, ἄλλην χθόνα ἀποίσειν, καιρόν ἐφήκεις κλλ. kifejezésekre megjegyzi: In his omnibus *acc.* e verbo pendet *occupare*, vel *obtinere* significante, pro quo verbum ponitur modum indicans, quo qui locus occupetur; Εἶδος κάλλιστος-t pedig így magyarázza: εἶδος ἔχων κάλλιστον. A $\pi\lambda\acute{\eta}\tau\tau\omicron\mu\alpha\iota$ πόδα és a hasonló kifejezésekben pedig két kifejezés kapcsolatát (melynek megfelel a szóalakulásban a szövegyülés) látja. Így $\pi\lambda\acute{\eta}\tau\tau\omega\sigma\epsilon$ és $\pi\lambda\acute{\eta}\tau\tau\omega$ πόδα σον. És Sophokles Antigone-ja következő helyéhez: ἀρχὴν δέ θηρᾶν οὐ πρέπει τὰ μῆχανα (95 v.) megjegyzi, hogy ez annyi, mint οὐ πρέπει οὐδὲ ἀρχὴν ποιῆν θηρῶντα τὰ ἀμῆχανα. De hát ez nem *ellipsis*-elméleten alapszik? Maga mondja: «A beszédben e rövidség lassanként úgy el hatalmasodott, hogy senki sem gondolt többé e

kifejezések használatánál azok eredetére.» A névmások semleges acc.-nak δ , $\tilde{\alpha}$, $\tau\acute{o}$, $\tau\alpha\delta\tau\alpha$ okhatározói értelemben átment használatánál is nem a $\delta\iota\acute{\alpha}$ præp. ellipsisében keresi a magyarázatot, hanem e névmásoknak az igével való szoros kapcsolatában. Pl. Homeros Γ , 176: $\tau\acute{o}\ \kappa\alpha\iota\ \kappa\lambda\acute{\alpha}\iota\upsilon\sigma\alpha\ \tau\acute{\epsilon}\tau\eta\ \kappa\alpha$ = *quam ego rem deflens contabesco*, mely később átment a *propterea quare* értelemben. Így ugyan-csak Homeros Δ , 155: $\theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\nu\ \nu\acute{o}\ \tau\omicron\iota\ \delta\rho\ \kappa\iota'$ ἔταμνον két kifejezés összeolvadását látja. Az egyik: $\delta\rho\ \kappa\iota\alpha\ \xi\tau\alpha\mu\omicron\nu\omicron\nu$ (miből származik is egy ige: $\delta\rho\ \kappa\iota\omicron\tau\omicron\mu\epsilon\iota\nu$; = *foedus icere*) és $\theta\acute{\alpha}\nu\alpha\tau\omicron\nu\ \sigma\omicron\iota\ \kappa\alpha\tau\epsilon\sigma\ \kappa\epsilon\upsilon\sigma\alpha$. Legérdekesebb Hermann G. felfogása Aristophanes Pax 232. értelmezésénél:

ἄλλ' εἶμι· καὶ γὰρ ἐξίεναι, γνῶμην ἐμήν,
μᾶλλον.

Így már csakugyan kínálkozik a $\kappa\alpha\tau\acute{\alpha}$ præp.-val való kiegészítés; de Hermann G. határozottan tagadja és inkább az úgy nevezett *aposiopesis* figuráját látja. Szórol-szóra így nyilatkozik: «Quo magis adducor, ut γνῶμην ἐμήν per aposiopesin dici putem pro γνῶμην ἐμήν λέγειν, ut dicam, quod sentio.» Mintha bizony nem nehezebb az ily inf. absolutus használatának magyarázata! Milyen más alakot ölt a kérdés, ha a szanszkrit nyelv mondattani jelenségeit is a vizsgálódás körébe vonjuk, ha ugyan e mondattani formákat a különböző indogerman nyelvekben feltaláljuk.

A különböző nyelvekben ugyanazon *permutatio locutionum* ugyanazon *compositio verborum*, ugyanazon *brevitas loquendi*, ugyanazon *aposiopesis* elképzelhető-e?

Mennyivel helyesebb nyomon jár az összehasonlítás adataival felfegyverzett mondattan, mely a kérdést, mindjárt magának az *esettan*-nak alapján veti föl! A kérdés helyes felvetése fél megoldás.

Hübschmann¹⁾ és Delbrück²⁾ az accusativus jelentéséből indulnak ki. Az acc. egyszerűen az ige fogalmának kiegészítésére szolgál. Hiszen a szanszkrit szórend legvilágosabban mutat rá az acc. e jellemére. Ugyanis a szanszkrit szórendben a főmondat igéje enklitikus módon csatlakozott a kiegészítőt kifejező acc.-hoz. Pl. *dévā āsurān ajayan* (az istenek a gonosz szellemeket legyőzték): az utolsó két szó egy hangsúly alá került. Eredetileg sem a tárgyat, sem a czélt nem fejezte ki az *acc.* Rendre nyertek e viszonyok általa kifejezést. A két *acc.* is egy volt, mert az egyik csak az igével összeolvadt egységes fogalmát fejezte ki a cselekvésnek. Keresve sem lehetne erre világosabb példát találni, mint a Rāmāyana következő passusát. Adi (kanda) XLIX, 8: *Atithi pūjāyam āsa*

¹⁾ Zur Casuslehre cz. művében. München, 1875.

²⁾ Grundriss der vergleichenden Grammatik der Indogermanischen sprachen III. B. I. Theil: Syntax von Dr. Delbrück Strassburg, 1893.

putrau daçarathasya tau (Vendégekül tisztelte Daçaratha két fiát.) A *pūjāyam āsa* már egy *acc.* = reverentiam tribuit és a kinek e tiszteletet adta, szintén *acc.*-ba megy. Szóról-szóra megfelel a vulgaris és új görögben a *δίδωμι κλέος τον*: valakit magasztal értelemben használt kifejezés. Paraschos új görög költő egyik költeményében: *σὲ δίδει στέμμα* = téged koszorúz meg. II. 218. Ide lehet vonni *μέγα εὐεργεσθῆναι, μέγα βλάπτειν τινα*. Ép így olvad egy kifejezésbe az egyik ige a maga kiegészítőjével Rām. Ad. XXXV, 10: Kanya çatanam uttamam *janayam āsa* = száz jeles leányt nemzett. Janayam āsa = originem dedit. Ép így van a *brū, vac, āh* (mondani, szólni, beszélni ige) = (for, voco, ajo), melyek kettős *acc.*-sal járnak. Pl. Nala I, 20: tato' nttariksago *vācam vyajahara nalam tadā*: akkor a madár szólt Nalahoz; itt *vācam vyajahara* = alloqui aliquem, tehát egységes fogalmat fejez ki.

A szanszkritban az igéknek egész csapatját alkotják a causativ igék, melyek ha benható igéből származtak, átható értelmet nyernek. Pl. *çētē Devadatta*: fekszik D; *çāyayati devadattan* D.-t fekteti; ebben lappang: fekvővé teszi; ha pedig átható igéből eredtek, szembetűnővé válik a két *acc.* Pl. *mā kimcit kārāyati*: velem valamit megtéte, engem valaminek megtételére bír, mint a latinban: *jussit me facere aliquid*. Ime az *acc.* mint a causativ igében rejő kiható cselekvény végrehajtó alanyát jelölő kiegészítő.

Legvilágosabban áttekinthető az *acc.* mondattani tárgyalása, ha az alapjelentésből indulunk ki, mert akkor csak az ige természetébe kell behatolnunk, hogy azonnal megértsük azt a számtalan árnyalatot, melyet az igének e kiegészítője kifejezhet. Pl. Jelenthet az ige mozgást, törekvést: kész a czélt kifejező *acc.*; jelenthet a név fogalomban rejő cselekvést vagyis inkább a cselekvés fogalmát kifejező névtől ered az ige és kész az ú. n. *acc. etymologicus*; kifejezhet terjedtséget és pedig időben vagy térben és kész az *acc. temporis* és *acc. mensurae*; kifejezhet egy főnévvel összeolvadva újabb irányú cselekvést vagy a cselekvés tárgyát jobban meghatározó cselekvést, illetve a tárgyi cselekvénynek alanyra vonatkozását fejezheti ki és kész a kettős *acc.* számos faja; kifejezheti az eredetileg tárgyi *acc.*, ha elvont adj., a cselekvés módját, mértékét és kész az *acc. respectivus* vagy az *acc. adverbialis*. Különleges helyet foglal el a verbalis nevek által vonzott *acc.* Delbrück e sorrendben tárgyalja az *acc.*-t nagy mondattanának 178—186. szakaszaiban. Régebbi művében (Syntaktische Forschungen IV. 1879) egyszerűbb felosztást követett. Háromféle *acc.*-t különböztetett meg: I. a *valódi accusativus* (az *acc.* az ige mellőzhetetlen kiegészítője). II. *kettős accusativus*. III. *Határozó jellegű accusativus*. Az I. főszóalany két főcsoportra oszlik: a) *szükségképpen acc.*: *acc.*, átható, vagy átható értelemmel felruházott középigék, melyenek pl. *βλάπτω, εὐεργετῶ, ἀισχύνομαι, φυλάττομαι* stb. mellett; b) *önkéntes acc.*,

milyen a belső tárgy accusativusa, az időt és tért, meg a czélt kifejező acc.-ok.

Én ez egyszerűbb felosztást követem; de a teljesség feltétlenül megkívánja, hogy IV. *Az analogia — stilistikai sajátosságok — rhetorikai alakzatok — előidézte accusativusokat* is tekintetbe vegyem, mint Kühner*) a 412. §-ban teszi.

I. Valódi accusativus.

a) *Szükségképi acc.* Újabb iskolai grammatikáink (pl. Szamosié, Dóczié) igen helyesen a magyar nyelv természetéből indulnak ki a görög sajátosságoknak jelzett acc. vonzatok megállapításánál. Kimeríthetetlen az átható ige kiegészítésére szolgáló külső tárgy acc.-a. Hübschmann is lemond a jelentés szerinti osztályozás lehetőségéről. Érdekes az a kísérlet, melyet már Apollonios Dyskolos megtett a maga grammatikájában. Az ő felfogása szerint az acc. a szenvedés esete. Természetesen az oly esetekben, midőn szenvedésről nincs szó, az ellipsis-hez kell fordulnia, pl. $\varphi\epsilon\beta\gamma\omega\ \sigma\epsilon = \varphi\epsilon\beta\gamma\omega\ \delta\iota\alpha\ \sigma\epsilon$.

Hübschmann az acc.-sal járó igék bárminő osztályozásáról lemondván, a betűrend mellett van. Mindig az a kérdés: mely igét tekintett a görög áthatónak, sőt még az eredetileg benható igét is mikor használta átható értelemben. Ez igék minden iskolai mondattanban föl vannak sorolva. Itt mellőzhetem. De ha ez igék alapjelentéséből indulunk ki: köztük a causativ és kiható alapjelentéssel bírt ige közép vagy benható jelentésüvé változását észrevehetjük. Némelykor maga a forma világosan mutat e változásra. Pl. $\alpha\iota\sigma\chi\acute{o}\nu\omicron\mu\alpha\iota$, $\kappa\alpha\tau\alpha\pi\lambda\acute{\eta}\tau\tau\omicron\mu\alpha\iota$, $\varphi\upsilon\lambda\acute{\alpha}\tau\tau\omicron\mu\alpha\iota$, $\epsilon\delta\lambda\alpha\beta\acute{\epsilon}\omicron\mu\alpha\iota$, $\upsilon\phi\iota\sigma\tau\alpha\sigma\theta\alpha\iota$. A $\kappa\alpha\rho\tau\epsilon\rho\acute{\omega}$ - $\theta\alpha\rho\acute{\rho}\acute{\rho}\acute{\epsilon}\omega$ -ban lappang a *causativ* jelentés, mint a Brugmanntól fölállított 15 igeragozási osztályból a 10-ik osztály igéinél, melyek a $\tau\acute{o} + \epsilon\iota\omicron : \epsilon\iota\epsilon$ -vel képeztetnek. Legjellemzőbb példa: $\varphi\omicron\beta\acute{\epsilon}\omega$, mely eredetileg annyit tesz mint: *megfutamít* ($\varphi\omicron\beta\omicron\varsigma$ -ből eredt causativ ige). A szanszkritban *bhājayami*: menesztem, szalasztom, üldözöm ugyanazon képzőt mutatja föl. No már most $\varphi\acute{\epsilon}\beta\omicron\mu\alpha\iota\ \tau\iota\acute{\nu}\alpha =$ valaki elől menekülni. Ilyen az $\acute{\omega}\varphi\epsilon\lambda\acute{\epsilon}\omega$, mely az $\acute{\delta}\varphi\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ causativ igéje: az acc.-t mint kiegészítőt az ily ige természetesen vonja maga után.

De válhatik áthatóvá a benható ige külön alaki változás nélkül is. Érdekes példák Homeros α , 330: $\kappa\lambda\iota\mu\alpha\kappa\alpha\ \delta\acute{\omicron}\varphi\eta\lambda\eta\nu\ \kappa\alpha\tau\epsilon\beta\acute{\eta}\sigma\epsilon\tau\omicron$. Hdt. VII, 218: $\acute{\omicron}\delta\ \kappa\alpha\tau\acute{\epsilon}\beta\alpha\iota\nu\omicron\nu\ \tau\acute{o}\ \omicron\upsilon\rho\omicron\varsigma$.

*) Ausführliche Grammatik der Griech. Sprache.² Hannover 1870 és 1872.

Aisch. Sept. c. Theb. 428: κλίμακος προσαμβάσεις στείχει
Theokr. XXIII, 66: ἀλώμενος δόρεα καὶ δρυμῶς.

Teljesen megfelel a szanszkritban a *gam* (megyek) és *viç* (megjelenek, lépek) igék vonzatának. Pl. Rām. Ad. XLIX, 25: *viçadam agamat param* = nagy zavarba, nagy bajba került; U. o. 29: *kaçmalam so' viçat*: gyengeségbe esett. Gorresio így fordítja: l'occupò una languida fiacchezza. De a legérdekesebb és kettős acc.-sá bővül ki Rām. Ad. LXII, 3: *mā çaranam gata* = hozzám oltalomért folyamodott. Tökéletesen megfelel a latinban a *convenit me* kifejezésnek. De a szanszkrit nyelvtudatban a *gam* (gehen) igének a célzt kifejező acc.-sal való kapcsolata mélyebben volt bevésvé, semhogy a *çaranam* mellé præpositiot kívánt volna, mint kíván a latin. De lássunk egy nehezebb példát.

Homeros γ, 71: πόθεν πλεῖθ' ὄγρα κέλευθα. Kühner tárgyi acc.-nak veszi a 409. §. 7. felsorolva e példát is azon mozgást jelentő kifejezések sorában, melyeknél a tért és utat kifejező név az áthatóvá lett benható ige mellett acc.-ba megy. Escher*) mesterkéltnek tartja a benható igének áthatóvá változását, hajlandóbb a belső tárgy acc.-nak fogni föl az ilyes kifejezéseket. Delbrück kérdésbe teszi, hogy πλεῖν θάλασσαν-t a görög nyelvérzék a πίνειν ὕδωρ-ral vagy a θέειν δρόμον-nal hozta kapcsolatba? Delbrück Kühner felfogása ellen nyilatkozik, miben neki teljesen igaza van. A belső tárgy acc.-nak (acc. etymologicus) analogiás kiterjesztését látom az ilyszerű fordulatokban. Mert a nyelv nem ἔργον, hanem ἐνέργεια, mint Humboldt Vilmos oly igazán mondja. A nyelvalkotó szellem folytonosan működésben van. Az analogiás továbbképzésre minden nyelvben pregnans példákra találunk. Jellemző bizonyosságot szolgáltat a deverbalis nevek igei vonzatának megtartása arra nézve, hogy mily elevenen élt a nyelvtudatban a szók eredeti jelentése. Pl. a szanszkritban: *dātā rādhāsi* = dator divitias. Mah. I, 8. *sisṛkṣur vividhā*: *prajā*: = *creandi cupidus varia genera animalium*.

Sisṛkṣur = desiderativ forma *srj*-től.

Daç. 25: *teṣā bhāṣaṇa paruṣyam asahiṣnur aham* = mint-hogy nem bírtam eltűrni (*asahiṣnur*) szavaik durvaságát (*paruṣyam*). Mhbh. 1, 63, 4: *indrattvam arho rājāyam tapasa*: = e király vezeklése folytán *indra* rangjára (*indrattvam*) lett érdemes (*arho*).

A görögben: ἐπιστήμονες ἦσαν τὰ προσήκοντα (= ἡπίσταντο); ἔξαρνός εἰμι τὰ ἐρωτώμενα (= ἐξαρνοῦμαι) ἔστι τις Σωκράτης τὰ μετέωρα φροντιστής.

A latinban: *quid hibi hanc curatio est rem?* *Quid tibi me curatio est* (Plant.) *Reditur Romam, Propulabundus agros* (Livius).

*) Der Accusativus bei Sophokles. Lipsce. 1876.

Az átható ige természetét érezhetni még a szenvedő szerkezetű mondatokban is, melyekben az acc. megmaradt. Pl. ἔρω-
τῶμαι τήν γυνώμην: kérdeztetem véleményem felől. Így a
psephisma Demosthenesnél XVIII, 91: τῶς (= τοῦς) στεφάνως
ὄς (= οὗς) ἐστεφάνωται πάντα μεγάλως ἐπαίνεσσι. Ez utóbbi
példában mintegy szemlélhetni, miként keletkezik az acc. res-
pectivus. Sőt előfordúl Lys. I, 45: τὸ μέγιστον τῶν ἀδικημάτων
ὅπ' αὐτοῦ ἠδικημένος, mely példában a belső tárgy acc.-t
látjuk kibontakozni. A szanszkritban hasonlóképp alakul a szen-
vedő szerkezetű mondat. Pl. Hitopadeça 96: tatas tena (sc. çaçena)
sa yūthapati *pranāmam karita* = Akkor általa (t. i. a nyúl által)
a nyáj feje meghajlásra biratott, mintha latinul így beszélénk:
tum a lepore dominus gregis *prostrationem factus*. A kettős acc.
szerkezetnél, ha az ige szenvedő alkatot öltött, a tárgyi acc. érin-
tetlen maradt, mert az átható igéhez tapadó tárgyi acc. oly erősen
bevésődött a nyelvtudatban, hogy a mesterkéltbb szerkezet mel-
lett is megmaradt.

A valódi, a szükségképi acc.-ból fokról-fokra fejlődött ki

b) *Önkéntes acc.* Ide tartoznak 1. belső tárgy *acc.*-a 2. idő
és tér, 3. czél *acc.*

1., *A belső tárgy accusativusa.* Érdekes Delbrück kiindulása
a belső tárgy accusativusának tárgyalásánál. Fölvesz két monda-
tot: egy szanszkritot és egy görögöt: *Vittim vindate*: talál talál-
mányt = *χωρεῖ χώρα* és *Ὁδὸν ἔρχεται* = útát tesz. Ez ala-
kokban a belső tárgy. *acc.*-t, azaz: az ige tövéből alkotott de-
verbalis név accusativusát az ugyanazon vagy rokonértelmű töből
eredt ige mellett találjuk, de ha a *vitti* konkrét jelentést nyer és
birtokot, földet, jószágot jelent és ha *ὁδός* az útát mint területet
jelenti: akkor megszűnik a belső tárgy accusativusa. Fogadjuk el
Delbrück három csoportját.

a) *Az ige és főnév egy töből credtek.* A szanszkritban: *tapas*
tapate: vezeklést vezekelni; *ājīm ajante*: *ἀγῶνα ἀγωνίζεται*.

A görögben: *μάχην μάχεσθαι*, *βούλας βουλεύειν*,
πόλεμον πολεμίζειν, *ἔπος εἰπεῖν*, *νόον νοεῖν* κλλ.

A latinban: *vitam vivere*, *servitutum servire*, *somnium som-
niare*, *noxam nocuerunt* (egyik fetalis dalban).

A germán és a szláv nyelvekből hasonló fordulatokat sorol
föl Delbrück. A magyarban is ismerjük: látományt látni, álmod
álmodni, járást járni stb. kifejezéseket. Sőt az ilyeszerű kifejezés-
ben is: nagyot kiáltott, nagyot ütött — elliptikus módon lappang
az etymologikus főnév: nagy kiáltást kiáltott, nagy ütést ütött.

Miben rejlik a pszichológiai mozzanat az ilyen kifejezések-
ben? A nyomósításban. A mai görög nyelvben, főként a nép-
nyelvben ugyanazon szó ismétlésében fokozás rejlik pl. *γλίγορα-
γλίγορα* = sebbel-lobbal, erősen sietve. Mikor az ind. *«vezeklést*

vezekel»-t mond: a *tapas* alatt a vezeklésnek különböző nemeire gondol, mikre megragadó példák fordulnak elő a Rāmāyanāban. Így a görög βούλας βουλεύειν-ben a különböző nézetek meghányása-vetése van kifejezve. Innét egy lépés azon esetre, midőn

β) az ige és főnév különböző, de rokonértelmű töből ered. A szanszkritban: *dūtyam yati* = követségben jár, megfelel a görögben ἐξέσιην ἐλθόντι (Ω, 235)-nek. Az ἀπόλωλε κακὸν μῦρον-ban a fentebb jelzett nyomósítás vagy mondhatjuk plasztikus részletezés még jobban szembetűnik.

A szanszkritban: *samgramam jayati* = νίκην νικᾷ. A görögben a sűrű használat alkalmat adott az összevont elliptikus kifejezésekre, mint az ismert Ὀλίμπια νικᾶν. Mert nem emelte-e minden olvasója az attikai feliratoknak a következő szölamokat: οἴδε ἐνίκων ἄνδρας, οἴδε ἐνίκων παγκράτιον, hogy az első felirat férfiak versenyében nyert győzelemről, a második pedig: pankration-versenyben kivítt diadalról emlékezik meg. Homeros Ξ 271: ὁμοσον ἀάτων Στυγός ὕδωρ-ban a ὄρκον Στυγός ὕδατος alatta értetődik. Így mondja Homeros O, 39: νωίτερον λέχος ἀυτῶν κουρίδιον, τὸ μὲν οὐκ ἔν ἐγὼ μᾶψ ὁμοσαιμι: és Ψ 585: γαίηοχον εἰνοσίγαιον ἑμυθι. A magyarban «törvényt ülni», «szeket ülni» hasonló összevont kifejezés.

γ) Az *acc.* a cselekvés sajátos formáját, módját emeli ki hatáson. Pl. a magyar «tejjel-mézzel foly»-nak megfelel a szanszkritban *madhu pavate* (Somáról mondják) *ghrtam arcati* = vajjal foly. A görögben: πῦρ ὀφθαλμοῖσι δεδορκώς (τ, 446) és χ, 203: ἐνθα μένος πνεῖοντες ἐφέστασαν.

E példák egyszersmind mintegy szemléltetik az *adverbialis acc.* keletkezését. Meg kell jegyeznünk, hogy a költő a nyelv szellemében ennek nyelvalkotó munkáját folytatja. Az a valódi költő, ki úgy hasonítja magát a népszellemmel, hogy képekben, fordulatokban a nép szellemében bírja a nyelvet gazdagítani.

Lássunk egynéhány példát. Ha Homeros h. ad Ap. 380 előfordúl: προρέειν καλλιῆρσον ὕδωρ, Aisch.-nál már Pr. 370: Τοιόνδε Τυφῆς ἐξαναζέσει χόλον, sőt Persæ 608: θαλλούσης βίον. Pindaros O. VII, 50: πολὺν ὕσε χρυσόν Theokritos XX, 14: καὶ τι σεσαρός καὶ σοβαρόν μ' ἐγέλαξεν, mely helyet Leon Renier*) híven akarván visszaadni, így fordít: elle me rit au visage, et son rire dedaigneux releva les coins de sa bouche. A σεσαρός-ért kénytelen egy egész mondatot használni. Durván fordítva: fogat mutatni kaczagva. Ἔν így adnám vissza: «Gúnynyal nevet szemembe, hogy foga is kicsillant». Ime,

*) Oeuvres de Theocrite, trad. en français par M. Leon Renier Paris 1847.

a görög költő a nyelv szellemében alkot egy fordulatot és más nyelv körében másképp kell ugyanazt kifejezni. Mert pl. Euripides Alc. 773: τίσεμνὸν καὶ πεφρονικός βλέπεις így volna magyarul helyesen visszaadva: «Komoly gond miatt ül homlokodon».

Mind eme és a hasonló fordulatok lényege abban áll, hogy az átható ige mélyebb szellemi jelentést nyer, de az eredeti vonzat a nyelvtudatban érintetlenül megmaradt.

2. *Az idő és tér accusativusa.* A tárgyi acc.-ból bontakozott ki, mire a benső tárgy accusativusának is lehetett befolyása. Kitünő példákat hoz föl Delbrück. Ha kiindulunk a következő két mondatból: Homeros ζ 295: ἔνθα καθεζόμενος μείναι χρόνον és Livius: V, 52: flamine Diali noctem unam manēre extra urbem nefas est: a μένω és maneo igéknél átható értelmű használatában még *tárgyi accusativust* találunk, de már az időmeghatározás lappang. Az accusativus az emancipatio útján van. Mert mi a határozói acc. egyéb, mint az átható ige vonzata alól emancipált aőé.? Pl. Homeros I. 157: τοῖη δ' ἀμφὶ γυναικὶ πολλὸν χρόνον ἀλγεα πάσχειν: a μένω helyett a πάσχω a maga külön tárgyi vonzata miatt *szabadon* boesátá a lekötött accusativust és ez *határozói* értelmet nyert. Így a latinban: Troja *decem annos oppugnata est.* Ha a szanszkritban: *çatam jīva çaradah* = éljen száz öszt vagy jobban: érijen száz öszt, voltaképp a benső tárgy *acc.* lappang; mert oly ige mellett használtatik, melynek benső tartalmával a főnév rokonságban áll: a következő mondatban: *tisró rātrīr dīksitaḥ syāt* = legyen három éjen át fölavatott, az *as* ige mellett az *acc.*-nak semmi összefüggése nincs a *dīksita*-val. De ha mélyebbre hatolunk, lappang az *éjjeli beavatás* fogalma.

Igen de Panc. 165: *etavanti dīnāni tvadīyam āsīt* = oly sok napon át volt a tiéd, már teljesen előttünk áll az *acc. temporis.* A latin *decem annos natus*-ban a szanszkrit *vrddha* (nőtt, nagyobbodott)-nak megfelelő szót keres Delbrück és így értjük a kifejezést.

Homerosnál már lépten-nyomon megtaláljuk ez emancipált accusativust. Pl. T 157: ἐπεὶ οὐκ ὀλίγον χρόνον ἔσται φύλοπις ω 139; ἔνθα καὶ ἡματιή μὲν ὀφείβεισεν μέγαν ἰστόν, νύκτας δ' ἀλλόεσκε. Ki érezné e mondatokban a *tárgyi accusativust*?

A *tért* kifejező acc.-nál hasonló jelenséget találunk. Lássuk Delbrück kitünő példáját: TB. (Taittirya Brahmana) I, 3, 6, 3: saptadaça pravayadhān ajim dhavanti = versenyt futottak (dhavanti = धेω-धेवस्यαι) tizenhét *lótávokra*. Itt a sapta daça (17) pravayādhān (lövés) = a mennyi utat tizenhét lövés tesz, annyi utat futottak versenyt. A magyarban: *versenyt* futottak 100 *lépést* tökéletesen megfelel a fentebbi kifejezésnek. A fentebbi példa mellé állítsuk csak Ç B. (çatapatha Brahmana) v. 1, 5, 13: saptadaça pravayādhān pravīdhyati: ő tizenhét *lótávok-*

ságra lő és a benső tárgy acc.-át megtaláljuk, mert *vyadh* : löni, találni stb. egy tő a *pravṛyādha*-val.

A görögben a fentebb már idézett hely Homeros γ, 71: πόθεν πλέειθ' ὄγρα κέλευθα-ban Delbrück még benső tárgy acc.-át látja, de ψ 529: λείπεται ἀγακλέος Μενελάου δουρός ἐρωήν-ban a δουρός ἐρωήν: egy hajtásnyira (hajtódárda-hajtásnyira) már teljesen emancipált acc. van. Hdt. I, 31: σταδίους πέντε καὶ τεσσαράκοντα διακομισαντες ἀπίκοντο ἐς τὸ ἶρόν, még a διακομισαντες prepositiójának hatását érezzük, mint Herodotosnál gyakran megőrzik az összetett szók alkatelemeik vonzatát vagy legalább jelentését. De már ugyancsak Hdt. VI, 119: ἀπέχειν δέκα καὶ δεηκοσίους σταδίους: az emancipált acc. *spatii*-t megtaláljuk. Így a latin *abesse, distare* mellett: *Cæsar milia passuum tria ab Helvetiorum castris castra ponit*. A kiterjedést jelentő igékből származott *adj.* vagy az ily igékkel rokon jelentésű *adj.* szintén acc. *spatii*-vel jár. Pl. quindecim *pedes latus*. Mindenütt észrevehetjük az átvitel útján történő emancipatióját az acc.-nak. Pl. Rām. 2, 91, 29: *babhūvahi samā bhūmi*: samantāt *pancayojanam*: lön pedig a föld lapálylyá mindenfelé öt *yojana*-nyira (jugerum). Ha e mondatnak cselekvő szerkezetet adunk: *a samā = egyenlő = aequalis*-ből igét alkotva, így fordítanók: *aequavit terræ quinque jugera*, Látni az átvitelt a *babhūva samā = aequalis facta-ra*.

Lássunk még egy jellemző példát. Mhbh. 1, 153, 40: *nigrhya tā... cakarsaha tasmād deçadhanūṣyāstau = megragadván azon helyről, nyolcz ölnyire meghurcolta: itt dhanuṣi astau (prostratam ab hoc loco traxit octo cubita) teljesen emancipált acc. spatii*. E mondat görögül így hangzanék: ἐλὼν δὲ αὐτὸν... εἶλε δὲ κτῶ ὀργυιᾶς. Az *időt* és *tért* jelentő határozók is ekként magyarázhatók, mint ἐννῆμαρ, παντῆμαρ, νόκτωρ, de ezekről alább.

3. *Czélt kifejező accusativus*. Ennek gyökere legmélyebben nyúlik az indog. ősnyelvbe. A *megyek, indulok, érkezem*: szóval a mozgást jelentő igék megkivánják a kiegészítést, mondhatni a szükségképi, a valódi accusativust. A szanszkritban a *gam, i, ya* és *nī* (megy, vezet), az A vestában (a zendben) *jas*, a görögben: ἰκνέομαι, ἰκάνω, ἴκω, a latinban: *advenire, pervenire, ire, obire, devenire, advolare* az irányt, a czélt jelölő acc.-sal járnak. A városnevek ismert szabálya a *hová?* kérdésre itt leli magyarázatát. A költői használat a helyet jelölő köznevekre is kiterjeszté ez acc.-t. (Verg. *devenire locos*.) Az átvitel számos. Egyáltalán ép az a jelentősége van a pszichológiai mozzanatnak a nyelvben, hogy az átvitel, az analog használat az eszmetársítás útján mindig kijebb terjeszti ki az egyes állandósúlt kifejezésekben nyilvánuló formákat. Pl. *A szanszkritban* nem csak *yāti, gamati, nayati divam*

(égbe), *samudram* (tengerbe) *décam* (egy vidékre), de *gravas* (hírnévre) *amrtatvam* (halhatatlanságra) *megy, jut, vezet* is előfordul. A localis jelentés átvitt szellemi jelentést vesz föl.

Jellemző példa: *tav ubhav adhamam tāmō nayati* = ambo ad intimas tenebras ducit, már a célpontot egészen szellemesebb felfogással állapítja meg. De a zendben előfordul: *yap nāirika upaspuprīm jasaṣ* = ha egy nő teherbe esik. Ilyen a *latinban*: *pessum dare, abire*, ilyen az *infinitias ire*. Állandósult: *domum, rus*.

A görögben az ariai használat teljes mérvben feltalálható. Homeros használatáról La Roche ¹⁾ szól.

A *ἰκάνω* előfordul személyt jelentő név acc.-sal: *Ἀρήτην, Τηλέμαχον, Αἰθίοπας, μητέρα, μνηστήρας*; elő helynevevével: *Ἄργος, Τροίην, Ὀλυμπον, οὐρανον, γῆν, πολιέθρον, νῆσον, δώματα*; de elé ily szavakkal is: *γούνατα, ἔργ' ἀνθρώπων, τὰ νεῖατα, πείραθ' ἴκηαι*; elé *ἦβην, γῆρας*-sal is. Az állandósult kifejezésekkel rokon kifejezésekre lett átruházva e vonzat, így *δύομαι, ἔρχομαι, βαίνω, νέομαι*. Homeros H 363: *κτήματα δ' ὄσσ' ἀγόμην ἐξ Ἄργεος ἡμέτερον δῶ*-ban a *δῶ* (*μα*) már tiszta határozói jelleget ölt, holott az *ἀγόμην* czélját jelöli meg. Ime, ép úgy átesap a *czélt* jelentő acc. is a határozóba, mint az időt és tért jelentők.

¹⁾ Der Akkusativ bei Homer 92. és köv. lapjain.

(Vége következik.)

Az ószlovén nyelv hazája.

Igaza van ÁSBÓTH OSZKÁR barátomnak, hogy távolabb álló nem ritkán tisztábbnak lát valamit, mint a szaktudós, sőt azt merném mondani, hogy néha nemcsak tisztábbnak, hanem tisztábban is. Már SCHILLER tudta: 'Und was kein Verstand der Verständigen sieht, das übet in Einfalt ein kindlich Gemüth'. A szaktudós sokszor úgy elmerül a részletekben, hogy egy nagyon ismeretes közmondás szerint a sok fától nem látja az erdőt. Ilyenkor aztán bizony megtörténhetik, hogy a földolgot, mivel szemét nem kápráztatja a túlságos sok részlet, épen távolabb álló veszi észre. Az igazságra természetesen mindegy, hogy szaktudós hozta-e napfényre vagy egyszerű szemlélő pillantotta meg. Az elfogulatlan elismeri az igazságot igazságnak, ha nem ő vagy czéhebeli találta is. Az elfogult ellenben kereken elvitatja az egyszerű szemlélőtől, ha lehet, magát a látást, ha nem lehet, legalább a látás jogát. Szerinte az igazságot csak szaktudósnak lehet és szabad fölfedeznie. Azért válogatás és megfontolás nélkül mindent visszautasít, a mi nem szaktudóstól ered.

Az utóbbi észjárástól ÁSBÓTH sem tudott kellően szabadulni, mikor «Ószlovén, újszlovén» című cikkekémre (NyK. 25: 244—247.) ugyan ezen címmel válaszolva (u. o. 442—451. l.), velem szemben egyre a «nem szakértőt», «dilettánst» és «nem szlavistát» emlegeti. Azt hiszem, ha helyes, a mit mondtam, akkor se nekem nem árt, hogy a szlavisztika terén én nem vagyok szaktudós, se pedig neki nem használ, hogy ő meg az. Tekintélyeskedéssel nem lehet tudományos kérdéseket eldönteni. Itt csak teljes értékű tárgyi okok nyomnak a latban. Azért különösen érinti az embert, mikor ÁSBÓTH azt veti oda olvasóinak: «utóvégre megkívánhatom, de ha végnélküli fejtegetésekbe nem akarok bocsátkozni minden apróságnál, meg is kell kívánnom, hogy pusztá szavamra is elhiggyenek egyet-mást» (449. l.). Mindig rosszul hat, ha valaki folyton szaktudós voltára hivatkozik, mert azt a gyanut kelti, mintha félténie kellene híret vagy nem egészen bíznek okainak erejében. Önkénytelenül is eszünkbe juttatja az olyat, a ki nagyon magas lóra ült és aztán mindég fél, hogy leesik.

ÁSBÓTH érzékenyen veszi, hogy én «a legkiválóbb szlavisták fejtegetéseit», melyekkel az ószlovén nyelv hazáját szerintem inkább elföldni mint föltakarni iparkodnak, «komikus logikai és nyelvtudományi bukfenckeknek» mertem mondani. Igen szép dolog a kegyelet, de a józan ész is valami. Ám ítélje meg akárki, nem logikai és nyelvtudományi bukfenck-e, mikor egy «legkiválóbb szlavista» így okoskodik: az ószlovén nyelv egy bizonyos jellemző hangszajátságánál fogva ép úgy lehet bolgár mint pannon eredetű; azért tehát nem pannon, hanem bolgár, és így megkülönböztetésül a mai bolgár nyelvtől óbolgárnak nevezendő. A ki pedig ezt a gyönyörű következtetést elkövette, az nem kisebb ember mint a híres LESKIEN. Igaz ugyan, hogy már előtte is voltak, a kik régi bolgárnak állították az ószlovént, de azok még nem tudták, hogy egyenlő joggal Pannoniába is lehetne tenni eredetét. Így a mit ezek cselekedtek, egyszerű tapogatódzás és nem a logika kerébe törése volt. Kétségtelen dolog, ha olyan tudós ember botlik akkorát mint LESKIEN, akkor annak fontos oka van. Az okot itt könnyű megtalálni. Egy súlyos mulasztás állott rajta boszut. Semmibe se vette azt, a mi az ószlovén nyelvnek pannon eredete mellett szól. Egyszerűen mellőzte a mi legrégebb szláv jövevényszavaink nyomós tanubizonyosságát. És ezt a hibát elkövette, MIKLOSICHOt kivéve, minden szlavista: szláv, német, magyar egyaránt. Azért mondtam multkori czikkecskémben: «Van ugyan egy classikus tanu rá, hol keresendő az ószlovén nyelv bölcsője, de azt erre a kérdésre nézve soha sem hallgatják meg. Ez a classikus tanu a mi nyelvünk, melyet némelyek közülök vagy egyáltalán nem vagy csak gyarlón ismernek, mások pedig dölyfösen lenéznak. Quid boni a Nazareth?»

Nem hiába ismételtém itt e szavakat; ÁSBÓTH ugyanis hallatlanná tette. Egy szóval sem mondja, mert nem is mondhatja, hogy a szlavisták, őt magát sem véve ki, nyelvünknek az ószlovén nyelv hazájára vonatkozó vallomását debizony igazán, komolyan és egész terjedelmében figyelembe veszik. Nagy kegyesség, ha leereszkesznek annyira, hogy észrevegyék a hangtani kriteriumokat, melyek a bolgár eredet mellett megengedik a pannont is. De már ezen egy királyságért sem mennének túl, mintha attól tartanának, hogy még ki találna sülni az igazság. Hagyján a külföldiek, a kiktől már az is elég szép, ha nyelvünket egyáltalán figyelmükre méltatják. De a magyar ÁSBÓTHtól többet váránk; neki nyelvünknek nem csak egy (alapvető ugyan, de nem döntő), hanem minden tanuságtételét latba kellene vetnie, bármilyen legyen aztán az eredmény. Erre azonban még csak nem is hajlandó. Oda veti a kérdést: «Mi is szól a mellett, hogy Magyarország volt az egyházi szláv nyelv hazája?» Ebben már a mód is érezteti nyelvünk tanuságtételének kicsinylését. Aztán így válaszol: «Én semmi más okot nem látok, mint a

hangtani tüneményeket, melyek azonban, a mint kifejtettem, ugyancsak tág tért engednek a nyelv hazájának a keresésében» (447. l.). Ennyire eljutottak már némely külföldi szlavisták is. Akkor minek van nekünk saját külön szlavistánk, ha ő sem lát tovább?

Bizony ennél még én, a «nem szakértő», a «dilettáns», a «nem szlavista» is többet tudok. Nevezetesen tudom azt, a mit már tíz évvel ezelőtt is tudtam és multkori cikkecskémben is mondtam (247. l.), hogy legrégebb szláv jövevényszavaink «nemcsak egyháziak, hanem sokkal nagyobb számmal egyébfélék»; hogy különösen «ez utóbbiak csakis élő beszédből kerülhettek hozzánk»; hogy az ószlovén nyelv, ha bolgár eredetűnek gondoljuk, itt nálunk ily messze nyugaton, elszakadva a néptől, mely beszélt, csakis holt liturgiai nyelv lett volna; hogy tehát legrégebb szláv jövevényszavainknak, melyeket elvitázhatatlan ószlovén bélyegük világosan ószlovén eredetűnek bizonyít, az ószlovént bolgárnak véve, teljességgel megfoghatatlan módon kellett volna nyelvünkbe jutniok. De ÁSBÓTH ezt is egészen hallatlanná tette, pedig mint szlavista, ha nem külföldi tekintélyek után indul, hanem kötelessége szerint igazán meghallgatja nyelvünket, nemcsak ennyit, hanem nyilván többet is tudhatott volna.

Mint hogy e szerint a dolog érdemére nézve sehoggy sem volt nyilatkozatra birható, véleménye felől egészen bizonytalan vagyok. Nem tudom, hogy képzeli magának épen a legfontosabbat. Vagy azt kell hinnem, hogy szerinte is az ószlovén nyelv, ha bolgár eredetűnek gondoljuk, messze nyugatra vetve és így elvágva éltető forrásától, itt csakis holt liturgiai nyelv lehetett volna; vagy pedig azt kell hinnem, hogy szerinte két szál bolgárul beszélő görög pap, már mint CYRILLUS és METHODIUS, az összes pannoniai és morva szlávokat, elvéve tőlük anyanyelvüket, bolgár nyelvüekké változtatta. Ha az utóbbit tartja, semmi baj. Akkor legrégebb szláv jövevényszavaink szintén bolgár eredetűek, ha Pannoniában kaptuk is, és nyelvünkbe jutásuk nem szorol tovább magyarázatra. Csak az a kérdés, hogy olyan óriási állítást, melyhez képest még a rhodusi colossus is csak törpe számba mehet, lesz-e hajlandó ő maga megkockáztatni, más meg elfogadni. Ha azonban az előbbit vallja, akkor olyan nagy a baj, hogy se égen, se földön nem talál segítséget. Holt liturgiai nyelvből ugyanis régi szláv jövevényszavaink közül nemcsak a világiak, hanem még az egyháziak sem származtathatók, mivel a történet határozottan azt bizonyítja, hogy már jóval honfoglalásunk előtt örökre megszűnt a szláv liturgia mind Pannoniában, mind Nagymorvaországban. Ha tehát a szláv egyházi nyelv messze földről szakadt jövevény volt és csak a liturgiában élt, akkor ezzel együtt végkép eltűnt

Magyarország egész területéről ő is és őseink beköltözésükkor már legkisebb nyomát sem találták.

Pedig nem úgy van; mert őseink ezt a nyelvet, legrégebb szláv jövevényszavaink tanubizonysága szerint, kétségtelenül még itt érték. E jövevényszavaink hangsajátságai ugyanis, mint a szlavisták legjobban tudják, teljesen összevágnaq ama nyelvnek a hangsajátságaival, mely valaha Pannoniában és Nagymorvaországban liturgiai nyelv volt és a szerbeknél, bolgároknál, oroszoknál, habár már nemzetek szerint némiképen szinezve, még ma is az isten-tisztelet nyelve. Azért a szlavisták ezt a nyelvet, melyet közönségesen ószlovénnek neveznek, kénytelenek is azonosítani azzal a nyelvvel, melyből régi szláv jövevényszavaink erednek; más szóval, kénytelenek ezeket az ószlovén nyelvből származtatni. Már most hogyan találták őseink ezt a nyelvet itt? Azt mondja a történet, hogy mint egyházi nyelvet már nem. Akkor hát hogyan, mikor mégis csak itt kellett találniok? Egyszerűen mint az itt lakó szláv népnek élő beszédét. Csak ez lehet a dolog természetes megfejtése. Ha még figyelembe vesszük, hogy őseink először Pannoniában telepedtek le és így csakis itt kaphatták a ráuk szállott szláv jövevényszavakat, lehet-e akkor az ószlovén nyelv hazáját másutt mint Pannoniában keresnünk?

De hátha őseink szláv jövevényszavainkat már magukkal hozták s így nem a pannon szlávoktól, hanem vándorlásuk közben a bolgároktól vették át? Erre ÁSBÓTH egyszer, SZOBOLEVSZKI orosz tudósnaq ily értelmű «merész föltevését» bírálva, igen helyesen azt válaszolta, hogy Pest városánaq a neve egymaga is halomra dönti az egész hypothesisit (A szláv szók a magyar nyelvben 5—6. l.). *Pest* ugyanis mint köznéva, kemenceje jelentéssel ószlovénül *pešt*, bolgáruq meg *pešt*, míg más szláv nyelvekben *peč*, *peć*, *pec*, *piec* stb., és így származtatásánaq csak ószlovén és bolgár között lehet választani. Csakhogya ennek a helynek nem a magyarok adták a *Pest* nevet, hanem a már előbb itt lakott szlávok, a kiktől csak átvették. Minthogya ennél fogva nem hozhatták magukkal a bolgároktól, e név csakis ószlovénből származtatható. De vajjon nem dönti-e halomra *Pest* városánaq a neve azt a hypothesisit is, mely az ószlovén nyelvet bolgár eredetűnek nézi? Hiszen az ilyen ószlovén helynevek kézzelfoghatóan bizonyítják, hogya többi ószlovén szavainkat szintén csak itt és szintén csak idevaló szlávoktól kellett kapnunk. Se mi nem hozhattuk a bolgároktól, se a bolgárok nem hozhatták hozzánk. Minden esetre jó lesz, ha a szlavisták ezzel is számolnaq, mikor szertesét kalandozva, az ószlovén nyelv hazáját keresik. Különb helyneveinken kívül van más is, a mi geographiai tekintetben Pannoniára utal. Az ószlovénben nem csekély számmal találhatók latinból és németből származó jövevényszavak. MIKLOSICH etymologiai szótarából

könnyen össze lehetne állítani vagy száz latin és ugyanannyi német eredetű ószlovén szót. Az a szláv nép tehát, mely az ószlovén nyelvet beszélte, nem eshetett távol sem Itáliától, sem Németországtól, a mi épen nem illik a bolgárokra, a kik elég messze keleten leginkább egyoldaluan a görögök hatásának voltak kitéve. A szlavisták talán ezt is figyelembe vehetnék, mielőtt az ószlovén nyelvet oly könnyű lélekkel kitudnák Pannoniából.

Hanem ÁSBÓTHnak van egy nagyon fontos bizonyítéka a bolgár eredet mellett. Az pedig a következő: «CYRILL, abban egyetértének a szlavisták, nem a később róla elnevezett cyrill írást találta ki, hanem a glagol betűket. E betűk egészen világosan arra vallanak, hogy a bolgár nyelv számára alkották és nem annak leírására, a melyet a magyarországi «szlovének» beszéltek, oly annyira világosan, hogy ez a tény egymaga hatalmas argumentum a pannoniái elmélet ellen. A glagol írásban t. i. egy jel szolgál az *ê* és *ja* kifejezésére». Így glagol betűvel «p. o. az *obêdû* és *jasli* szókban az *ê* és *ja* hangot egyformán irták» (448, l.). Ez már csakugyan «hatalmas argumentum»! Vizsgáljuk csak egy kicsit! Mit is mond? Világos értelme ez: A glagol írást más nyelv alapján készítették és más nyelvre alkalmazták. Készítették a bolgár nyelv alapján és alkalmazták az ószlovén nyelvre. A két nyelv közt kétségtelen hangbeli különbség volt, a mennyiben az *ê* és *ja* hangokat a bolgár nyelv egyáltalán nem különböztette meg, az ószlovén nyelv pedig határozottan megkülönböztette. Eddig az állítás, következik az igazolás. ÁSBÓTH igen helyesen mutatja, hogy a glagol írás csakis a bolgár nyelv alapján készülhetett. Erre a történetből is meríthetett volna bizonyosságot. A *Vita sancti Constantini* XIV. szakaszából kitűnik, hogy írását CYRILLUS még otthon, mielőtt apostoli útjára indult, tehát kétségkívül szülőföldjének bolgár nyelvjárása alapján készítette. Annak bizonyosságául pedig, hogy a bolgárral szemben az ószlovén csakugyan megkülönböztette az *ê* és *ja* hangokat, hivatkozik ÁSBÓTH a cyrill betűvel írt ószlovén kéziratokra, hol a kettőnek megfelelő külön-külön jegyeket találunk. Ezt megerősítik a mi ószlovén jövevényszavaink is, melyek közt pl. ott az *ebéd* és *jaszol*, amaz *é*-vel, emez *já*-val. Mind ezzel pedig mit bizonyít? Se többet, se kevesebbet, hanem épen csak azt, hogy a bolgár és az ószlovén két egymástól határozottan elütő nyelv, hogy a bolgár és az ószlovén nem volt és nem is lehetett azonos. Quod non erat demonstrandum. Mivé lett tehát az «egymaga hatalmas argumentum a pannoniái elmélet ellen»? Azt hiszem, megmaradt hatalmas argumentumnak, csak hogy nem a pannoniái, hanem a bolgár elmélet ellen.

Minden elfogulatlan és gondolkozni tudó ember láthatja, hogy az ószlovén nyelv hazáját természetesen és biztosan csak a mi nyelvünk

segítségével lehet megállapítani. Ezzel a szlavistáknak, ha igazán keresik a kérdés megfejtését, komolyan számot kell vetniök, mert különben nyelvünk, ha egész részletesen meg nem hallgatják és szavára nem hajtanak, csakugyan a legkomikusabb «logikai és nyelvtudományi bukfenczekre», sőt borzalmas «halálugrásokra» kényszeríti. Hogy az ószlovén nyelvet bolgár eredetűvé tegyék, az ellen régi szláv jövevényszavaink a leghangosabban tiltakoznak. Ezeket csak két, ugyan gyökeres, de annál különösebb módon némíthatják el. Vagy be kell bizonyítaniök, hogy CYRILLUS és METHODIUS, akár század magukkal is, az összes pannon és morva szlávok anyanyelvét bolgárrá változtatták; vagy ki kell mutatniök azt, hogy szláv jövevényszavaink mindenben és mindenképen elütnek az ószlovéntól, tehát szükségképen egészen más szláv nyelvből származnak. Bajos volna megmondani, melyik e kettő közül képtelenebb dolog. Nyelvünk a látottak szerint nemcsak a hangsajátságokra nézve tesz vallomást, mint a szlavisták hiszik, hanem sok egyébről is igen fontos, sőt határozottan döntő tanúságot szolgáltat, a miről a külföldi szlavisták természetesen nem tudnak és az egyetlen magyarországi, mert nem szlavista oraculum mondja, természetesen nem akar tudni. Nyelvünknek minden bizonyítéka Pannonia mellett szól. Azért összefoglalásul és végeredményül bátran merem ismételni, hogy vallomásai nemcsak megengedik, hanem egyenesen követelik, hogy az ószlovén nyelv hazáját Pannoniába tegyük.

Befejezésül még csak egyet legyen szabad megjegyznem. A mit itt előadtam, annak a velejét elmondtam már tíz évvel ezelőtt és elismételtam a multkor is. ÁSBÓTH mind a kétszer süket fülre vette. Bizonyosan hajmeresztő képtelenségnek ítélte, mert nem szlavista mondta. Azért soha egy árva szócskát se vesztegetett rá. A helyett a multkor kegyetlenül végig czáfolt olyat, a mit soha sem állítottam, és hajh! még kegyetlenebbül végig bizonyított olyat, a mit soha sem tagadtam. Csupa crambe ter quaterque recocta. Csak épen a bór áráról nem akart tudni Bodóné. De legyünk türelemmel. Idővel talán az *Archiv für slavische Philologie* valamelyik tudósa is a fejtegettem gondolatokra jut. Azzal lefoszlik majd róluk a szörnyű képtelenség és akkor azután érdemesek lesznek arra, hogy saját külön magyar szlavistánk is foglalkozzék velük. Nagy különbség ám, szlavista mond-e valamit vagy más. Mert a szláv nyelvtudomány terén nem úgy áll a dolog, hogy non quis, sed quid, hanem megfordítva. Legalább ÁSBÓTH barátomnak mindenkor követett eljárásából ezt kell következtetnem. Hiszen egyszer egész nyíltan azt mondta, ha én bebizonyítottam volna, hogy «teljes lehetetlenség», a mit GEBAUER cseh tudós állított, neki «még akkor is joga lett volna GEBAUERBA inkább bízni, mint VOLFBA» (Nyr. 15 : 119. l.). Tehát okok, ha még olyan

erősek is, teljességgel nem számítanak ; egyedül döntő a tekintély. Istenem ! de boldog, a kit ilyen meggyőződés fölment az okok fejtőre fontolgatásától és a hosszas fárasztó gondolkozástól ; mert igaza van STEINTHALNAK : Denken ist schwer. Azért legjobb, ha eszünket másnál, valami auctoritásnál tartjuk ; hadd gondolkozzék az helyettünk. Én ugyan már csak azt a szokásomat fogom követni, melybe belevénültem, hanem fiatalabb szaktársaimnak a lehető legmelegebben ajánlom annak a hasznos tanácsnak — az ellenkezőjét. De hagyjuk ezt ! Meg vagyok azért győződve, hogy ÁSBÓTH ellenére is lesznek még elfogulatlan szlávok, a kik ezredéves ünnepünk alkalmával kegyeletes tekintettel fordulnak majd ez ország felé, a hol szent nyelvük bölcsője ringott.

VOLF GYÖRGY.

Árpádkori szók.

1. **Zarm.** E szóalakot a NySz. nem ismeri, de régi okleveleinkben több helyen találkozunk vele. Legelőször a tihanyi apát-ság alapítólevelében (1055.) akadunk reá a következő kitételben: *Rursus est locus pertinens ad prefatam ecclesiam qui incipit ab eodem lacu bolatin cuius est uocabulum koku zarma tendens usque ad magnam uiam que dirigitur in keuris tue.* SZAMOTA, ki a szóbeli oklevél magyar szavaival e folyóirat múlt évfolyamában foglalkozott, a *zarma* forma mellé ezt a megjegyzést teszi: 'Helyes kiejtése ismeretlen, de értelme s eredete is homályos'. (142. l.). Más oklevelekből pedig még a következő példákat idézi hozzá: 1211. *Est locus qui dicitur Choc zorma et ibi est meta regis Andree.* — 1222. *Inde uadit in Scenegeteu zorma.* — 1229. *Duo molendina ecclesie daret uduornicis Regis unum quod erat super Duna-zorma.* — 1252. *Versus aquilonem ascendit ad Ineuzorma hinc vadit cum metis continuis ad Zadurzorma.* — 1297. *Incipit a loco et possessione Zymzorma uocata.* — 1347. *A quodam portu seu transitu Zwaykzorm vocato.* Ezen utolsó adatra támaszkodva, SZAMOTA azt a véleményét fejezi ki, hogy a *zarm* (*zorm*) 'valami rév-félét jelenthetett'. Ezt azonban semmi esetre sem lehet elfogadnunk. Abból, hogy valamely révnek *Zwaykzorm* volt a neve, legkevésbé sem következtethetni okkal-alappal, hogy a *zorm* «portus» jelentésű, mert hiszen ezenmód azt is állíthatnók, hogy «possessio» értelme van, minthogy az előző példában birtokot jelel. Mi tehát e név és «merre van hazája»? Azt hiszem, nem szükség sokat bizonyoznom, töprengés nélkül rámondhatom, hogy valójában nem más mint a *szárny* főnévnek eredetibb formája s a *származ* igének alapszava. Hogy a *szárny* névnek régibb alakja *szárm* volt, azt BUDENZ rokon nyelvi megfelelő adatokkal már jó ideje

kimutatta (MUSz. 281.); különben meg a vele szorosan összefüggő *származ* ige is bizonyítja illetén ősi formáját. Kérdés azonban, beilleszthető-e a *szárny*-nak valamelyik jelentése a fentebbi példákba? Kétségtelenül. Akár az «ág, kar» értelmét vesszük, akár a «kiszökellés, kihajlás» mellékjelentéséhez fordulunk, egyben láthatjuk, hogy mind a kettő jól talál hozzá. A fentebbi példákból ugyanis kitetszik, hogy a *zarm* (*zorm*) vízekkel, még pedig mind tavakkal, mind folyókkal kapcsolatban fordul elő. Már pedig az előbbiekkal a *szárny*-nak «ág» jelentése, az utóbbiakkal meg ugyanannak «kiszökellés» (t. i. a száraz földre való kiszökellés, kiágazás) értelme szépen összevág; tehát például *Dunazorma* nem más, mint «Duna szárnya», vagyis «ága» (azaz rendes medréből való kihajlása, öble); a tihanyi alapítólevél *koku zarma* kifejezése pedig, minthogy az idézett helyen a Balatonról történik említés, alig jelenthet mást, mint «*Kak kiszökellése, öble*» (azaz eme tónak *Kak*-ról nevezett kinyulása, kiágazása). Hogy pedig magyarázatom nem pusztán föltevésen, hanem való alapon sarkallik, hathatósan bizonyítják a *szárny*-nak rokon nyelvi testvérei, melyek szintén járatosak vízzel kapcsolatban mint teszem a finn *haara*, észt *haru*, lapp *suore* ezen összetételekben: *joen-haara*, *joe-haru*, *jok-suore* = «*flussarm*» (l. MUSz. 280.) Megjegyzendő, hogy a *zarm* (*zorm*) alak formailag még majdnem teljesen összevág a finn-észt *sorme* «*digitus*» szóval, melynek eredeti jelentése ép úgy, mint magyar társuké, «ág» volt.

A mondottak után tehát, azt hiszem, nincs ok kételkednünk, hogy a *zarm* szó, mely valószínűleg *szárm*-nak olvasandó, volta-képen nem egyéb, mint a *szárny*-nak ősi formája.

2. **Kegiggen.** A HB. ezen igeformája, mint ZOLNAI írja (Nyelvemlékeink 60. l.) „kellőleg nincsen eddig megmagyarázva”. Azt hiszem tehát, nem végzek fölösleges munkát, midőn a reáboruló ködfátyol elosztatására vállalkozom.

Első pillantásra észreveszünk, hogy a *kegyid* igének fölszó-lító módú alakjával van dolgunk, de már nem látunk ily világosan, ha eredetének vizsgálatához fogunk. A *kegyidni* alapszava, a *kegy-*, tagadhatatlanul egy a *kegyelem* főnévvel. Mivel pedig *d*-jét másnak, mint frequentatív képzőnek, nem vehetjük, természetes dolog, hogy a *kegy-* tövet nem főnévnek, hanem igének kell magyaráznunk

annál is inkább, mert a *kegyelem* név alaki etymológiája erre jó alapot nyújt. Ez ugyanis, mint BUDENZ kimutatta (MUSz. 10. és UA. 219.) egyéb *-lm* képzős főneveinkhez hasonlóan igei alapszóra megy vissza. Magyarázata látszatra teljesen világos, de nem megtámadhatatlan. Azon esetre, ha a kikövetkeztetett *kegy-* alapige megvolna valamelyik nyelvemlékünkben, nincs emberfia, ki joggal szót emelhetne ellene; de mert nyomát nem ejthetjük a régiségben, nem egy, hanem két ellenvetés is támadhat ellene. Egyik a *kegy* főnév, a mely azonban csak látszólag gördit akadékot élénk; hiszen «kezetben vala az ige»: abból, hogy a történelmi korban már főnévként jelentkezik,*) legkevesebbé sem következtető, hogy eredetileg is az volt, nem pedig ige. Ám jóval erősebb ennél a másik ellenvetés, melyet Budenz ugor alaktanának bírálata közben SIMONYI nyilvánított (Nyr. 14: 26.) ZOLNAINAK előrebocsátottam megjegyzése is minden bizonynyal erre támaszkodik. A dolog teljes megvilágítása végett közlöm szószerint: „A *nyugalom*, úgy mond, feltételezett **nyugol* igéből van magyarázva. Pedig kell valami okának lenni, hogy a HB.-ben a szabályos *hotolm* mellett nem *-olm* végzettel olvassuk a következő kettőt: *kegyilm*, *nyugulm*. Ha az előbbit összevetjük a HB. *kegigen* igéjével, arra a gondolatra jöhetünk, hogy e két szónak és a *kegyes* melléknévnek alapszava, *kegy* mégis főnév volt (nem ige, mint Bud. magyarázta szótárában); az *i* hangban t. i. ugyanaz a denom. képző lappanghat, mint az *öriz*, *fáiz* igékben. A *nugulm* eltérő képzési módját az is igazolja, hogy még későbbi codexeinkben is rendszeren nem *nyugalm*-at, hanem, *nyugolm*-at találunk, valamint *alkolm*(-atos)-t a későbbi *alkalm*- helyén. Ennek szerintem az az oka, hogy mind a kettő reflexiv *nyugov*- és *alkov*-tökből van képezve. Később a hangtanilag szabályos *kegyelm*, *nyugolm*, *alkolm* alakok átmentek az *alm*, *elm* képzésű főnevek analógiájába. (Az elsőre nézve csak az támaszt némi kétséget, hogy a Münch. c.-ben *nyugolm* és *alkolm* mellett már *kegelm* van nyílt *e*-vel.)

*) Önállóan ugyan nem találkozunk vele codexeinkben, de a gyakorta használt *kegyes*, *kegyetlen* melléknévi formák kétségtelen bizonyságok mellett, hogy akkor már főnévnek fogták fel. Simonyi téved, midőn azt állítja róla, hogy csak a nyelvújítás óta járatos főnév gyanánt (TMNy. I. 483.), mert hiszen már Molnár Albert szótára is ilyennek közli „gratia, suavitas” jelentéssel.

Ez az ellenvetés, mint látnivaló, számottevő s figyelemreméltó, de azért nem megdönthetetlen. A *kegiggen-* és a *kegilm-*beli *i* mindenestre feltűnő jelenség, de nem nyújt elég alapot arra, hogy BUDENZ értelmezésétől eltérjünk és denominális igeképzőnek magyarázzuk. SIMONYI maga is érezte, hogy ellenvetése nem nyugszik teljesen szilárd alapon, mert mellékesen megjegyzi, hogy a Műnch. c.-ben *nyugolm* és *alkolm* mellett már *kegyelm* van nyílt *e*-vel tehát nem, mint magyarázatának megfelelően várhatnók, zárt *é*-vel. A *nyugolm*, *alkolm* formákra való hivatkozása sem oly erős, mint gondolja, mert hiszen legrégebb magyar könyvünkben, az Ehrenfeld codexben már *nyugalm*-at találunk (v. ö. Mongyad ennekem : Ott fekegy penetenczedert *nyugalmatlan* paraszt 11. l. ; * v. ö. ezenkívül: Effraim en feiemnek ívgalma Döbr. c. 195.); azután meg az *alkalm*-ra is van példa a Döbrentey codexben (v. ö. Az embery természetöt fíel veween, hogy *alkalmas* volna ziletny szenvedny 663.) A HB. *nugulm* alakjának *u*-ja a rendes *o* helyett tagadhatlan szintoly feltűnő, mint a *kegiggen*, *kegilm* *i*-je, de hitem szerint kimagyarázható a nélkül, hogy reflexiv képzőnek kellene tartanunk. Erős meggyőződés, melyet magából a HB.-ből igazolni tudok, az, hogy mind a *kegiggen* és *kegilm* *i*-je, mind pedig a *nugulm* második *u*-ja tisztán dialektikus sajáttság *e*, illetőleg *o* helyett. Hogy a HB. nyelvjárása nyílt *e* helyén *i*-t is használ, világosan bizonyítják a *lilkiert* és *szeniei* alakok, melyek bizonyára *lilkeért* és *szeniei* helyett állanak; sőt az előbbinek még első *i*-je is könnyen magyarázható nyílt *e* (nem *ö*) helyett való dialektikus változatnak. A *nugulmabeli* forma *i*-jét is, kérdés, nem tekinthetjük-e ugyanilyennek, mert hiszen nincsen kétségtelenül megbizonyítva, hogy a *bele* zárhangzóját azon korban még zárt hosszú *é*-vel (vagy épen rövid *ë*-vel) ejtették. A *nugulmabeli* mellett található *vilagbele*, *uruzagbele* formák inkább bizonyítanak a nyíltság, mint a zártság mellett. Az sem épen lehetetlen, hogy a *gimilcic*

*) Az EhrC. kiadásában (Nyelvelméltár VII. 6.) csakugyan így találjuk a szót nyomtatva, nemkülömben Szarvas tanulmányában (Nyr. I. 216) és a NySzótárban is; ez azonban csak egyikből a másikba került hiba, mert a codexben *nyugolmatlan* áll, mint a sajtóhibák jegyzékében (Előszó XXXIII. l.) föl van tüntetve, s az utóbbi alakban idézi Volf a szót néhány lappal előbb is (XXVII. l.).

alak harmadik *i*-je szinte nyílt *e* helyett áll. A mi pedig *nugulm*-nak vitás *u*-ját illeti, ez szerintem csak úgy nem tartható képzőmaradványnak, mint nem a *kegiggen*, *kegilm* *i*-je, mert ez is csak nyelvjárási sajátossága HB. ünknek *o* helyett. Ugyanilyen *u*-ra akadunk még a következő példákban: *halalut* e. h. *halálot*; *muganec* e. h. *mogának*; *angelcut* e. h. *angyelkot*; *zoboducha* e. h. *szqbadóha*; *uruzag* e. h. *úroszág*. Erősen hiszem, hogy az *u* emez alakokban, szintűgy, mint a *nugulm*-ban, nem volt az Árpádkori magyar nyelvnek általános sajátossága, hanem csak a HB. dialektusáé, mert különben nem tudnók megfejteni jelenleg dívó hangszínezetüket, valamint nem értenők eléggé, hogyan lett a *kegyilm*, *lilkiert*, *scntii* formákban *i*-ből nyílt *e*. Igaz, hogy ez a dialektikus mélyítés nem következetes a HB.-ben, mert *kegilm* mellett *scerelmes* és *nugulm* mellett *hotolm* található benne, de ez a körülmény épen nem nyújt elegendő alapot arra, hogy a mélyebb hangzóban mindjárt külön képzőt lássunk.

A felhozott példák tehát, azt hiszem, eléggé igazolják BUDENZnek mind a *kegiggen* és *kegilm*, mind pedig a *nugulm* szóról adott magyarázatát és fölötte valószínűvé teszik, hogy feltűnő *i*, illetőleg *u* hangzójuk csupán dialektikus sajátosság *e* és *o* helyett.*)

3. **Birsagnop.** Már RÉVAI különösnek találja (Antiquitates I. 311.), hogy a *birság* szó, mely régi emlékeinkben mindig «*mulcta*» értelmű, ebben az egyetlen összetételben «*iudicium*, *itélet*» jelentéssel kerül elő. Ez tehát szerinte a *birság*-ról «*clare docet prius id iudicium valuisse, quam mulctam*». Azok, kik a HB.-del ő utána foglalkoztak, egész a legújabb időig mindannyian egyetértének vele abban, hogy a *birság* szó ebben az összetételben kétségtelenül «*iudicium*»-ot jelent.

Tekintetbe véve, hogy a «*birsagnop iutua*» kitételnek a latin eredeti oratióban «*cum dies iudicii aduenerit*» felel meg, egész természetesnek találjuk a czimbeli szónak ilyen értelmzését.

*) Arra, hogy a *nyugalm* szó codexeinkben általában *o*-val kerül elő, megjegyzem, hogy nézetem szerint ez a körülmény vajmi csekély alapot nyújt ama föltevésre, hogy reflexiv képzőt sejtettek benne; jóval valószínű, hogy a megelőző *u*-nak hatása őrizte meg a tőnek eredetibb hangját, a melyet az analogia *e* miatt csak nehezen tudott nyiltabbá változtatni

Az tagadhatlanul nagyon különös dolog, hogy a *birság* emlékeinkben mindenha «*mulcta, poena*» értelemmel járja; s a gondolkodó nyelvészt csakis az eredeti «*dies iudicii*» kifejezés nyugtathatta meg némileg és késztheti arra, hogy a nagy tekintetű íróktól elfogadott «*ítélet*» jelentésében higgyen. Megvallom, én már sokat őrlődtem-törődtem e feltűnő jelenségen; de máig se békültem meg azon gondolattal, hogy a *birság* a HB. korában még az «*ítélet*» kifejező szava volt. Főképen két dolog nem hagyott nyugodni; egyik, hogy ez az értelem a HB.-en kívül egyetlen más nyelvtörténeti emlékünkből se kapcsolódik hozzá, másik pedig, hogy szavunk latin formája a «*birsagium*» már legrégebbi okleveleinkben «*mulcta, poena iudicialis*» jelentéssel használatos. Az utóbbi bökkenő anynyira nyomós, hogy igen könnyen megingathaja e sajtáságos jelentésben való hitünket, sőt egyenest arra ösztökélhet, hogy kereken tagadóra vegyük. Én legalább nem fogadom el, hogy a *birság* a «*birsagnop*» összetételben «*ítélet*»-et jelent, hanem azt állítom, hogy itt is rendes «*mulcta, poena*» értelemben van alkalmazva. Meggyőződésemmek okát következőképen adom:

A kereszténységnek az utolsó ítéletről tudvalevőleg az a felfogása, hogy az akkor kimondandó ítélet nyomban végrehajtódik minden emberen; mindenki elveszi jutalmát avagy büntetését: „*prout gessit sive bonum sive malum*“ (Vulgata). Már az ószövetségi próféták úgy rajzolják e napot, mint az Isten büntetésének, bosszúállásának idejét. Tehát ez a nap nem csak «*dies iudicii*», hanem egyszersmind «*dies ultionis, poenae, vindictae*» is (Vulgata), azaz a kiszabott büntetések végrehajtásának napja.

Már most, ha eme felfogásra gondolunk, épen nem tetszik előttünk lehetetlennek, hogy a «*birsagnop*» kifejezés, mely a HB.-ben az utolsó ítélet napjának jelzője, nem magára az ítéletre, hanem a legfőbb bírótól kiszabott «*mulcta, poena*»-ra czéloz, vagyis, hogy etymonja nem «*dies iudicii: ítélet napja*», hanem «*dies mulctae, poenae: büntetés napja*». Annál is inkább gondolhatunk erre, mert a «*birság*» szó már legrégebbi okleveleinkben nem «*ítélet*»-et, hanem kiszabott «*büntetés*»-t jelent. Ámde, veti erre valaki ellenem, az eredeti latin oratióban «*dies iudicii*» felel meg a *birsagnop*-nak! Igaz, felelem neki, csak hogy az is tagadhatlan dolog ám, hogy a «*iudicium*» név a középkori latinságban nem csupán «*ítélet*», hanem nagyon sokszor «*bírói büntetés, birság*»

értelmű is. Főképen a benedekrendű szerzetesek körében volt használatos a «*iudicium*» mint «*muleta, quæ capituli iudicio monacho delinquenti infligitur*» (v. ö. *Decreta Lanfranci pro ordine S. Benedicti cap. 10*: „*Hi vero, quorum negligentia hoc evenerit, in proximo capitulo culpam suam dicant, iudicium suscipiant nudi, et iniungatur eis poenitentia vel de ieiunio, vel iudiciis, vel psalmis, vel aliquid huiusmodi: quibus de iudicio ad loca sua reversis, omnes sacerdotes, qui tunc præsentés erunt, surgant et ad iudicia suscipienda cum omni devotione se offerant. Tunc ille, qui capitulum tenet, septem tantum, quos voluerit, de ipsis ad suscipienda, iudicia retineat et cæteris ire sessum præcipiat*”. DU CANGE); de a köztörvénykezés nyelvében is járatos volt «*muleta iudicialis*» jelentéssel (v. ö. „*Et ad dictum Guarinum iudicium seu punimentum pertineat*”. DU CANGE). Ha tehát tekintetbe vesszük, hogy a Pray-codex s vele a HB. is szerzeteseknek, még pedig benedekrendűeknek alkotása, legkevésbé sem tűnik fel előttünk valószínűtlennek, sőt habozás nélkül elhithetjük, hogy a «*bírság*» a «*bírsagnop*» összetételben rendes «*büntetés*» jelentésével van alkalmazva. És ha még hozzáteszem ehhez, hogy a «*iudicium*» szót, mint Róbert Károlynak egyik 1316-iki constitúciója bizonyítja („*Dominus rex Karulus, prælatorum et regni sui baronum usus consilio super facto exactionis iudiciorum seu bírsagiorum talem statutum, fecit cet.* JERNEY: M. nyelvkincesek 16.) a mi őseink is használták «*muleta, poena*» értelemben,*) azt hiszem eléggé igazoltam meggyőződésemet, hogy a *bírsagnop etymonia nem «ítélet napja», hanem «büntetés napja».*

4. **Eleve.** E szó egyike a HB. azon formáinak, melyekről nyelvészeink igen eltérő magyarázatokat adtak. Egész kis irodalom fűződik immár értelmezéséhez. Elhagyva a kevésbé jelentékeny magyarázatokat, csupán a főbbeket sorolom el, melyek a megfejtés történetében valamelyeskép számot tesznek.

Kezdem SAJNOVICSON, a legrégebb szót érdemlő értelmezőn, ki Demonstratiójában ezt a megjegyzést veti az *eleve* alakhoz (5. 1.): „*Alii interpretantur élévé vel elein seu initio; fors legi posset.*

*) Több példát, azt tartom, fölösleges volna idéznem; annyi van oklevéltárainkban, hogy egész lapokat lehetne velük megtölteni.

Elő seu *Vivens* pro: *Deus*, ut sic constructio suum habeat nominativum. Révai, miután kijelenti (Antiquitates 122. l.), hogy az *eleve élève*-nek, vagy éppen *éleje*-nek is olvasható, teljesen helyben hagyja Sajnovics magyarázatát: „Bona est, mondja, ad hunc locum Sajnovitsii coniectura.” Szerinte az *eleve* (more hodiernos *élő*) a régi magyaroknál szintűgy kifejezhette az Isten fogalmát, mint a héber, szír és káld népek *éloa, él, el, élohu* (átvitt jelentéssel = *élő*) szóalakjai (123. l.). Szóval véleménye az, hogy az *eleve* = *élő* (vagyis: *Isten*). Döbrentei csatlakozik Révaihoz (Régi magy. nyelvemlékek I., 12. l.) Toldy azonban erőltetettnek tartja elődeinek értelmezését (Magy. nemz. irod. tört. 1854. I. 101. l.); készebb följenni, hogy, a jámbor leíró szundikált s az «isten» szót kifelejtette; mihez képest a hely így olvasandó: »*eleve isten*», mint alantabb: »*terumteve isten*»; amaz és ez ma élő Istennek, teremő istennek hangzik. Márvás Flórián «Igazítás — és pótlékül a magyar nyelv szótárához» cz. értekezésében azt vitatja, hogy az *eleve* a HB-nek megfelelő latin szöveg bizonyosága szerint határozó, melynek értelme annyi, mint: *primitus, antiquitus*. E nézetet utóbb, 1868-ban kiadott irod. történeti kézikönyvében Toldy is elfogadta. Hunfalvy Pál a rokon nyelvekből akart megfejtést adni (NyK. 12: 82—86 ll.) Szerinte az *eleve* szó maga jelent Istent s egyezik a finn *ilm, ilma* (= levegő ég), osztják *jelem, jielem* (= Isten) s a vogul *jelp* (= szent tkp. fénylő, új, ép) szókkal, a melyekkel képzésre is teljesen összevág (t. i. az *el* rész = *jel*, a *-ve* pedig = *-p, -m* deverb. és denom. névszóképző; tehát *el-e-ve* = *jel-p, jel-e-m*). Budenz nem osztzik Hunfalvy véleményében, a melyet ez utóbb Magyarorsz. Ethnographiájában is megismétel (241.), hanem czáfolatába bocsátkozik (Egyet. Philol. Közl. 1: 145—150 ll.) Azon kezdi, hogy az *eleve* lehetne éppen a hiányzó alany, de nem egyeztetethető össze az osztják *jelem*-mel, mert a nominativusi szóvégi vocalis nem vág egybe a HB-beli nyelvvel (vö. *ur, hotolm sat.*, másrészt pedig *uolov, iarov, keseruv*). Amagy is furcsa volna kétféle: *Isten* és *Élő* már csupán a keresztény ténitői szempontból is. *Primus*-nak se vehető a szórend (*eleve niv isemucut*) miatt de meg a formája miatt sem. Tekintve azonban, hogy a HB. nem hú fordítás, figyelmen kívül hagyhatjuk az eredeti latin szövegben levő *primum* alakot s az *eleve*-t nem vonatkoztatjuk az egész mondatra, hanem csak a *terumteve* szóra úgy, hogy ily módon a *terumteve eleve* = *teremté elé*, vagyis: az *eleve*

latív ragos határozó s megegyez a mai *elé* (= hervor) igekötővel. A Ny. Szótár is ezzel az értelemmel közli. ZOLNAI, a legújabb magyarázó, MÁTYÁS FL. nézetéhez tér vissza (Nyelvemlékeink 64. l.): az *eleve* alakot ő is egynek tartja az «először, kezdetben» jelentésű *eleve* időhatározóval.

A czimbeli szóalaknak ügyét én ennyi magyarázat után sem tartom végleg tisztázottnak. A szembeötlő ingadozás eléggé mutatja, hogy egyik értelmező sem áll megingathatlan alapon. Azt mondhatjuk, hogy majd annyi valószínűség szól az egyik, mint a másik mellett; megvan egyiknek is, másiknak is a maga gyöngéje. Legkevésbé jöhet számba HUNFALVY nézete, a melyet úgyszólván, semmi erősség se támogat. Czáfolatát BUDENZ nyilatkozata után nem is tartom szükségesnek. A régi SAJNOVICS-RÉVAI-féle értelmezés szinte fölötte dülőre áll. Nincsen ugyanis semmi nyelvtörténeti biznyságunk reá, hogy őseink az Istent valaha tisztán *Élő*-nek nevezték volna. De meg alaki szempontból sem vallja meg magát e magyarázat, mert ha az *eleve* csakugyan az *él* igéből képzett folyamatos idejű melléknévi igenév volna, akkor végső *e*-je minden bizonynyal hiányoznék, mint a hogy nincs meg a megfelelő mély zárhang a *uolov s iarov*-ban. Tehát csupán BUDENZnek és MÁTYÁS FLÓRIÁNNak, illetőleg ZOLNAI-nak magyarázata kerülhet igazán szóba; de azért ezek sem kifogástalanok. BUDENZ ugyanis a nélkül, hogy elfogadható okát tudná adni, figyelmen kívül hagyja az eredeti latin szöveget s egyszerű okoskodással latív ragos határozónak értelmezi az *eleve* formát. Egyetlen erőssége az, hogy a HB. nem hű fordítás. Ámde ha ez áll is az egész beszédre, nem állítható egyes mondataira, különösen nem arra, melyben az *eleve* előkerül. Az eredeti szövegben tudnivaló ez van: «Quanta gratia dominus deus gratificauerat primum adam patrem nostrum», a megfelelő magyarban pedig: «Menyi milostben terumteve eleve miv isemucut adamut.» Látnivaló, hogy a magyar mondat épen nem tér el eredetijétől, sőt pontosan összevág vele, leszámítva természetesen azt, hogy a «dominus-deus»-nak megfelelő «Úr Isten» kifejezést a fordító valahogy kifelejtette. De e mellett nincs is ok reá, miért tulajdonítsunk az *eleve*-nek «hvor» jelentést, mert hiszen a «*milostben terumteve*» kitétel a «*gratia gratificauerat*» mondást magyarul ugyan, de egyébként teljes hűséggel visszaadja. Azután meg az *előteremt* kifejezésnek, mint a «*creat*» ige egyértékesének sehol sem

leljük meg nyomát vallási emlékeinkben. BUDENZ értelmezését tehát minden kétkedés nélkül elvethetjük. E szerint nem marad más hátra, mint szemügyre vennünk a MÁTYÁS-ZOLNAI-féle magyarázatot s vizsgálnunk, ha vajjon elfogadható-e, vagy nem. Ennek értelmében az *eleve* időhatározó, melynek jelentése: «*primum, primitus, prius, először, kezdetben.*» Látszólag ehhez semmi szó se férhet, de csak látszólag; mert valójában ez sem vezet el bennünket a megoldáshoz. Kétségtelen, hogy az *eleve* alak a régiségben szintűgy, mint ma is, elégszer előfordúl időhatározóként «először, előre» jelentéssel (vö. ,*Eleve* megmonda zerzetnek yewuendew tewredelmit: Ehr. C. 110. Ez prior *eleve* meglata az ev halalat: Dom. C. 337. Az rovas lón *előve* Cirinos espantol: haec descriptio prima facta est praeside Cyrino: Döbr. C. 260. *Elévé* és utólban sanyargat: MA. SB. 65. sat.), csakhogy az aztán már nagy kérdés, azonosítható-e a HB-beli *eleve* formával. Sem MÁTYÁS, sem ZOLNAI nem igazolják, micsoda okon-alapon gondolják időhatározónak. Azért talán, mert az eredetiben «*primum*» felel meg neki? Ez ugyan gyöngé bizonyság! «*Először*» értelmet egyáltalán nem magyarázhatunk e helyen bele, mert akkor a «*gratia primum gratificaverat*» kitételből egész logicusan az következne, hogy Isten voltaképp kétszer teremtette meg az embert t. i. először malaszttal s azután malaszt nélkül. Maradna tehát a «*kezdetben*» jelentés. Csakhogy tudnunk kell, hogy az egyházi latin nyelv ennek kifejezésére nem használja (legalább tudtommal nem!) a *primum*-ot, hanem az «*initio, principio*» alakokat; a Vulgata teszem nem azt modja: «*Primum creavit Deus caelum et terram*», hanem: «*In principio creavit*». Különben pedig nézzük csak, mit találunk a HB. latin eredetijében. Ezt: «*Quanta gratia dominus deus gratificaverat primum adam patrem nostrum*». Világos beszéd! Csak az nem érti meg, a ki nem akarja! Ennek az értelmén ugyan nem kell sokat aggódnunk-töprengőnk. Kereken kimondhatjuk reá HUNFALVYVAL, hogy ,bizony nem azt akarja mondani, hogy *eleinte* (először, kezdetben) teremté malasztban Ádámot, hanem azt, hogy *első atyánkat* teremté' (NyK. 12: 82. l.), vagyis magyarán: a *primum* nem időhatározó, hanem a *patrem*-nek jelzője. Ily módon nincsen semmi ok, a mely miatt csatlakoznunk kellene ezen utolsó magyarázathoz. Nem marad tehát egyéb dolgunk, mint mást, elfogadhatóbbat keresni helyébe. Nem kell érte sokáig törni fejünket, könnyen ráakadhatunk.

Már fõntebb jeleztem, hogy az a mondat, melyben az *eleve* elõkerül, hû mása latin eredetijének. Ezt szem elõtt tartva, ily következtetésre kell jutnunk: ha a *primum* a *patrem*-nek jelzõje, akkor az *eleve* is jelzõ, még pedig az *isemucut* szó jelzõje. Érzem, hogy következtetésem elsõ tekintetre merésznek tetszik, de a menynyire tudom, igyekszem megbizonyítani, hogy való alapja van.

Azzal, hogy jelzõnek bizonyítom az *eleve* alakot, még nem nyilvánítottam ki, hogy minek tartom voltaképen. Kimondhatom: nem másnak, mint az *elsõ* szó eredetibb *elë* (*elõ*) személyragos alakjának; nézetem szerint tehát a «*terumteve eleve miv isemucut*» kitétel így értelmezendõ: «*teremté eleje (*eleve) mi õsünket.*» Tagadhatlan, hogy ez a fordítás pontosan megfelel eredetijének. Azonban észrevehetni egyben, hogy magyarázatomnak két számottevõ nehézsége van: egyik, hogy az *elev* (= *elõ*)-nek személyragja van, másik meg a feltûnõ szórend, mely ezenmód élénk áll. Elismerem, hogy eléggé nyomós mind a kettõ; de azt tartom, magából a HB-bõl, megfejthetjük õket. Így teszem az *eleve* személyragos jelzõi voltára nézve nem áll egyedül a HB-ben, mert ugyanebben a *terumteve* név is ragozva került elõ, noha szintén jelzõül van alkalmazva (*terumteve istentel*). Egyébként is tudott dolog, hogy a személyragos névnek jelzõként való alkalmazása közönséges jelenség nyelvünkben, mint pl: az *alja* búzánk még megvan; *eleje* árpánkat adtuk neki, *fele* birtokunkat bérbe adtuk; a *leglelke* lisztjébõl süttött kalácsot; ZOLNAMÁL (Nyelvelmlékeink 67.): *fele* királyságot; lőtt egy *fia* verebet; *java* részben sat. A szórendi nehézség pedig ugyancsak elosztható magából a HB-bõl, a melyben az «*eleve miv isemucut*» szórendnek szakasztott párját találjuk a «*mend w foianec, mend w nemenecc*» kitételekben. Ha tehát egyébként különösnek tetszik is, a HB. nyelvében érthetõ. Manap természetesen nem élünk ilyen szórenddel, de eme példák határozottan bizonyítják, hogy régenten használatos volt. Nincs elegendõ oka senkinek sem két ségbe vonni egykori járatosságát.

Azt hiszem tehát, hogy mind az eredeti latin szöveg, mind pedig a közlöttem egyéb bizonyságok, eléggé megerõsítik magyarázatomat, mely szerint az *eleve* valójában nem más, mint az *elõ* ('primus') szónak eredetibb személyragos alakja, azaz: *eleje* = *eleve* elseje.

R. PRIKKEL MARIÁN.

Ismertetések és bírálatok.

Simonyi Tüzetes Magyar Nyelvtana.

Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon. BALASSA JÓZSEF közreműködésével írta SIMONYI ZSIGMOND. Első kötet. *Magyar hangtan és alaktan.* A M. Tud. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott pályamunka. Írták BALASSA JÓZSEF és SIMONYI ZSIGMOND. Budapest, 1895. A M. T. Akadémia kiadása. 8-r, XVI+735 l.

A magyar nyelvészeti irodalomnak egy valóban monumentális alkotásáról akarunk szólni, a melynek első része a fönztebbi cím alatt a mult év őszén jelent meg s melyről a külföldi tudományos kritika is a legmagasztalóbb hangon vett mindjárt tudomást (l. *Literarisches Centralblatt*. 1895. évf. 51. sz. SCHUCHARDT HUGÓ ismertetését).

Egy tüzetes tudományos magyar nyelvtannak első kötete ez, mely korszakot jelez nyelvészetünkben, nem módszerének új irányával, mert hisz e módszert évtizedek óta sikerrel követi nyelvészetünk, nem is merőben új eredményeivel, mert legtöbb fejezetének tételei úgy szólván köztudattá váltak nyelvbúvárainkban; hanem korszakot jelez épen abban, hogy szigorú történeti módszerrel, gazdag és minden térre kiterjedő anyaggyűjtéssel lehető teljes egészet ad mindabból, a mit a magyar nyelv hang- és alaktanának búvárlásában tudományunk eddig kinyomozhatott. RÉVAI *Elaboratio Grammatica*-ja mellett ez a második nagy határjelző a magyar nyelvtudomány haladásában.

És e munkára, a magyar nyelv rendszerének e tüzetes megrajzolására, ki más lett volna hivatva, mint SIMONYI, ki a részletkutatásokban is immár egy negyedszázad óta lankadatlan buzgalommal munkálkodik, s ki a magyar nyelvtan egyes fejezeteit Kötőszavaiban, Határozóiban, Magyar Névragozásában, a szóösszetételről (Nyelvőr. IV. k.), az igemódokról (Nyr. VI. k.), a gyakorító és mozzanatos igeképzésről (Ny. Közl. XVI. XVII. k.), s a szótókról írt dolgozataiban (Akad. Értekezések XIV. k. 7. sz.) bámulatos adatismerettel, ügyes csoportosítással és mélyreható elemzéssel dolgozta ki. E föladatra SIMONYIT nagy tehetségének adomá-

nyán és hangszorgalmán kívül nyelvészetünk történeti viszonyai is predestináltak. SIMONYI munkássága a Nyelvőr pályafutásával együtt indul meg, tehetsége és tudása együtt gyarapodik a Nyelvőr gyűjtésein kívül a csaknem egy időben megindult másik két forrásgyűjteménnyel, a Nyelvemléktárral (1874.) és a Költők Tárával (1877.), a mihez még az a körülmény is járul, hogy ez időben halmozódik össze a munkába vett Nyelvtörténeti Szótárnak rengeteg anyagkincse, mely az ő szerkesztői keze alatt nemcsak szótárrá alakul, hanem a történeti nyelvtan csiráját is táplálja és megérleli. E szerencsés körülmények képessé teszik őt arra, hogy az idővel nagy tömeggé szaporodó gyűjteményeket megjelenésükkel, a szótári anyagot a szerkesztés munkája közben részenként áttanulmányozza s így olyan adatmennyiség birtokába jusson, a minőhöz foghatóval eddig egyetlen nyelvbúvárunk sem rendelkezett, de a minővel egy tüzetes tudományos nyelvtan szerkesztőjének okvetetlenül rendelkeznie kell. Hogy mégis a BALASSA JÓZSEF közreműködését is fölhasználta a Tüzetes Magyar Nyelvtan ez első kötetének megírásában, azt nyilván csak a pályázás érdekében, időnyerés céljából tette, mert a tüzetes magyar hang- és alaktanra az Akadémia hirdetett pár év előtt pályázatot.

Az előttünk fekvő vaskos kötetet — melynek hangtani részét s az összetételről szóló fejezetét BALASSA JÓZSEF írta — *a nyelvtan módszerei és forrásai* című bevezetés nyitja meg. Ez tájékoztat a munka céljáról: *hogy nyelvünk sajátságait nyelvtani szempontból tüzetesen vizsgálja s fejlődésüket ne csak a történeti fejlődés egymásutánjában tüntesse föl, hanem a fejlődés mozzanatainak okait is — a mennyire jelenlegi eszközeinkkel lehet — fölkutassa és megállapítsa; rövid pillantást vet a nyelvtan történetére és módszereire, s végül meghatározza és méltatja a nyelvtani kutatás forrásait: az élő beszédet nyelvjárásaival, az irodalmi nyelvet a nyelvemlékekkel, a rokon nyelveket s a velünk érintkezett, reánk hatással volt idegen nyelveket, melyekhez természetesen az eddigi grammatikusok búvárkodásainak ismerete is elengedhetetlen.*

A *hangtan*, BALASSA JÓZSEF munkája, két fő szakaszra oszlik. Az első *a magyar nyelv kiejtése* cím alatt nyelvünk pontos fonetikai leírását adja, általános hangphysiologiai tájékoztatással tárgyalván az egyes magyar hangok képzését, a hangsúlyt, a szótagok, szólamok és mondatok alakulását. A második szakasz *a magyar nyelv hangalakjának története*, melynek egy része mutatóványként e folyóirat XXIV. évfolyamában is megjelent. E szakaszt hosszabb bevezetés nyitja meg, mely általánosságban a hangváltozásokról és okaikról értekezik. Maga a szakasz előbb az egyes hangoknak, aztán a hangok összefűzésének történetét nyomozza. Az előbbiről szóló fejezetben külön csoportosítja a szerző azon változá-

sokat, a melyek a magyar nyelvnek török, szláv, német, olasz és latin eredetű szavaiban végbementek. A munka írása óta nagy számmal kimutatott iráni szavak változásai itt még nem jutnak méltatáshoz. A szakaszt s egyúttal a hangtani részt is a *magyar írás* (a betűk) és *helyesírás* vázlatos története rekeszti be.

Az *alaktan*, a munkának két harmada, a lehető legrészletesebb története, magyarázata és leírása a magyar nyelv összes nyelvtani alakjainak. Bevezetése a *szótők* tanát adja, a mely e tüzetes magyar nyelvtannak teljesen új és nagyfontosságú fejezete, a mennyiben a szótókról eddig csak az általános jelenségeket (e munka 213—226. lapjainak eredményeit) ismertük SIMONYI-nak fentebb idézett akadémiai értekezéséből. A külön-külön pontokba osztott ige- és névszótövek történetében előbb a kötőhangzó meglétét vagy hiányát, majd a kötőhangzó minőségét tárgyalja a szerző, aztán sorra veszi a tövek különböző fajtáit és részletesen ismerteti történetüket és mai alakjaikat.

Az *alaktannak* tulajdonképeni első szakasza a *szavak összetétele*, a melyben BALASSA, SIMONYI-nak fent idézett pályamunkája s az azóta végzett kutatások alapján, világos képbe foglalja a magyar szóösszetétel sajátosságait, végül röviden a hibás összetételekről is megemlékezőn.

A második szakasz a *szóképzésnek* 200 lapnál többre terjedő tüzetes tárgyalása. Bevezetésében a képzők eredetéről, az analogia, elvonas és szóelegyedés útján támadó szóalkotásról szól a szerző, legbehatóbban és érdekesebben ez utóbbit, a kétkedéssel fogadott és többször kigúnyolt szókombinálást fejtegetvén. A szakasz négy fejezetre oszlik, melyek az igéből és névszóból való ige- és névszóképzést külön-külön a legnagyobb részletességgel és alaposággal tárgyalják. Mind az ige-, mind a névszóképzés részletes tárgyalása a finn-ugor alapnyelvbeli képzők ismertetésével kezdődik, a melyeknek a magyar nyelvben meglévő képviselőit, az egyszerű képzőket és a képzőbokrokat előbb egyszerűen csoportba állítja, majd egyenkint fejtegeti a könyv. Az egyes magyar képzők tárgyalása nemcsak az összes történeti és nyelvjárási változatokra, hanem a jelentések megállapítására is kiterjeszkedik s külön magyarázza a világos alapszókból meg a homályosakból sarjadt származékokat. Az egyes képzett alakoknál figyelembe veszi a fölmerült különféle származtatásokat s a legelfogadhatóbb magyarázatot igyekszik megállapítani.

A könyv utolsó szakasza a *szóragozást* adja elő két fő fejezetben (ige- és névragozás). Az igeragozás tárgyalásában előbb a személyragokat (alanyiakat és tárgyasakat), aztán az idők és módok képzését fejtegeti a szerző. A személyragok fejezetében bevezetőleg az ikes és iktelen ragozás története van előadva s aztán minden egyes személyragnak eredete

és fejlődése külön pontokban behatóan ismertetve. A névragozásról szóló fejezet két főrésze oszlik : a határozó ragok s a birtokos személyragok tárgyalására. Amabban mindenekelőtt határozó ragjainknak ugor elemeit állapítja meg a szerző s aztán külön pontokban fejtegeti az egyes ragokat, ide számítva természetesen a tárgyragot is. Az utóbbi fejezet, a birtokos személyragok tárgyalása, egyszersmind be is fejezi a gazdag tartalmú és nagy tudományos értékű munkát, a melynek gyakorlati hasznavehetőségét egy pontos szómutató is emeli.

E nagyszabású munka, melyet csak bemutatni és üdvözölni szándékoztunk, bibliája a magyar nyelvtudomány összes eddigi eredményeinek s hosszú időre alapja lesz minden további kutatásnak. Részleteiben kibővíteni, avuló nézeteit az idő folyamán újjal cserélni föl : ez egyelőre a haladó tudomány föladata. De bármily magas lendületet vegyen egykor a munkások számában ma oly szerény magyar nyelvtudomány, s bármily átalakító fejlődésen menjen át kilenczedik századát élő nyelvtörténetünk : e munka mindig hű és alapos magyarázata marad az új évezredbe lépő magyar nép nyelvszellemének.

ZOLNAI GYULA.

Hogy bírálják a fiatalok?

I.

GISSWEIN SÁNDORNAK *Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft in ihren Beziehungen zur Theologie, Philosophie und Anthropologie* (Freiburg im Breisgau. Herder. 1892.) című munkájáról*) a, fájdalom, már megszűnt *Ungarische Revue* 1893. évf. 513—520. lapjain egy bírálatot tettem közzé, mely a műnek gyöngéit és néhány jeles tulajdonságát is kiemelte és oly kevéssé volt dicsérő, hogy a hét oldal közül jóformán hatot polemiának szenteltem, természetesen tisztos vitának, a mint már e népszerű tudományos folyóiratnak egész magatartása megkövetelte. Ítéletem röviden ez volt : a könyv egész bizonyító eljárásában és a nyelvről való fölfogásában erősen a Müller Miksáéra támaszkodik, a mely már nem felel meg a nyelvtudomány mai állásának ; a hangtan is jelentékeny haladást tett azóta, úgy hogy a szerzőnek e megváltozott álláspont figyelembevételével más útát kellett volna követnie. Mindkét észrevételt részletesen kifejtettem és példákkal is igazoltam. Azonban a szerzőtől mint műkedvelőtől, a minek néztem és nyilvánítottam, nem vonhattam

*) Magyarúl is megjelent, *Az összehasonlító nyelvészet fő problémái* (Győr, 1890.) címmel. Magát a MISTELI ismertetését pedig e folyóirat is közölte SIMONYI ZSIGMOND fordításában, XXIII. k. 298. s köv. ll. — A jelen fejeletet MISTELI kéziratából ZOLNAI GYULA fordította le. *A szerk.*

meg minden dicséretet: alapos és széleskörű nyelvismeretei vannak; az újabb irodalmat lehetőleg fölhasználja, nem tekintve természetesen az újabb indogermanistákat; s különösen a katolikus és patristikus irodalomból vett sok idézete miatt, a melyek épenséggel nem általánosan ismeretesek, a könyvet egyéni bélyegűnek tartom.

Ezt a jól megfontolt és lelkiismeretes elolvasáson alapuló ítéletet most is föntartom és egy legutóbbi, kiméletlenül elitélő véleménynyel szemben meg kell védelmezniem. Az *Indogermanische Forschungen*-ben ugyanis, a melyet BRUGMANN KÁROLY lipcei tanár és STREITBERG VILMOS, a freiburgi (Svájcz) katolikus egyetem tanára, adnak ki, a VI. kötethez néhány héttel ezelőtt megjelent értesítőnek 1. és 2. füzetében mindjárt az első oldalon GIESSWEIN könyvének következő ismertetését olvasom BOJUNGA KLAUDIUSZ (Marburg) aláírással:

«Des Verfassers Rüstzeug reicht für die Aufgabe, die er sich gestellt hat, nicht im entferntesten aus. Es besteht aus dem zuversichtlichen Glauben an die Wissenschaftlichkeit seiner Auffassung, der Begeisterung für seine magyarische Muttersprache, mühsam zusammengestoppelter, grossenteils veralteter Kompendienweisheit und einem leidigen ungardeutschen Stile. Er behandelt u. s. w. Die erste Hälfte des Buches wird dem Sprachforscher wegen der Ansichten des Verfassers über das Aussehen der idg. Ursprache eine Quelle reiner Freude sein; speciell für Germanisten ist es z. B. interessant, dass S. 35 ein bis dato total unbekanntes ahd. Verbum *giubu* durchkonjugirt wird. Leider wird weder Quelle noch Bedeutung angegeben. Schwächlichen Personen ist indess von der Lektüre der S. 129—138 abzuraten, da dem Leser auf diesen 10 Seiten nicht weniger als drei vergleichende Tabellen der idg.-sem., idg.-ugrofinn. und idg.-sem.-ugrofinn. Sprachen versetzt (vorgesetzt?) werden. Der zweite Teil ist weniger unterhaltend, aber auch der Natur der Sache nach von so krassen Fehlern, wie sie im ersten auf Schritt und Tritt dem Leser begegnen, freier. Wirkliche Förderung der in Angriff genommenen Probleme bietet auch er nicht.»

A *giubu*-ra a kiadó STREITBERG V. a következő megjegyzést teszi:

«Darf ich mir eine kühne Konjektur erlauben, so möchte ich annehmen, dass der Verfasser *giubu* für *biugu* verlesen hat! Ich benutze diese Gelegenheit, um meine in der Beilage zur *Allgemeinen Zeitung* 1893 N°. 107 ausgesprochene Verurteilung*) des Buches trotz der lobenden Kritiken von DAHLMANN (*Stimmen aus Maria Laach* LXV N°. 1), von der GABELENTZ (*Literar. Centralblatt* 1893 N°. 18) und MISTELI (*Ungar.*

*) Ezt a 'Verurteilung'-ot, fájdalom, nem olvastam és már nem szerezhettem meg magamnak.

Revue 1893 S. 513) in vollstem Umfang aufrecht zu halten. Das Buch ist ein Werk des ausgesprochensten Dilettantismus, nichts mehr und nichts weniger.»

Kiírtam szószerint e bírálatokat abban a nézetben, hogy nem annyira a GIESSWEIN tudományos eljárását, mint inkább szerzőiknek inhumánus, dölyfös bánásmódját bélyegzik meg, a kik kézzelfoghatólag elárulják abbéli szándékukat, hogy a könyvön egy ép porcikát ne hagyjanak. Ezen „elitéléssel“ (figyeljünk e kifejezésre!) én a könyv czélmását állítom szembe: már a címlapon álló, manap szorosán tudományos könyveken szokatlan megjegyzés: «a győri püspök ő méltóságának jóváhagyásával», azt mutatja, hogy a szerző nem a szakszerűen képzett olvasóhoz fordul első sorban s szaktudományi czélok nem lebegnek előtte. Ezt kétségtelenné teszi az előszó, a melyben a szerző «a hittudósnak, az anthropologusnak, a bölcseletnek és különösen az apologetának figyelmét a tudománynak e területére» szeretné irányítani s azt hiszi, hogy «a szakszerű nyelvész számára is adott némi vonzót és érdekességet». «A mennyiben sikerült volna nekem — folytatja tovább — a monistikus világnézetnek tarthatatlanságát és a keresztényének helyességét a nyelvtudomány álláspontjáról is kimutatnom, a leggazdagabb jutalmát látnám ebben fáradságomnak.» Ezért fordult a szerző a nyomtatás revíziójában SCHANZ PÁL tübingai tanár segítségéhez, a már második kiadásban megjelent *Apologie des Christentums* című 3 kötetes munkának katolikus körökben oly nagyrabecsült szerzőjéhez. A műnek apologetikus czélja tehát mindenki előtt, a ki olvasni tud, kétségtelen.

Mit akar mármost az apologeta? A tudománynak mindenkori biztosnak látszó eredményeit a keresztény hit védelmére vagy legalább annak a kimutatására akarja értékesíteni, hogy ez eredmények a hitnek ellent nem mondanak, a nélkül hogy az eredményeket magukat tovább fejleszteni, az egyes tudományágakat épen előbbre vinni óhajtáná. Műkedvelő tehát az apologeta szükségképen igen sok szaktudományban; szakszerű ismereteket többnyire csak a theológiában, philosophiában, psychológiában s effélékben szerzett, és e viszonyra való tekintettel, nem hogy kisebbitsem, neveztem GIESSWEINT is hasonlókép műkedvelőnek. Így maga a bölcselet WUNDT is Logikájának második részét illetőleg, a mely az egyes tudományok módszertanát tárgyalja, erre és épen a nyelvtudományra nézve is műkedvelőnek tekintendő. Vajjon okos dolog volna-e, őt ezért nem olvasni? Valóban elég ritkán olvassák az összehasonlító nyelvészek! Ha tehát STREITBERG tanár a «leghatározottabb dilettantizmusról» beszél, és BOJUNGA «a fölvetett problémák valódi előbbrevitelét» a műben hasztalan keresi, abból e bírálatok fonáksága és méltánytalansága magától kiviláglik: GIESSWEIN nem lehet és nem akar

egyéb lenni mint dilettáns, nem játssza a szakember szerepét, csupán fölhasználja a nyelvbumvárok munkáit a maga apologetikus céljaira. És most a szó nemesebb értelmében vehető műkedvelővel oly hangon végezni, a minőt tudományos folyóirattól nem váránk, s azt vetni gúnyosan szemére, hogy magamagát csak műkedvelőnek mondja, — nagy meggondolatlanságra és a humanitás hiányára mutat.

Azonban az emberiség és a nyelvek egységes eredetének speciálisan apologetikus céljai is véleményem szerint megoldhatatlan kérdések a tudományra nézve, noha folyton új meg új rátermett munkásokra találunk. A mint nincs theodicea mint tudomány arról, hogy a világ jól van berendezve, de nincs antitheodicea sem mint tudomány arról, hogy a világ rosszul van berendezve, hanem a *pro et contra* okai ellensúlyozzák egymást: úgy áll a dolog az emberiség és a nyelvek egységes vagy nem egységes eredetének kérdésével is. Tudományos okok itt csak megvilágíthatják és megerősíthetik a már meglevő nézeteket és meggyőződéseket, de meg nem bizonyíthatják, meg nem okolhatják. És ez az apologetának egész ügyéről áll: ellenfelét meggyőzni nem képes. Azonban ez a dolog természetéből folyik, nem ügyetlenségének vagy gyöngeségének írható rovására, és ilyen kérdésekben 'valódi előbbrevitelt', a mint a szaktudományokban értjük, csak az kívánhat, a ki a kétféle tért egymástól megkülönböztetni nem képes. És bármily kívánatos lett volna is, hogy GIESSWEIN az újabb indogermán nyelvészet eredményeivel jobban megismerkedett legyen, az apologetikus föladatoknak e hibája mégis megmaradt volna.

Ezen nehézségek daczára a könyv olvasását — a nyelvi részleteket nem tekintve — nem mondhatjuk teljesen haszontalannak, sőt sok józan, helyes nézetet találni benne, a melyek, bár másoktól is el vannak már mondva (és valamennyinél nem lehet ez az eset), jó benyomást tesznek már az által, hogy a szerző elismeri és helyesli őket. Ilyen tétel, a melyek természetesen a STREITBERG és BOJUNGA urak figyelmét kikerülték, s a melyeket magam is csak részben említettem ismertetésemben, a következők:

1. Hogy a legrégebbi ránk maradt nyelvek is már évezredek fejlődésnek, sőt talán bomlásnak az eredményei (212. 216. l.). A KARL ABEL-fajta aegyptologusoknál e nézet épen nincs keresztülvive és csak az újabb indogermanista iskola fogadta el. «Általában minden reményről le kell mondanunk, hogy az emberi nem ősnyelvét kinyomozhatnók.» Azt hiszem, ez egy hívő katolikusknál teljes elismerésünket érdemi ki.

2. Hogy a nyelv eredetének sem nativistikus, sem empirikus elméletei nem adják magának a nyelvkepződés kérdésének megoldását, hanem csupán a nyelv nyers anyagának egy részét képesek meghatá-

rozni (208. 211. l.) s a fősúly az artikuláló és a gondolkodó képességre esik. Hogy ez STEINTHAL tételeivel érintkezik, említettem ismertetésemben.

3. Hogy a hangutánzások csak szűk fogalomkörre vonatkoznak s tulajdonképeni gyökereivé a nyelvnek csak jelentésük kiszélesítése, tehát lelki folyamat útján válhatnak (217. l.). Hogy az onomatopoeiás kifejezések általánosabb nyelvi czélokra nem szolgálhatnak, magam is kiemelttem *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues* (1893) cz. munkámnak 533. lapján.

4. Hogy a sémiben nem mindig a direkt hangsymbolika érvényesül, hanem époly gyakran a relativ is, úgy hogy inkább a magánhangzók ellentétén mint az egyes hangzók symbolikáján fordul meg a dolog (41. l.). Ugyanezen nézetre jutottam volt függetlenül magam is imént idézett munkámnak 441. lapján, csak hogy én még a grammatikai kategóriának egységes keresztülvitelére való törekvést is hozzátettem.

5. Hogy különböző nyelvcsaládoknak nem egyes nyelvei, hanem csak maguk e nyelvcsaládok hasonlíthatók össze, még pedig sikerrel csak akkor, ha a családok ősnyelveinek szerkezetével már annyira vagyunk, mint manap az indogermán nyelvekével, a melylyel legfőllebb a finn-ugort állíthatjuk szembe (138. l.). Ez a józan módszeres eljárás iránti fogékonyságra vall; e methodikai alaptételt STREITBERG és BOJUNGA uraknak el kellett volna ismerniük, ha épen föl nem tették volna magukban, hogy mindent 'elitélnek'.

6. MÜLLER MIKSÁNAK aggályos bizonytalanságát némely elvi kérdésekben, meg nézeteinek fonákságát, pl. a gondolkodás és beszéd viszonyáról, GIESSWEIN a 146—147. és 159. lapon, a mint megérdemli, gáncsolta, és ez utóbbi megrovásában annyival inkább egyetértek vele, mert a *Zeitschr. für Völkerpsych. u. Sprachwissenschaft* XX. köt. 133—199. lapjain magam is kimerítő tanulmányt tettem közzé MÜLLER MIKSA ellen.

A 4. és 5. alattiakkal már a nyelvi térre léptem. Az indogermán-sémi, indogermán-finnugor és indogermán-sémi-finnugor szógyökök egyezéséről a 129—138. lapokon adott táblázatokkal BOJUNGA tudományos czáfolás híjában bárgyú elméskedéssel akar végezni. Hát nem tudja BOJUNGA úr, hogy kiváló tudósok, kiknek nevei fölérnek az övével, az egyezéseknek két első nemét már régen kiemelték? És ha GIESSWEIN a harmadikkal is megpróbálkozik, az aratás szűkös lehet ugyan, de a kísérlet magában véve egészen jogos. Mert már magam is régóta meg vagyok a felől győződve, hogy, ha a föl akarjuk tenni az indogermán-ságnak más nyelvcsaládokkal való egybevonatkozását, a sémi és a finn-ugor nyelvekhez való vonatkozások körülbelül mérkőznek egymással, úgy hogy

a sémi és a finn-ugor nyelvcsaládok sem maradhatnak egymástól merőben idegenek. Részemről e rejtvényyszerű egyezésekről, a melyek részben a grammatikai szerkezetre is kiterjednek, inkább óvatosan hallgatnék. Hogy a sémi gyökerekben a jelentés csupán a mássalhangzókön nyugszik, az indogermánban és a finn-ugorban pedig a magánhangzókön is; hogy az indogermánban a tőhangzó meghatározott változások közt (Ablaut) mozog, a finn-ugorban változatlan marad, pl. idg. *ved vod ud*, finn-ugor *vete- ,váz'*: előttem minden egybehasonlítást igen kétségesse tesz, s ehhez járul, hogy eddigelé senki sem tudta kimutatni, hogy a három nyelvcsaládnak különféle torok-, fog- és sziszegő hangjai minő viszonyban vannak egymással. Azonban mindezt megengedve, a GIESSWEIN-nál megtámadható egybeállítások törlése után is, van egy elég jókora maradék, a mely szembeszökik és nem lehet pusztán a véletlen munkája, ha tudományos bizonyító erőt nem tulajdonítunk is neki. Semmiképen sincs józan eszű embernek oka mosolygásra avagy gúnyra, legkevésbé olyannal szemben, a ki az egy nyelvtörzs határán túl menő hasonlításoknak ki nem elégtő voltát a 138. lapon oly helyesen itéli meg. A maga apologetikus czéljaira előhozhatta őket, s én egyetértek vele, midőn épen itt megjegyzi, hogy az összes nyelvek közös származásának lehetetlenségét nem lehet állítani (helyesebben: bebizonyítani); csak azt teszem hozzá: a többféle eredet lehetetlenségét sem. Ezen álláspontomat már ismertetésemben (l. NyK. 304 l.) világosan kifejeztem.

És most, nyájas olvasó, előkészítlek a GIESSWEIN dr. fő nyelvi bűnére, a mely könyvének elítélésére már magában elégséges lett volna s „a leghatározottabb dilettantizmus” vádját magára vonhatta volna: GIESSWEIN «a 35. lapon egy eleddig teljesen ismeretlen ófőlnémet *giubu* igét ragoz végig!» Ilyen ember iránt kénytelenek vagyunk majdnem azzal a megvetéssel viselkedni, a melyet Heynénál a göttingai iskolás gyerek mutat társával szemben, a ki a *mensa* genetivusát nem tudta. Bár e bűnt az *Indogerm. Forschungen* kiadója „merész conjecturával” hibás olvasással enyhíti, még mindig elég szégyenletes marad, a mint a fölkialtó jellel tudtukra adja. Minden más olvasó kellemetlen tévedésnek mondaná, a mi a legokosabb emberen is megeshetik, s a mi egyébként semmi bajt nem okoz, mert világos dolog: hiszen közvetlen előtte a német *u*-gyökerekről van szó, mint *zug, lus* (= *zog, ver-lor, Zug, Ver-lust*), s minthogy paradigmául csak általánosan ismert szavakat szoktunk használni, tehát nem merész conjectura, csak a rosszakarát elfojtása kellett volna hozzá, hogy a szándékolt *biugu*-t (*biege*) kitaláljuk. A hiba az én figyelmemet se kerülte ki; azonban átallottam volna azt a szerző tudatlanságának következtetésére zsákmányolni ki, főkép mivel

különben is mindenféle sajtóhibák találhatók nála, pl. ugyanazon lapon „G. Mayer“, e helyett: „G. Meyer“.

Ha kitörlünk mindent, a mi az indogermánságra vonatkozik, természetesen a mi teljességgel nem áll a mai tudomány magaslatán, még hatod része sem volna ez az egész műnek, legfőlebb csak egy tizede, és e töredéknek gáncsolandó voltából támadt az egésznek ez elítélése. Hogy pedig a szerzőtől tárgyalt föladatakra az indogermánságnak leg-alaposabb ismerete sem volna elegendő, a mint némely indogermánisták hinni látszanak, hanem más nyelvtörzsek ismeretét is föl kell használnunk, hogy a nyelv teljes mivoltát földeríthessük, azt talán STREITBERG és BOJUNGA urak egyáltalában el nem ismerik s tán nem is tartják előnynek, hogy a szerző születésénél fogva egy finn-ugor, tanulmányai alapján meg egy sémi nyelvvel alaposabban megismerkedett. Ám legyen! Azonban ez mégis se nem hiba se nem akadály, hanem dicséretes ékeség, s nem átalom még egyszer állítani, hogy ilyen alapos és széleskörű nyelvismeret hasonló könyvekben aránylag csak ritkán található. Ezt egy méltányos bíráló elismerhette volna vagy legalább hallgathatott volna. Mit tesz BOJUNGA úr? Nos, a mit annak kell tennie, a ki egyszer arra vette magát, hogy egy könyvet semmivé tegyen! „Fáradtsággal összeböngészett, nagyrészt elavúlt kompendium-bölcseségről“ beszél és „szarvashibákról, a melyekkel az első részben lépten-nyomon találkozik az olvasó“. Más ember lelkiismeretes összeállításról és széleskörű olvasottságról beszélt volna. A szerint a mint jó vagy rosszakarat vezet, más-más nevet adunk ugyanannak a dolognak, mint már HORATIUS tudta (Sat. I. 3, 38. s köv. sor); azonban BOJUNGA úr az ő szavainak: *vellem . . . errori nomen virtus posuisset honestum*, épen az ellenkezőjét teszi. És a sarvashibák két csoportra oszlanak: a nyelvjelenségek fölfogásában és a nyelvtényekben való hibákra; amazok a mai elméletet, ezek magát a tárgyat illetik; az utóbbi mindig azonos marad, az előbbiek talán száz év múlva már nem lesznek érvényben. Mennyi tárgyi hibát követett el GIESSWEIN, a melyek közé pl. a rejtélyes *giubu* is tartozik?

„Erős hit a saját fölfogásának tudományosságában, lelkesedés a maga magyar anyanyelve iránt, silány magyar-német stilus“, ezek a bíráló szerint a szerző készségei. Nagyobb joggal mondhatjuk a föltületeséget és az inhumánus gúnyt a bíráló úr fegyvereinek. GIESSWEIN-nak erős a hite az emberiség és a nyelvek egységes eredetének bibliai hagyományában, a mely eredetet tudományos eszközökkel vél támogatni; eszközeit nem mindig a legjobban választja meg, erről lehet vitatkozni; magát az erős vallásos hitet, a melyet a tudományos készlettől el kell választanunk, azt természetesen helyben fogjuk hagyni. A fiatal kritikusnak, abbeli nagy hevében, hogy kényére ócsárol-

codhassék, nincs ideje gondolkodni s össze-visszahord mindent. Hogy mik az ismertető jelei a magyar-német stilusnak, pontosan nem tudom; nekem nem igen tűnt föl pl. a 211. lapon *keine Lösung der Sprachbildung* e h. k. *Lös. der Frage der Spr.*; azonban hasonlókat, úgy tetszik, már szöke germánoknál is találtam. Ha a bíráló amaz ismertető jegyeket megjelöli, akkor legalább tanulhattunk volna valamit az ő úgynevezett kritikájából. A mi végül az anyanyelv iránti lelkesedést illeti, erre mitsem válaszolok; ez betetőzője az inhumánusságnak.

STREITBERG tanár szavaira: „a könyv a leghatározottabb dilettantizmus műve, sem több, sem kevesebb”, visszavetem: „a könyv bírálata ép annyira méltánytalan mint inhumánus, epés és dölyfös támadás, sem több, sem kevesebb”.

Bázel, 1896. február 10.

MISTELI FERENCZ.

Misteli a magyar nyelvről.

Steinthal nyelvbölcseleti művének (*Abriss der Sprachwissenschaft*) II. kötetében¹⁾ Misteli Ferencz, a bázeli egyetem tanára, az egyes nyelveket és nyelvtípusokat jellemezve bemutatja és egymással összehasonlítva tárgyalja e nyelvek fontosabb sajátosságait. A tárgyalt nyelvek között kiváló helyet juttat a magyarnak is, s nemcsak az agglutináló nyelvekről szóló szakaszban tárgyalja, mint az urálaltáji család egyik típusát, hanem a bevezető fejezetben is, a beszéd formai sajátosságait fejtegetve gyakran hivatkozik nyelvünkre, s összeteti egy-egy jelenségét más nyelvek és nyelvcsaládok hasonló vagy elütő jelenségeivel. Misteliről régóta tudjuk, hogy egyike azon ritka külföldi tudósoknak, kik nyelvünkkel behatóan és alaposan foglalkoznak. Az általános nyelvészet körében mozgó dolgozataiban régebben is gyakran hivatkozott a magyar nyelvre s egyetemi előadásai körébe is be szokta vonni. E műve is arról tanuskodik, hogy nyelvünkkel a legjobb forrásokból ismerkedett meg, s hogy igyekszik behatolni a nyelv szellemébe, s meg akarja ismerni a kifejezésmódok rejtettebb finomságait is.²⁾

¹⁾ *Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues*, von Dr. Franz Misteli. Berlin, 1893.

²⁾ Habár Misteli a magyar nyelv tényeit általában helyesen látja és jól ismeri, mégis megesik rajta, hogy egyes esetekben téved; leginkább akkor, ha a maga felfogását akarja az egyes nyelvi tényekre ráerőszakolni. Így pl. a *lenni* és *tenni* igék 2-ik személyű alakjának tekinti ezeket: *lész-*, *tész-*, a 3. személyű *leszen*, *teszen* alakokkal szemben (361. l.); megemlítve, hogy az *ők sorsuk* helyett így mondjuk az *ő sorsuk*, Misteli azt hiszi,

E művében Misteli nem arra törekszik, hogy az egyes nyelvek szerkezetét minél teljesebben és világosabban bemutassa, hanem, hogy a maga nyelvbolcséleti felfogását a nyelveknek minél tágabb körére alkalmazza. Nem a különböző nyelveket és nyelvcsaládokat ismertető mű ez, mert hisz a tárgyalt nyelveknek csakis legfontosabb sajátásaival ismertet meg; sőt Misteli még e sajátságokat is a maga eredeti felfogásának különös színezésével mutatja be.

Misteli a Humboldt és Steinthal-féle nyelvbolcséleti elméletnek híve; ő a nyelveket nem történeti fejlődésük szempontjából tárgyalja, hanem a kifejezés módját és eszközeit bírálva igyekszik a nyelveket értékük szerint mintegy rangsorba állítani. A mű bevezető szakaszában a nyelvbeli kifejezés legfőbb sajátságairól szól, s nemcsak összeveti, hanem bírálja is az egyes nyelvcsaládok eljárását. A tárgyalás alapjául Steinthalnak következő nézete szolgál: «Überhaupt liegt das formale Wesen der Sprache eben immer in der Construction . . . im Ausdruck der Prädicirung, der Attribuirung, der Objectivirung als der geistigen Functionen sprachlicher Vorstellung. Nur an diesem Punkte, wo der Geist in feinsten Weise äusserlich wird, . . . nur hier ist das formale Princip des Sprachbaues zu prüfen, und hier am sichersten». (110. l.) Ez elv alapján tárgyalja Misteli a nyelv alakját, folyton bírálva, hogy mi módon fejezik ki az egyes nyelvcsaládok az itt elsorolt legfontosabb nyelvtani kategóriákat. A különböző nyelveknek és nyelvcsaládoknak ez összehasonlító tárgyalása rendkívül érdekes és tanulságos, bár nem helyeselhetjük Mistelinek a kifejezésmód értékét és czélszerűségét bíráló s a nyelvek rangsorát megállapító eljárását. Minden nyelv oly eszközöket teremt gondolatainak kifejezésére, a milyenekre szüksége van, s mindegyik nép a maga nyelvének eszközeivel fejezi ki gondolatait a leg-tökéletesebben és legvilágosabban, míg az idegen nyelv eszközei előtte vagy tökéletlenek vagy fölöslegesek. Misteli is — hogy úgy mondjam — indogermán szemmel nézi és bírálja az összes nyelvcsaládokat. Tökéletes és helyes az ő szemében csak az, a mi megvan az indogermán nyelvekben; természetes tehát, hogy szerinte a hangzóilleszkedés eltévesztett kísérlet (*ein verfehlter Versuch*) a szóegység kifejezésére (384. l.); a birtokos személyragozás, valamint a tárgyias igeragozás a nyelv szerkezete ellen vétő hibák (81. és 82. l.) stb.

hogy épígy mondhatjuk: *ő hallottak* e h. *ők hallottak* (362. l.); *térünk* szerinte annyit tesz: *wir haben Platz* és *unser Platz* (377. l.), pedig ez utóbbi így hangzik: *terünk*. Nem fogadhatjuk el az infinitívus *n*-jének (*-ni*) magyarázatát, melyet az állítólagos *n* präsens-tövel tekint azonosnak (380. l. jegyz.). A magyar nyelv sajátságainak magyarázatában a nyelvújítás erőszakos csinálmányaira sem szabadna hivatkozni, mint a 357. lapon teszi.

A nyelvek értékének megállapításában a beszéd alakját veszi alapul. A beszéd alakjának (*Form der Rede*) mindazon eszközöket nevezi, a melyek vagy a nyelvtani keretet alkotják, vagy pedig a beszéd anyagának világosabb és logikusabb kifejezéséhez járulnak hozzá. Minél alkalmasabb eszközökkel igyekszik a nyelv e célzt elérni, annál előkelőbb helyet biztosít számára Misteli a nyelvek rangsorában. S erre nézve tekintetbe veendő első sorban az egyes beszédrészek használata és alakja, továbbá az egyes logikai kategóriák nyelvi kifejezése. A tagadás tekintetében pl. arra az eredményre jut, hogy nem szabad egy igéből állania, hanem külön szóval kell kifejezni, s ennek a szónak se legyen sokféle alakja ugyanabban az egy nyelvben (25. l.). Tehát hiba a finn tagadó igeragozás (a mivel összevethető a magyar nyelv tagadó igéje: *nincs, nincsen, nincsenek*). Mogköveteli továbbá, hogy ugyanazon eszközzel fejezzük ki a tagadást igék és névszók mellett (23. l.); ez ellen vét szerinte a finn és a magyar nyelv, mivel a névszók tagadása a *-talan, telen*, ill. *-toma, -ttömä* képzőkkel történik, az igék tagadására pedig a *nem, ne* szócskák, ill. a finn tagadó ige szolgálnak. Azonban Misteli nem helyesen látja e nyelveket. A *-talan, -telen* és f. *-toma, -ttömä* képzők nem annyira tagadást, mint inkább valamitől megfosztottságot jelentenek; így pl. *atyátlan* (f. *isättömä-*) nem annyit tesz: *nem atya*, hanem az atyától megfosztott, atya nélküli. A tagadást a magyarba névszók és igék mellett egyaránt a *nem* szócska fejezi ki: *nem jó, nem szép*, ép úgy, mint: *nem ír*.

A beszéd alakjára befolyással vannak a partikulák és kötőszók is, melyektől megkövetelendő, hogy az egyes kategóriák következetesek legyenek, ne legyenek nagyon szűkek vagy a hangalakra nézve nehézségek. Alárendelő kötőszókkul Misteli legszívesebben látja az oly rövid szócskákat, mint a német *dass*, francia *que*, magyar *hogy*, melyek az alárendelést csak általánosságban fejezik ki.

A nyelv alakjának tökéletességére a mondat szerkesztés módja van legnagyobb befolyással. «Minél inkább képes valamely nyelv a mondat értettségét külső eszközökkel (*auf formelle Weise*), szórenddel, ragozással, elvont szócskákkal, nem pedig a mondat tartalmával és összefüggésével biztosítani, annál fejlettebb az illető nyelv alakja». (43. l.) És itt első sorban az állítmányra kell tekintettel lennünk. A fejlettebb nyelvektől megköveteli, hogy az alany és állítmány, habár összetartoznak, külön szókkal fejeztessenek ki; tehát e két mondatrésznek nem szabad sem külön tagokká szétesni, sem pedig egy szóba olvadni. A mondatokat illető másik fontos jellemvonás az, hogy mikép tudja az illető nyelv kiegyenlíteni az igei és névszói mondatok (*Verbalsatz, Nominalsatz*) különbségét. Ezt a különböző nyelvek ötféleképp érhetik el: 1. A névszói

mondat a copula segítségével az igei mondatok körébe emelkedik, mint az indogermán nyelvekben; 2. a kétféle mondat külön marad, mint a sémi-nyelvekben; 3. a névszói mondatnál szemben áll a létezés kifejező mondat (*Existenzialsatz*), melyben az ige mint igenév áll s birtokos személyragok fűződnek hozzá; ilyennek látja Misteli a legtöbb urálaltáji nyelvet, köztük a magyart is; 4. az igei mondat névszói mondatná sülyed, midőn az igenév helyettesíti a ragozott igét; erre is idéz példát a magyarból; 5. egyszerű kijelentő mondatokban kapcsolódnak egyes elő- és utószócskák igékhez, fő- és melléknemekhez egyaránt. Tehát ebből a szempontból is az indogermán nyelvek állanak első helyen, míg a magyarban többféle kifejezésmódot láthatunk egymás mellett.

Az accusativus, dativus és genitivus mondatbeli kifejezését vizsgálva, arra az eredményre jut Misteli, hogy a tárgyi, valamint jelzői viszonyokat a nyelvnek külön szókkal kell megjelölnie, s ezeken ezt a viszonyt vagy a szórend, vagy könnyen használható rövid jelek (ragok, partikulák) fejezzék ki. Tehát a nyelv fejlettebb alakja nem engedheti meg, hogy a tárgy egybeolvadjon az igével (mint a tárgyas igeragozásban), vagy hogy a birtokos és birtok egy szón fejeztessék ki (mint a mi birtokos személyragjainkkal).

E fejtegetések során arra az eredményre jut Misteli, hogy a nyelvek értékének megítélésére első sorban az van befolyással, hogy hogyan tudja az illető nyelv a mondat és szó különbségét megőrizni, illetőleg az egyes mondatrészeket külön, önálló szókkal kifejezni. Evvel együtt figyelembe veendő a szók alakjának zártsága, vagyis a szó egysége, a mi szintén előkelőbb helyet biztosít az illető nyelvnek. A szó fogalmát így határozza meg Misteli: «Wort ist eine nach allen anwendbaren Kategorien einer Sprache bestimmte und als solche läutlich charakterisirte Vorstellung, welche als geschlossenes Ganze in den Satz sich einfügt». (99. l.) Így tehát a szó és mondat viszonyára alapítja a nyelvek osztályozását, és négy rangfokot különböztet meg. Első helyen állanak a hajlító (flektáló) nyelvek, melyeknek szavai valóságos szavak (*ächtwortig*); ezek külön választják és külön tartják a mondat összetartozó részeit, az alanyt és az állítmányt, az állítmányt és a tárgyat, a jelzöt és a jelzett szót. A többi nyelvek is arra törekszenek, hogy önálló szavakat teremtsenek, azonban ez csak részben sikerül nekik; a ragozó (agglutináló) nyelvek szavai csak látszólagos szavak (*scheinwortig*); a bekebelező nyelvekben a szó és mondat jóformán egybeolvad (*satzwortig*); vannak végre oly nyelvek is, melyekben nem tud szó alakulni (*nichtwortig*). A nyelvek nagyobb értékének vagy magasabb rangjának kifejezésére használja M. a *Formsprache* szót is, s e megtisztelő címmel csak az indo-

germán és a sémi nyelveket, az egyiptomi koptot és a kínait ruházta fel, míg a többi mind alakatlan (*formlos*) nyelv.

A tárgyalt nyelveket és nyelvcsaládokat ez alapon így csoportosítja Misteli:

I. Bekebelező nyelvek :	}	(Satzwortig)
1. a mexikói typus,
2. a grönlandi typus.		
II. Gyöker-elszigetelő nyelvek :	}	(Nichtwortig)
3. a kínai typus,
4. a sziami typus.		
III. Tő-elszigetelő nyelvek :	}	(Nichtwortig)
5. a maláji typus.		
IV. Összesorozó nyelvek :	}	(Scheinwortig)
6. az egyiptomi-kopt typus,
7. a bantu typus.		
V. Ragozó nyelvek :	}	(Scheinwortig)
8. az urálaltáji typus,
9. a dravida typus.		
VI. Hajlító nyelvek :	}	(Ächtwortig)
10. a sémi typus,
11. az indogermán typus.		

A különbség, melyet így az alakkal bíró és az alakatlan nyelvek között megállapít, önkénytelenül is azt a hitet kelti, hogy hasonlóképp kell itélni az illető népek szellemi értékéről, s magasabb művelődésre tarthatjuk képesnek a tökéletesebb nyelvvel bíró népeket a többi fejletlenebb nyelvűekkel szemben. E felfogás ellen maga Misteli tiltakozik. «Természetes, hogy sem az alakkal bíró, sem az alakatlan nyelvek nem állanak mind egy fokon. A jakut és a kanáriai nyelv nem mérkőzhetik a magyarral és a finnel. E két utóbbi kultúrnyelv, s követik a modern szellemi élet minden áramlatát; értelmesen és méltóan ki tudják fejezni a művészet és a tudomány minden gondolatát, s ebben vetekednek az oroszszal, sőt fölül is mulják az indogermán ág néhány jelentéktelenebb képviselőjét. A nyelveknek e megkülönböztetése nem jelenti egyes fajok kiváltságát, mert hisz első sorban nyelvtani értéke van . . . A bizonyos korbéli nyelvállapot részint az átörökölt nyelvvalak eredménye, melyért egy népet sem lehet felelőssé tenni, részint pedig az illető nép szellemi élénkségének szülötte . . . Így tehát a nyelvállapot és a szellemi képesség bizonyos viszonyban vannak ugyan egymással, de nem annyira, hogy egyes típusokat praedestinált kultúrnyelveknek szabadna tekintenünk». (108. l.)

Az urálaltáji nyelveket tehát M. az alakatlan nyelvek közé sorolja, melyek nem mindig képesek igazi szavak alkotására, s ebből a szempontból tárgyalja az V. szakaszban a magyar, a finn és a jakut nyelvet. E nyelvekben «a tő a szó jelentésének hordozója; minden változását és

viszonyát ragok (*Suffixe*) jelölik, melyek a legtöbb urál-altáji nyelvben a változatlan tőhöz járulnak. A képzésnek nincs más módja, mint suffixumoknak a tőhöz függesztése, a mi e nyelvek egy részében egynémely hangtani változással van ugyan kapcsolatban.» (349. l.) E hangtani jelenségek közül legfontosabb a magánhangzók illeszkedése. M. e jelenséget elég behatóan tárgyalja, helyes képet rajzolva a hangzóilleszkedés ma állapotáról. Felismeri az illeszkedésnek alakotani szerepét és jelentőségét is; a mennyiben kifejti, hogy a szó egységének jelölésére szolgál. Azonban a maga szempontjából fölveti azt a kérdést is, vajjon alkalmas eszköz-e az illeszkedés a szóegység megjelölésére, s ezt határozottan tagadja. «A hangzóilleszkedés eltévesztett kísérlet arra nézve, hogy a szellemi eszközökkel el nem ért szóegységet a nyelv hangtani úton fejezze ki.» (394. l.) A szóegység megjelölésére egyedül alkalmas eszköz M. szerint természetesen az indogermán hangsúly. Itt ismét figyelmen kívül hagyja a történeti szempontot; sem az indogermán hangsúlynak, sem az urál-altáji hangzóilleszkedésnek nem ez az eredeti jelentősége, feladata. Amaz eredetileg a beszélő érzelmének, hangulatának, emez pedig a szók jelentésbeli árnyalatának kifejezésére szolgált, s csakis a nyelvek történeti fejlődése folyamán jutottak a szó egységét megjelölő szerepökhöz. S az illető nyelvek bizonyosan azért fordultak részben az egyik, részben a másik eszközhöz, mivel az felelt meg a saját céljuknak a legalkalmasabban. A magyar és a finn nyelvben az egyes hangok fejlődése s az idegen nyelvek hatása folytán gyengült az illeszkedésnek ez a szóösszetartó ereje; a többi finn-ugor nyelvekben pedig a hangzó-illeszkedés gyengült s a legtöbb nyelvben majdnem nyomtalanul elveszett. (V. ö. TMNy. 189—190. l.) Azonban az indogermán nyelvekben sem jelölheti ma már a hangsúly a szók egységét és önállóságát; az újabb fonetikai vizsgálódások elég világosan bizonyítják, hogy a szavakat a hangsúly nem választja külön, hanem ép ellenkezőleg mondatbeli szerepük és jelentésük szerint nagyobb egységekbe olvasztja. Láthatjuk tehát, hogy mind a hangsúlynak, mind a hangzó-illeszkedésnek a szó egységét jelölő szerepe a nyelvek történeti fejlődése folyamán keletkezik, fejlődik, majd gyengül, s esetleg el isvész.

Az urálaltáji nyelveket jellemezve M. a továbbiakban is azt igyekszik kimutatni, hogy szavaik nem valószínű szavak, igéjük nem valószínű ige. A szavak szerinte nem zárt egységek; a rag vagy képző nem fejezi be az illető szót, mivel újabb ragokkal vagy képzőkkel folytatható. Ennek bizonyítására az ilyen kifejezéseket idézi: *véghetetlen jóságú, ellenkező jelentésű, öt lábnyi magasságú kőfal*, melyeknek alkotását helyesen magyarázza evvel a matematikai formulával: *([öt láb-]nyi magasság)ú kőfal*. De nem veszi észre, hogy a megfelelő német kifejezést a magyarul

gondolkodó szintén csak hasonló formulával tudja felfogni: *eine Steinmauer von* ([*fünf füßiger Höhe*]); úgy hogy e két kifejezés egyike sem mulja felül a másikat sem világosságra, sem zártságra nézve. A ragok pedig bezárják a magyarban a szót épúgy, mint az indogermán nyelvekben; a rag után már sem képző, sem új rag nem következhetik, egyes megállapodott és homályossá vált szavakat kivéve, melyek a nyelvérzék előtt egyszerű tőként szerepelnek, mint: *reggel—reggeli, éjjel—éjjelre*. Erre azonban az indogermán nyelvekből is idézhetünk példát, v. ö. latin *sorrtinus, diutinus*, német: *dessfallsig, allenfallsig* (I. Paul, Principien, 194. l.). A *Duna vizéni ütközet, a magyarrali kibékülés*, s más efféle kifejezésekre pedig nem szabad hivatkozni, mert ezek a nyelvújítás korának csinálmányai s a mai nyelvből majdnem nyomtalanul eltűntek.

Annak bebizonyítására, hogy az urálaltáji nyelvek szavai nem valóságos szavak, M. azt is megemlíti, hogy a ragok bizonyos esetekben elmaradhatnak a szó végéről, és hogy a név tőalakja többféle különböző jelentésben használható. Csakhogy ugyanezt tapasztalhatjuk az indogermán nyelvekben is, még pedig sokkal nagyobb mértékben. A német főnevek mellett az egyes számi genitívust s a többes datívust kivéve alig van rag; a nominatívus és az accusatívus csak a hímnemű szavakon tér el; az igék ragozásában is igen gyakran hiányzik a rag. Az angol és francia nyelvben ma már alig van ige- és névrag. Azonban M. szerint ez egészen más! «A szigorú szóegységeket alkotó nyelvekben, mint a milyenek az indogermán nyelvek, egyik alak a másik helyébe léphet, az egyes szám a többest, a nominatívus az accusatívust, a hímnem a nőnemet vagy viszont helyettesítheti, egy szó-egész lép egy másik egész helyébe, de sohasem maradhat el a szó végéről a rag szükség vagy tetszés szerint.» (360. l.) Itt ismét a történeti szempont hiánya tűnik fel. Minden nyelv arra törekszik, hogy a kifejezendő viszonyokat a szón világosan megjelölje; ha azonban a nyelv fejlődése közben e jelölés feleslegessé válik, lassanként elkopik vagy teljesen el isvész a rag vagy képző. S a mai indogermán nyelvek sokkal messzebb mentek ebben a tekintetben, mint az urálaltájiak; a névszó genitívusi és datívusi viszonyát a francia és az angol nyelv praeposíciókkal fejezi ki, az accusatívusit pedig a szórenddel, tehát a rag elveszhetett; az ige mellé szorosán csatlakozó névmás ezekben, valamint a német nyelvben is majdnem egészen fölöslegessé tette a ragokat. Ily módon változnak a szó viszonyait kifejező jelek a nyelv fejlődése folyamán, a nélkül, hogy ebből az illető nyelv értékére, a nép szellemi fejlettségére következtetést vonhatnánk. S az urálaltáji nyelveket legkevésbé érheti ez a megrovás, mert ép ezek törekesznek a legkövetkezetesebben arra, hogy a szavak mondatbeli viszonyait mindig külön raggal megjelöljék. A magyarban csak az ige 3. személyének ragja

veszett el, azonban ezt a személyt világosan megkülönbözteti a többi személy mellől el nem maradható rag. Arra pedig helytelenül hivatkozik M, hogy a magyarban csak akkor jelentkezik a 3. személy *-n* ragja, ha a 2. személyben nincs rag; a *lesz-* és *tesz-* igék ragozása ilyen: 1. *leszek*, 2. *leszel* v. *leszsz*, *lészsz* (s ebből összevonva *léssz*, de sohasem *lössz*), 3. *leszsz* v. *leszen*, *lészen*; épígy: 1. *teszek*, 2. *teszel* v. *teszsz*, *tészsz* (*téssz*), 3. *tesz* v. *teszen*, *tészen*. Az *ők* névmásból sem maradhat el a *k* igék mellett, s a birtokragos szók (*az ő sorsuk*) előtt is a régiségben gyakran a teljes alakot találjuk: *ők nálok*, *ők miattok* stb. A magyar *ő* névmást tehát bátran oda állíthatjuk a német *er* mellé, mivel épígy kifejezi a 3. személyű és egyes számú alanyt, csakis a német nem jelöli meg.

A ragtalan tőalak gyakori használatának vádja sem illik az urál-altáji nyelvekre, legkevésbé a magyarra. A ragtalan névszó mindig nominativus, a mondatban mindig alany, a tárgyi és határozói viszonyok jelölésére mindig valamely rag szolgál. Csakis a nyelv fejlődése folyamán maradt el egyes esetekben a rag, a mely eredetileg ott volt a név mellett. A tárgy ragja elmaradhat a birtokos személyragokkal ellátott szó mellől, továbbá az ilyen állandó kifejezésekben: *háztűznézni*, *szájtátva*, *emberölő*; de még ezekben is odatehetjük a ragot, s ha ez utóbbi kifejezéseket nem praegnans értelemben akarjuk használni, oda is kell tennünk a ragot: *a háztűzet akarja nézni*, *száját eltátva*, *az embert megölő szerszám*. A határozói kifejezésekben is, mint *mai nap*, *tegnap*, *akkor* stb. ragvesztett alakokat kell látnunk, melyeknek teljesebb alakja a nyelvtörténet segítségével gyakran ki is mutatható.*)

Áttérve az igeragozás tárgyalására, első sorban az igevekről szól. Mivel az urálaltáji nyelvek igevevei sok tekintetben eltérnek az indogermán nyelvek participiumaitól és infinitivusaitól, ismét bő alkalma van e nyelvek szellemi képességéről elmélkedni. A magyar melléknévi igevevek valóban alig egyebek, mint igéből képzett névszók; jelentésük és használatuk teljesen megfelel a többi nomen verbale-nak, s csakis bizonyos esetekben felelnek meg az indogermán nyelvek participiumainak.

*) A tőalak sokféle használatával szemben M. utal a helyviszony pontos és sokféle kifejezésére; de még ebben is az urál-altáji nyelvszellem alantasabb fokát látja: «Da gibt es im Finnischen äussere und innere Localcasus, im Magyarischen für aussen, innen und oben, jedesmal nach den Fragen wo, woher, wohin dreifach gespalten, andere Casus oben drein, die sich nicht wohl rubriciren lassen. In diesem Gebiete mathematischer Anschauung, das jeden Zweifel, aber auch allen Aufschwung der Phantasie ausschliesst, konnte das Streben nach Deutlichkeit, nach stufenweiser Specialisirung sich volles Genüge tun, hier fühlte sich der altaische Sprachgeist in seinem Elemente». (372. l.).

Azonban a főnévi és határozói igenevek — melyeket M. meg sem említ — teljesen egysorba állíthatók az indogermán nyelvek megfelelő alakjaival. Ezek is névszói alakok, csak hogy rag járult hozzájuk; így aztán jelentésük, alakjuk és használatuk megállapodott, s épolly igenév lett belőlük, mint a milyenek az indogermán nyelvek infinitívusai és participiumai, melyek hasonló fejlődésen mentek végig.

Az urálaltáji szellem alantas szárnyalását M. legfőképp a valódi ige hiányában látja. «Míg az indogermán ember a nyugvás, alvás vagy fekvés igéit is energiával tölti el s cselekvéssé változtatja: evvel szemben az altáji embernél hiába való dolog a cselekvést logikailag különválasztani, ez holt anyag marad a kezében, melyet vagy pontosabban megjelöl a személyragok hozzáfűggesztésével, vagy pedig birtokos ragok csatolásával mint birtokot állít elénk.» (380. l.) Az altáji nyelveknek, s köztük a magyarnak is, igeragozását csak az indogermán nyelvszerkezet hálóján keresztül lehet így látni. Misteli is elismeri, hogy az ilyen igealakokat: *irok, irsz*, teljesen és joggal oda állíthatjuk az indogermán igealakok mellé; de már ebben: *látott, tiszta igenevet lát, s szerinte ezek: az ember látott és az emberek láttak*, majdnem ugyanolyan mondatok, mint: *az ember jó és az emberek jók*, vagyis az igei mondat helyébe a névszói mondat lép. Pedig a magyar nyelvszellem nem érzi ezt a hasonlóságot. «*Az ember jó*» igazi névszói mondat, melybe a copula is odateendő, mihelyt más személyt vagy időt akarunk kifejezni: *az ember jó volt; én jó vagyok*. Ellenben a *látott* állítmány valóságos igealak, melyet nyelvézékünk az illető ige paradigmájában helyez el, s az időket és személyeket nem másik igével jelöljük meg rajta, hanem idő és személyragokkal. Még helytelenebb M. felfogása, midőn az ilyen igealakokban: *láttam, láttad, látta; várom, várod, várja* birtokos ragokat lát; vagyis szerinte ez alakokban az igenevet, mint állítmányt, birtokos személyragokkal fűzzük az alanyhoz. Az egyezés a birtokos személyragok és az igék személyragjai között csak látszólagos. A magyar igehez sohasem csatoljuk a névszó birtokos személyragját, s csupán véletlen eredménye, hogy e különböző eredetű és különböző jelentőségű ragok egyes esetekben teljesen egyformává lettek. Erre mutat már az is, hogy a birtokos személyragoknak megfelelő igeragokat az igének majd tárgyas, majd tárgyatlan ragozásában kell keresnünk, a mint t. i. a nyelv fejlődése közben majd az egyik, majd a másik rag lett a birtokos személyraghoz hasonlóvá. A többes 3. személy ragját pedig (*-ok, -ök; -uk, -ük*) meg sem találjuk az igeragok között. A ma egymáshoz teljesen hasonló ragok is más-más elemekből alakultak, melyekben csak a személyre mutató elemek a közösek.¹⁾ Az ige

¹⁾ Az igeragok s a birtokos személyragok eredetének és alkotó elemeinek beható tárgyalását l. BUDENZ Ugor Alaktanában, s SZINNYEI J.

ragjaiban a személyre mutató elemhez majd egy nyomósító, majd pedig a tárgyra mutató elem járult; ellenben a birtokos ragokban vagy a puszta személyre mutató elem van meg, vagy pedig néha ez is egy-egy mutató, nyomósító elemmel bővült. Azt azonban semmi esetre sem szabad állítani, hogy a magyar nyelv birtokos személyragokat fűz az állítmányul szolgáló igéhez.

Az urálaltáji nyelvek tárgyalását a következő szavakkal fejezi be Misteli: «A finn nyelv sok tekintetben finomabb s nem egyes finomságokra, hanem becses megkülönböztetésekre irányuló észjárást mutat ugyan, s ezt nem lehet mindig idegen népekkel való érintkezésből magyarázni; azonban ez nem változtatja meg a mi egész ítéletünket, habár ez elszórt értelmes vonások megnehezítik a typus felismerését a képben. Sőt a faragatlan jakutnál, s a finomabb finn nyelvénél is többre fogjuk becsülni a magyart, mely bár lényegében nem változtatta meg az urálaltáji észjárást és beszédmódot, mégis alkalmasnak bizonyult a tudományos és művészi előadásra, s tisztelettel adózunk a büszke, karakteres módnak, hogy a nyelv kevés öröklött eszközével ki tudta elégíteni szellemi szükségleteit. Most azonban úgy látszik elérte fejlődő képességének végső határát; a jelen kor szellemét az eddigi nyelvalak már alig foglalhatja magába. Az utóbbi húsz évben ugyanis nagy számmal jelentek meg a nyelvújítást tárgyaló jelentékeny dolgozatok, melyek arra törekedtek, hogy a merev régi nyelvet sajátosságainak nagyobb sérelme nélkül hajlékonyabbá és képzékenyebbé tegyék. Vajjon elég erős lesz-e a nyelvszellem, hogy ezt a célt elérje? A néplélektan mindenestre a legnagyobb érdeklődésse kíséri ezeket a törekvéseket.»

BALASSA JÓZSEF.

Török elemek a bosnyák nyelvben.

A szláv nyelvek török elemeit jobbára már kimutatta MIKLOSICH. Átkutatta ebből a szempontból a szerb, bolgár, orosz és lengyel nyelvet, és ha adataiban itt-ott tévedés és félreértés van is, nagyobbára tisztázta az illető szláv nyelvek keleti átvételeinek kérdését, kivéve a bosnyák nyelvet. MIKLOSICH ugyan tekintettel van erre a nyelvre is, mint szerb nyelvre, de külön vizsgálódása tárgyává nem tette. Pedig a szláv nyelvek közül ép a bosnyák nyelvre volt a törökség a legerősebb hatással. Egy az, hogy ez az országrész volt legtöbbet a török uralom birtokában, másrészt meg a mohamedán vallás felvételével a török nyelv is meghonosodott nálok. Elannyira, hogy Boszniának egyes területein még ma

értekezésében: *A birtokos személyragozásról* (Nyr. 17 : 1. stb.). V. ö. még a Tüz. Magy. Nyelvtan megfelelő szakaszait.

is beszél a nép törökül. Csak a legújabb idők óta van a török nyelv hatása hanyatló félben, noha más felől épen nem állja a bosnyák közigazgatás útját annak, hogy a török nyelv ismerete és tanulása lehetővé váljék. A bosnyák nyelv törökösségével legbehatóbban BLAU OTTÓ foglalkozott. „Bosnisch-türkische Sprachdenkmäler“ czímen. Még 1868-ban jelent meg, a Kunde des Morgenlandes egyik értekezése gyanánt egy gondosan összeállított könyv, mely három önálló részt foglal magában. Az első egy bosnyák írónak Uskufinak Potur šahidije című kézírata, mely nem egyéb, mint rímekbe foglalása egy bosnyák-török szójegyzéknek. A második rész szintén régibb török kéziratok nyomán van összeállítva és főleg török-bosnyák beszélgetéseket, mondásokat és dalokat foglal magában. A harmadik rész egy török-bosnyák glossarium, ugyancsak egy szerajevói kézirat alapján. Nyelvi érdekességet főleg az ad e szójegyzéknek, hogy az egyes török szók nemcsak török jelekkel, de európai betűkkel is át vannak írva, és így némileg a bosnyák-török nyelvjárást lehetne belőle megállapítani. Ezt egyébként maga BLAU is megteszi könyve előszavában, a hol összeállítja mindazokat a hangtörvényeket, melyeket a bosnyák ajkra került török szók visszatükröztetnek. Noha még mindig nyílt kérdésnek maradt, hogy tekinthető-e az a török nyelv, melyet a bosnyákok beszélnek, török nyelvjárásnak. E kérdés megvitatását más alkalomra hagyva, ezúttal visszatérünk a bosnyák nyelvnek, mint szláv nyelvnek a török_emeire. BLAU ugyan már összeállít egy ilyen szójegyzéket fentemlített könyvében, de a feladatot csak KOSTA HÖRMANN oldotta meg helyesen, a ki 1889-ben Sarajevóban megjelent *Narodne pjesne muhamedovaca u Bosni i Hercegovini* című műve II. kötetében 1662 olyan török szót mutat ki, melyek a bosnyák nyelvben meghonosodtak. E szótárszerű összeállításának a következő czímet adta: Tumač turskih, arapskih i persijskih riječi, zatim nekih manje poznatih riječi iz drugijeh jezika. A szójegyzék ugyan nem mondható teljesnek, mert sok vidékről nincsenek egyáltalában nyelvi följegyzései, de a fontosabbak mind össze vannak benne állítva, és a mi fődolog, helyes átírással. E szójegyzékből már könnyebb dolog volna a bosnyákok török dialektusát összeszerkesztteni, ha nem csupán szójegyzék összeállítására szorítkozott volna HÖRMANN. Legnagyobb fogyatékkossága e szójegyzéknek, hogy az egyes bosnyák alakok mellé nem tette oda a megfelelő török kifejezést is. Pedig erre annyival is inkább lett volna szükség, mert igen sok esetben annyira elváltozott néha alaki, néha pedig tartalmi tekintetben is az átvett szóalak, hogy török eredetére nem is ismerhetni rá egykönnyen. Ezzel szemben meg igen sokszor magyarázgat az összeállító, még pedig nem is a legszerencsésebben. Így például a *baljemez* szót melyet a bosnyák nyelv is átvett a töröktől és a mely nagy ágyút

jelent, úgy magyarázza, mint a hogy a török nép-etymologia teszi. E szerint *bal* mézet jelent, *jemez* pedig annyi, mint 'nem eszik'. Tehát *baljemez* olyan ágyú, mely mézet nem eszik. Így magyarázza a nép-etymologia, és így HÖRMANN is. Pedig a szó olasz eredetű, mint sok egyéb hadi terminus, és eredeti formája *palla e mezzo* (l. BARBIER szótárát). — Egy másik példa a *dovale* szó, mely a bosnyák nyelvben *ej dovale* összetételben fordul elő és köszönést, hálát jelent. Ez összetételt HÖRMANN igen helyesen az *ejü dua* szóból származtatja, de a végzet magyarázásában téved, midőn azt hiszi, hogy a *dovale* a pluralis *dualar* helyett van. Sokkal észszerűbb a *dua ile*, *duale*-ből származtatni, mely alak a szó jelentéséhez is közelebb áll. És ilyen tévedések nagyon gyakoriak az összeállításban. — A török átvételek különben több csoportba osztályozhatók. Az első csoportba azokat az átvételeket sorozhatjuk, melyek sem alaki, sem tartalmi elváltozást nem tüntetnek fel. Ilyenek az *ada* sziget, *ahval* állapot, *akşam* est, *al* piros, *bag* kert, *bajrak* zászló stb. szók. A második csoportbeliek már alaki elváltozásokat tükröztetnek vissza. Még pedig vagy magán a szótón történt az elváltozás, mint p. *balduza* sógorasszony, tör. *baldiz*, *avdes* imádság, tör. *abdest*, *becar* legény, tör. *bekjar* stb., vagy pedig a török szó szláv képzőkkel van továbbképezve. Így p. *airisati* ige-törökül *ajjrmak*, *aminkovati* ebből: *amin*, *anlaisati* megérteni, tör. *anlamak*, *bastisati* nyomni, tör. *basmak*. A bosnyák nyelvnek állandó hangtörvénye, hogy az elülső *k* hangot *č*-nek ejti ki, p. *beričet* áldás, tör. *bereket*, *čatib* irnok, tör. *kjatib*, *čefenak* v. *čepenak* köpönyeg, tör. *kepeneg*, *českin* éles, tör. *keskin*, *čebab* pecsenye, tör. *kebab* stb. De egyéb tanulságokat is vonhatni az összeállított török átvételekből. Nem egy oly alakot őrzött meg a bosnyák nyelv, mely a mai törökségben már elavult, sőt sok esetben ki is veszett. Magamnak is nem egyszer volt alkalmam, főleg a Mostár-vidéki herczegőczok nyelvében, sok oly török kifejezést hallanom és feljegyeznem, melyek a török nyelvben ma már archaismus számba mennek. És így a bosnyák nyelv bizonyos tekintetben az oszmánli nyelvnek régibb nyelvemlékét is képezi; nem tekintve egyes régibb alakokat, melyekből a szó eredete is könnyebben megfejtethető. — Nem végezne hálátlan munkát, a ki e bosnyák-török szójegyzéket revideálná. Egyrészt a szláv nyelvek keleti szókincséhez járulhatna becses adalékokkal, másrészt pedig az oszmánli nyelv történetét világítaná meg egy-két sugárral. A feladat különben a bosnyák-törökség kérdéséhez tartozik, melynek eddigelé még nem akadt megoldója.

KÚNOS IGNÁCZ.

Könyvészet 1895.

Magyar nyelv.

Egyetemes Philologiai Közlöny. Szerk. Némethy G. és Petz G. XIX. évf. Kiemelendők: Hegedüs Istv. Quaedam observationes de infinitivo histor. — Incze B. De origine infinitivi histor.

Ethnographia. VI. évf. Szerk. Munkácsi Bernát. Budapest, 1895. Kiemelendők: Munkácsi B. Török eredetű-e a magyar nemzet? — Zolnai Gy. A kevély kifejezései a magyar nyelvben. — Nagy Géza: A székely írás eredete.

Jakobi J. Die magyarischen Lehnwörter im Siebenbürgisch-Sächsischen. (A segesvári ev. gym. 1894/5. progr.). Ism. Melich J. Nyelv. Közl. 469. l. — Dr. Scheiner A. Korresp.-Bl. d. Ver. f. siebenb. Landesk. 133. l.

Magyar Nyelvtör. Szerk. Szarvas G. 24. évf. Kiemelendők: Kicska Emil. Alany és állítmány. — Kiss Ign. Faludi Ferenc nyelve. — Melich J. Német vendégszók. — Szinnyei Józ. Jelentés-változtatások. — Szinnyei J. Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában. — Tóth T. Alb. Az alanytalan mondatok.

Simonyi Zsigmond. A magyar határozók. A m. t. Akadémia Lukács Krisztina-féle jutalommal kitüntetett pályamunka. II. köt. Budapest, 1895. Akadémia (8-r. 462 l.) 4 frt 30 kr. Ism. Veress Ign. Philol. Közl. 726. l. — Simonyi Zs. helyreigazítása. U. o. 862. l.

Simonyi Zsigmond. Tüzetes nyelvtan. I. köt. Ism. Demek Gy. Erd. Muz. 501. l. — Laukó A. Aradi Közl. 265. sz. cs. e. Polit. Heti Szemle 43. sz. — Egyetértés 336. sz. — Hazánk 303. sz. — Schuckardt H. Liter. Centr. 51. sz.

Szinnyei József. Magyar Tájszótár. A M. T. Akadémia megbizásából szerk. — 6—8. füz. (Hagyakov-ik—Kuruzsos). Budapest, 1895. Hornyánszky (777—1256. hasáb). Füzetje 1 frt. — Ism. Zolnai Gy. Bud. Szemle 83. köt.

Szinnyei József. Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában? Budapest, 1895. (k. 4-r. 25 l.) 50 kr.

Zolnai Gy. Nyelvméleink a könyvnyomtatás koráig. Ism. Tanáregyl. Közl. 28. évf. — Philol. Közl. 327. l. — Laukó A. Aradi Közl. 3. sz. — Simonyi Zs. Nyelv. Közl. 250. l. — Szamota I. Könyvszemle 88. l. — Sz. A. Irod. Tört. Közl. 116. l. — Walter Gy. Magyar Sion 68. l.

Finn-ugor és más Urál-altáji nyelvek.

Grunzel, Dr. Jos. Entwurf einer vergleichenden Grammatik der altaischen Sprachen, nebst e. vergleichenden Wörterbuch. Leipzig, 1895. W. Friedrich. (Nagy 8-r. III, 90 l.) 3 Mk.

Iwanowski, A. K. Mandjurica I. Proben der solonischen und dachurischen Sprache. St.-Petersburg, 1894. (Nagy 4-r. XIV, 79 l.) 2 Mk. 40. (Orosz nyelven)

Jehlitschka, H. Türkische Konversations-Grammatik. Mit einem Anhang von Schrifttafeln in türk. Kursivschrift, nebst Anleitung. Heidelberg, 1895. J. Groos. (Nagy 8-r. VIII, 420 l.) 8 Mk.

Porka, Volmari. Tscheremissische Texte mit Uebersetzung. Herausg. v. Arvid Genetz. (Aus: «Journal de la soc. finno-ougrienne.») Helsingfors. (Nagy 8-r. IX, 140 l.) 4 Mk. 80.

Radloff, W. Versuch eines Wörterbuches der türk.-Dialekte. 7. Lief. Leipzig, 1895. Voss. (Lex. 8-r.) 2 Mk 50.

Szinyeyi József. Finn olvasókönyv mondattani példákkal. Budapest, 1895. Hornyánszky V. (8-r. 84 l.) 1 frt.

Vendell, Herm. Ordbok öfver pedersöre-purmo-målet i Österbotten. (524 l.) Megjelent a Bidrag till kannedom af Finlands natur och folk (Helsingfors, 1895.) 56. kötetében. 6 Mk.

Szláv nyelvek.

Abicht, R. Ist die Aehnlichkeit des glagolitischen mit dem grusinischen Alphabet Zufall? Leipzig, 1895. Gerhard. (8-r. 34 autogr. l.) 1 Mk. 50.

Bartoš, Fr. Dialektologie moravská. II. díl. Nářečí hanácké a české. V Brne 1895. (8-r. VIII, 521 l.) (Ism. V. J. Arch. f. slav. Phil. XVII. k. 621. l.)

Blatt, G. Kleine Beiträge zur slavischen Lautlehre. Brody, 1895. West. (8-r. 24 l.) 1 Mk.

Boyer, Paul. De l'accentuation du verb russe. Extrait du centenaire de l'école des langues orientales vivantes. Paris, 1895. Impr. nat. (4-r. 46 l.)

Dimitriewitz, Nik. Das russische Alphabet. Eine Anleitung zum richtigen u. verständl. Lesen, verfasst für den Schul- u. Selbstunterricht. Lemberg, 1895. (Gubrinowicz & Schmidt.) (Nagy 8-r. 160 l.) 1 frt.

Florinsky, Tim. Lekcij po slavjanskomy jazikoznaniju. Čast I. 1. Vodenie. II. Jugozapadnje slavjanskije jaziki (bolgarskii, serbo-horvatskii i slovinskii.). Kiev, 1895. (8-r. X, 526 l.) Ism. (V. J. Arch. f. slav. Phil. XVII. k. 293. l.)

Jagić, V. Die Geheimsprachen bei den Slaven. I. Bibliographie des Gegenstandes und die slavischen Bestandtheile der Geheimsprachen. (Aus: «Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss.») Wien. 1895. Gerold. (Lex. 8-r. 80 l.) 1 Mk. 80.

Jungg. Fialuur i voghel seciip e ltiniset. Scutari, 1895. (8-r. XII, 200 l.) Ism. M—r G. Lit. Centr.-Bl. 47. sz. kis albán-latin szótár, mely kizárólag a scutarii dialectus-t tárgyalja.

Meurman, A. Russko-finskij slovar. Helsingfors, 1895. Finsk. lit. obsč. (8-r. S72 l.)

Nagl, J. W. Deutsche Lehnwörter im Czechischen. (Aus: Stieböck's Alt-Wien.) Wien, 1895. Gilhofer u. Rauschburg. (8-r. III, 51 l.) 30 kr.

Popović, Geo. Wörterbuch der serbischen und deutschen Sprache. II. Serbisch-deutscher Theil. 2. Aufl. Pančova, 1895. Brüder Jovanović. (8-r. VII, 484 l.) 8 Mk.

Sterzinger, Jos. V. Německo-český slovník. Z pomoci četných odborníků sestavuje. Přehliži V. E. Mourek. I. díl. Prag, 1895. J. Otto. (8-r. 1374 l.) 35 Mk.

Uljanov, G. Značenija glagolnych osnov v litovsko-slavjanskom jazykě. II. část. Oznovy, oboznačujuščija različija po vidam. Varšava, 1895. (8-r. IV, 341, VIII. l.)

Germán nyelvek.

Abhandlungen, germanistische. Herausgegeben von F. Vogt. XI. Heft. Breslau, 1895. W. Koebner. (8-r. VIII, 282 l.) 11 Mk.

Albertus, Laurentius. Die deutsche Grammatik des — (Aeltere deutsche Grammatiken in Neudrucken III.) Strassburg, 1895. K. J. Trübner (8-r. VII, XXXIV, 159 l.) 5 Mk.

Alezais, R. Traité de prononciation anglaise. Paris, 1895. (8-r. 279 l.) 3 Mk. 50.

Baldes. Die Birkenfelder Mundart. Ein Beitrag zur Kenntniss des Südmittel-fränkischen. I. Die Lautlehre. A. Der Vokalismus. Birkenfeld, 1895. (4-r. 29 l.) Progr.

Bauer, Ludw. Die schwäbische Mundart in der Schule. (Aus «Schramm's Schulwart».) Nürnberg, 1895. F. Korn. (Nagy 8-r. 12 l.) 20 Pf.

Beckman, Nat. Bidrag till kannedomen om 1700-talets Svenska huvudsakligen efter Sven Hof's arbeten. Akademisk Avhandling. Lund, 1895. (8-r. 71 l.)

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache u. Literatur. Herausg. v. Éd. Sievers. 21. Bd. Halle, M. Niemeyer. 15 Mk.

Berneker, Erich. Die preussische Sprache. Texte, Grammatik, etymolog. Wörterbuch. Strassburg, 1895. K. J. Trübner (8-r. XI, 334 l.) 8 Mk.

Bierbaum, F. J. History of english language and literature. 3. edition. Heidelberg, 1895. Weiss. 3 Mk.

Blatz, Frdr. Neuhochdeutsche Grammatik mit Berücksichtigung der historischen Entwicklung der deutschen Sprache 3. Aufl. I. Bd. Einleitung, Lautlehre, Wortlehre. Karlsruhe, 1895. F. Lang. (Nagy 8-r. XI, 856 l.) 9 Mk.

Bornscheuer, Gustav. Deutsch. Eine Sammlung von falschen Ausdrücken, die in der deutschen Sprache vorkommen. Bonn, 1895. Hanstein. (8-r. XV, 194 l.) 2 Mk.

Braune, Wilh. Gothische Grammatik mit einigen Lesestücken und Wortverzeichnis. 4. Aufl. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte I.) Halle, 1895. M. Niemeyer. (Nagy 8-r. VIII, 140 l.) 2 Mk. 60.

Bremer, Otto. Beiträge zur Geographie der deutschen Mundarten in Form einer Kritik von Wenkers Sprachatlas des deutschen Reiches. Leipzig, 1895. Breitkopf & Härtel. (8-r. XVI, 266 l.) 5 Mk.

Brenner, O. Ein altes italienisch-deutsches Sprachbuch. Ein Beitrag zur Mundartenkunde des 15. Jahrhunderts. (Aus: «Bayern's Mundarten»). München 1895. Cb. Kaiser. (8-r. 63 l.) 1 Mk 60.

Breul, K. A handy bibliographical guide to the study of the German language and literature. For the use of students and teacher of German. London, Hachette & Co. 1895. (XVI, 144 l.) 2 sh. 6 d. Praktikusan összeállított bibliographia. — Ism. ZÖG. 1096 l.

Bruckner, Wilh. Die Sprache der Langobarden. (Quellen zur Sprach- u. Culturgeschichte der germanischen Völker. 75. Heft.) Strassburg, 1895. K. J. Trübner. (Nagy 8-r. XVI, 338 l.) 8 Mk.

Callewaert. Woordenboek nederlandsch-fransch en fransch-nederlandsch. Bewerkt naar de nieuwe woordenlist door I. A. van Droogenbroeck. 7 uitgaaf. Bruxelles, 1895. (12-r. 611 l.) 6 Mk.

Chaucer, G. The complete works. Ed. by W. W. Skeat. Vol. V. VI. Introduction, glossary and indexes. Oxford, 1895. Clarendon Press. (8-r. XXVIII, 515; CIII, 445 l.) à 16 sh. A VI-ik kötetben rövid grammatika, verstan és szótár van.

Cook, Albert S. Exercises in Old English. Based upon to the prose texts of the authors first book in old English. Boston, 1895. Ginn. (IV, 68 l.) 1 Mk. 60. Fordítási gyakorlatok angolból az angolszászba.

Dahlerup, Verner. Det danske sprogs historie i kortfattet oversigt. Kopenhagen, 1895. (71 l.)

Drechsler, Paul. Wenzel Scherffer und die Sprache der Schlesier. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Sprache. (Germanistische Abhandlungen. XI. Heft.) Breslau, 1895. W. Koebner. (8-r. VIII, 282 l.) 11 Mk.

Emerson, O. F. The history of the english language. New-York, 1895. Macmillan & Co. (8-r.) 1 Doll. 25.

Fabritius, Hans. Das Büchlein gleichstimmender Wörter, aber ungleichen Verstandes. (Aeltere deutsche Grammatiken in Neudrucken. I.) Strassburg, 1895. K. J. Trübner. (8-r. XLIII, 44 l.) 2 Mk.

Feilberg, H. F. Bidrag till en Ordbog over jyske Almuesmaal. 13. Hefte. Kjobenhavn, 1895. Kleins Eftf. (8-r. 48 l.) 1 Kor. 50 Oere.

Fischer, Herm. Geographie der schwäbischen Mundart. Mit e. Atlas von 28 Karten. Tübingen, 1895. H. Laupp. (Fol. VIII, 90 l.) 20 Mk. Ism. Lit. Centrbl. 39. sz.

Flügel, Ev. Neuenglisches Lesebuch. Zur Einführung in das Studium der Denkmäler selbst nach den Handschriften und ältesten Drucken herausgegeben. I. Bd. Die Zeit Heinrichs VIII. Halle, 1895. M. Niemeyer. (8-r. XII, 547 l.) 10 Mk.

Förster, Karl. Der Gebrauch der modi im ahd. Tatian. Kiel. diss. 1895. (IV, 62 l.)

Fritzner, J. Ordbog over det gamle norske Sprog. Omarb. foroeget og forbedret Udg. 28. Heft (um-vápnfini) III. Christiania. (769—864 l.) 1 Kor 50 oere.

Gesenius, F. W. Englische Sprachlehre. Völlig neu bearbeitet von Dr. Ernst Regel. II. Theil.

Gislason, K. Forelaesninger over oldnordiske Skjaldekvad. Bd. Kjobenhavn 1895. (8-r. 328 l.) 7 Mk 50.

Goether, Dr. W. Der Nibelunge Nôt in Auswahl und mittelhochdeutsche Grammatik mit kurzem Wörterburch. (Sammlung Göschen. 10 a.). Stuttgart, 1895. G. J. Göschen. (12-r. 192 l.) 80 Pf.

Gutzeit, W. v. Wörterschatz der deutschen Sprache Livlands. I. Theil; III. Theil, 1. Hälfte; IV. Theil, Nachträge zu A—S. u. V. Riga, 1895. N. Kymmell. (Nagy 8-r.)

Hauffen, A. Die deutsche Sprachinsel Gottschee. Geschichte und Mundart; Lebensverhältnisse, Sitten und Gebräuche; Sagen, Märchen und Lieder. Graz, 1895. Styria. (XVI, 466 l.)

Hertel, L. Thüringer Sprachschatz. Sammlung mundartlicher Ausdrücke aus Thüringen nebst Einleitung, Sprachkarte und Sprachproben. Weimar, 1895. Böhlau. (Nagy 8-r.) 4 Mk.

Heyne Moritz. Deutsches Wörterbuch. VI. Halbband. (setzen—zwölftens), Leipzig, 1895. S. Hirzel. (4-r. I—VIII, 593—1404 hasáb) 5 Mk.

Hoffmann, Otto. Der Wortschatz des jungen Herder. Ein lexikal. Versuch. Progr. Berlin. 1895. R. Gaertner (4-r. 25 l.) 1 Mk.

Holthausen Ferd. Lehrbuch der altisländischen Sprache. I. Altisländisches Elementarbuch. Weimar, 1895. E. Felber. (Nagy 8-r. XV, 197 l.) 4 Mk. — Ism. Lit. Centrbl. 52. sz. Z. Ö. G. 999 l.

Jahresberichte für neuere deutsche Literaturgeschichte. Herausg. v. Jul. Elias u. Max Osborn. IV. Band (1893). Stuttgart, 1895. G. J. Göschen (4-r.) 19 Mk 20.

Jannaris, A. N. A concise dictionary of the English and modern greek languages; English-Greek. London, 1895. (12-r. 452 l.) 12 Mk 50.

Karsten, T. E. Studier öfver de nordiska Språkeus. Primära Nominalbildning I. Helsingfors, 1895. (8-r. 120 l.)

Kittredge, G. I. Observations on the language of Chaucer's Troilus. Boston, 1895. (8-r.) 18 sh.

Kluge, Frdr. Deutsche Studentensprache. Strassburg, 1895. K. J. Trübner (8-r. XI, 136 l.) 2 Mk. 50. Ism. Lit. Centrbl. 28. sz.

Larsen, Admund B. Lydlaeren i den solorske Dialekt isaer i dens Forhold til Oldsprogel. Christiania, 1895. Dybwad. (8-r. 176 l.)

Lenz, H. K. Jüdische Eindringlinge im Wörter- und Citatenschatz der deutschen Sprache. Allen Sprachreinigern gewidmet. Münster, 1895. A. Russell. (8-r. 28 l.) 60 Pf.

Lichtenberger, H. Histoire de la langue Allemande. (Bibliothèque des langues vivantes.) Paris, 1895. A. Laisney. (8-r. XIV, 479 l.) 7 frc 50. Ism. Lit. Centrbl. 14. sz. Indogerm. Forsch. VI. Bd.

Lindelöf, Uno. Grunddragen af engelska språkets historiska ljud- och formlära. Helsingfors, 1895. Hagelstum. (8-r. 108 l.) 1 fin märka 80.

Mann, Frdr. Kurzes Wörterbuch der deutschen Sprache. Unter Beziehung der gebräuchlichsten Fremdwörter mit Angabe der Abstammung und Abwandlung, bearb. 4. Aufl. Langensalza, 1895. H. Beyer & Söhne. (Nagy 8-r. VIII, 332 l.) 2 Mk 50.

(Vége köv.)

HELLEBRANT ÁRPÁD.

Kisebb közlések.

Adatok a szláv jövevényszók korához. Mai tudásunk szerint honfoglaló őseink nyelvében csakis iráni s török jövevényszavak voltak. A szláv szavakról az az általános nézet, hogy nyelvünk csakis mai hazánkban vette föl őket. Találkoztunk ugyan már a mi irodalmunkban is azzal a föltevessel, hogy a magyarság magával is hozhatott néhány szláv jövevényt; ezt a föltevést támogatná is a történelem, csak az a kár, hogy a magyar nyelvbeli szláv szók hangteste semmi olyast el nem árul, a mi ezen nézet javára billentené a serpenyőt.

Hogy az említettem föltevés helyesnek bizonyuljon, egy beható tanulmánynak azt kell eredményül kihoznia, hogy a magyar nyelv szláv jövevényeinek egy része olyan fontosságú a szláv nyelvekre nézve, mint a milyen pl. a lapp meg a finn a germán nyelvekre (v. ö. THOMSEN, Einfluss 6. : ,das lappische [und das finnische] ist unter die ältesten erkenntnissquellen für das germanische überhaupt zu stellen'). — A következő sorokban kísérletet teszek arra nézve, nem lehetne-e szláv szavaink hangalakja alapján régiebb jövevényeket kimutatni, mint a milyenek a *št*, *žd* jellemű átvételek.*) Azonban előre is kijelentem, hogy a tárgyalandó szavakkal (*veréb* és *szarka*) nem látom kifogástalanul bebizonyítva a honfoglalás előtti szláv hatást.

A *veréb* szóról MIKLOSICHNÁL ezt találjuk: *veréb*: sperling. — ószl. *vrabij*, úszl. *vrabelj*, *vrabec*: rum. *vrabiü*, alb. *vrabëts* (Nyr. 11: 565). Sem ebből, sem pedig az EtymWb.-ban található összeállításból nem tudjuk meg azt, hogy hát melyik szláv nyelvből való átvétel a *veréb*. A TMNy.-ban két ízben ezt az egybeállítást találjuk: *veréb*, ószl. *vrabij* (169, 172.). Ez az összeállítás azonban — nézetem szerint — csak annak az ÁSBÓTHÓL helyesen fölállított elvnek az alkalmazása, hogy szláv jövevényeink vizsgálatánál mindig az óbolgár alakból induljunk ki, mivel ebből a nyelvből is-

*) JAGIĆ egy egyetemi előadásában meggyőzően bizonyította, hogy az óbolg. *št*, *žd* tulajdonkép *št* *žd*' (v. ö. magyar *mezsgye*, ellenben *rozsa*, *mostoha* stb.).

merjük az illető szó legrégibb irodalmi előfordulását. Ez az összeállítás tehát nem azt akarja mondani, hogy a magyar szó az illető alaknak egyszersmind az átvétele is. No de a *veréb* < *vrabij* egybevetés hangtani szempontból sem lehet helyes, mert 1. az óbolg. *vrabij*-ből mély hangú szó vált volna, 2. a magyar alak szövégenek magánhangzósának kellene lennie, talán **várabé*-nak.

A szláv nyelvekben a verébnak következő elnevezései vannak: óbolg. *vrabij* (az óbolg. *vrabьcь* tudtommal nincs igazolva v. ö. Lex. pal.), bolg. *vrabec, rabec, rabče, rabčunka*, szerb. *vrabac*, horv. *rebac, rebač* (JUNGMANN), szlov. *vrabec, vrabelj*, cs. *vrabec*, lengy. *wrobel*, kis or. *vorobej, vorobéc, horobéc*, feh. or. *verebaj, or. vorobej, verebej* stb. (Etym Wb.). Lehetne ez adatokat szaporitanom, s például azt is mondhatnám, hogy a csehben dialektice *vrabec* is járja (v. ö. GEBAUER *Historická mluvnice jazyka českého* I: 366), a végeredmény azonban mégis csak az marad, hogy valamennyi szláv nyelv — a tőlünk ismert korban — mindig csakis a származékszóval jelölte a verebet. Sem a jelenből, sem a multból (már t. i. a meddig az egyes szláv nyelvek nyelvemlékei visszanyúlnak) nem tudjuk kimutatni, hogy a *vrabij, vrabec* stb. alapszavával nevezték volna meg a verebet. Tudnunk kell ugyanis azt, hogy valamennyi szláv alak származékszó. A képző az óbolg. *-ijь, -ija* s a vele váltakozó (ohne dass uns eine veränderung der bedeutung fühlbar wäre, MIKL. *Vergl. Gramm.* 2: 63, 62, 306, de nem mindig) = *-ьcь, -ьca*.

A magy. *veréb*: *verebem, verebet* azt mutatja, hogy régibb alakja **veréb* volt, s ha hiszünk abban, hogy a *berkenye* stb. féle szavak az átvételkor először csakis mássalhangzó-csoport kezdetűek voltak (v. ö. „deinde ultra fuzeg ad *brokinaree*, Tih. ap. lev. 1055. NyK. 25: 132. SZAMOTA), akkor a *veréb*-nek régibb alakja **vréb* (talán **vréb_z*) volt. Mielőtt következtetéseimet tovább fűzném, meg kell említenem, hogy egyszer olyan kornak is kellett lenni, a melyben egyik-másik szláv nyelv az alapszóval jelölte a verebet. Ennek eklatáns bizonyítéka a finn nyelv, a mely, úgy látszik, nemcsak a germán nyelvekre, hanem a szláv nyelvekre, nevezetesen az oroszra is sok értékeset rejt idegen szókincsében. MIKKOLA jeles értekezésében (*Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen* 12, 85) a többek között ez áll: „finn. *varpu* (natürlich zunächst < **vorbь*), gewöhnlich dim. *varpunen* [v. ö. finn *varpu-lintu* = *varpuise, varpuse* veréb], karj. *varpuini*, vót. *värpo* (zunächst < **verbь*), est *värb* (stamm *värbu-*), *värblene*, liv *verblāiki, vermlinki*, sperling“. — A finn nyelv kétségtelenül azt vallja, hogy volt olyan kor, a melyben a veréb nevének alapszava is élt valamely szláv nyelvben (a finnre nézve valamely orosz dialektusban). — A finn szónak (*varpu*) nagy régiségét még az is bizonyítja, hogy *u*-ban érvényesült a szövégi *ь*.

A magyar szónak legrégebb, kikövetkeztetett alakja csakis egy **vrěb* (esetleg *vrěb_s*) lehet, s ez egy szláv **vrěbъ* (*врѣбъ)-nek lehet a mássa. Ezt a föltevésemet nagyon szépen igazolná a magy. *cserép* (cserepes, cserepet, cserepem), **cserép*, **csrēp* v. ö. óbolg. *črěpъ*, szlov. *črěp* átvétel. — Sietek azonban kijelenteni, hogy a fölített szláv **vrěbъ* nem az összláv alak. Az összláv alak csakis **vorbbъ*, **verbbъ* lehet (v. ö. GEBAUER: Hist. ml. jaz. česk. 34, a hol ő — tekintettel a csak dial. járatos *vrblec* alakra — egy ószláv *vorbbъ*-t is fölvesz, 366.). — Ha a magy. *veréb* csakis egy szláv **vrěbъ*-nek lehet az átvétele, kérdés, mely szláv nyelvből való. A horv. *rebac* < **vrebac* alapszava alkalmas volna a magy. *veréb* származtatásához, s a hangzónyúlást talán a *mészáros* szóval is lehetne támogatni (v. ö. ÁSBÓTH: A szláv szók a magyar nyelvben). Ezt a fölfogást nem tartanám lehetetlennek, főleg ha tekintetbe vesszük JAGIĆ jeles értekezését a délszláv nyelvekről (Ein Kapitel aus der Geschichte der südslav. Sprachen Archiv XVII: 47—87). Az a körülmény azonban, hogy a mi *veréb*-ünk az alapszót őrizte meg, bizonyítja, hogy igen régi szláv jövevényünk, s így a horvátból nem kerülhetett.

A másik szó, a melyről szólni akarok, a *szarka*. JAGIĆ ítélete szerint ez a szó többet bizonyít, mint a *veréb*. A *szarká*-ról MIKLOSICH-nál ez áll: „*szarka*: pica, elster. — újszl. *sra*ka, stb. *svra*ka, cs. t. *straka*; rum. *sarkü*, (Nyr. 11: 458). Ez összeállítás nyilván azt akarja mondani, hogy a magy. *szarka* < szlov. *sra*ka átvétele. A szláv nyelvekben a *szarkának* a következő elnevezései vannak: óbolg. *svra*ka, *svorka*; bolg. *svra*ka, *sra*ka, szerb *svra*ka, *švraka*, szlov. *sra*ka, *straka*, cs., t. *straka*, lengy. *sro*ka, or. *soroka*, pol. *svorko* | lit. *szárka* ópor. *sarke* (v. ö. EtymWb. 330, UHLENBECK Archiv 17: 629). A szláv nyelvi alakok vagy *svr-*, *sv-*, *str-* vagy *sr-* kezdetűek. Az etymologiai összefüggés köztük csalóka látszat, mert, mint UHLENBECK kimutatta (Archiv 17: 629), az *svr-*, *sv-* alakok „durch volksetymologische anlehnung an *svrěcati*“ magyarázódnak meg, míg ellenben a litván és az óporosz (*szárka*, *sarke*) alakokból ítélve fölvehető egy ószláv **sorka*, a melynek további rokonsága az óind. *čārī*, *čāri* „ein bestimmter vogel“, *čārika* „indische elster“ (Uhlenbeck).*)

A magy. *szarka* származtatásánál a szlov. *sra*ka-t kell először figyelembe vennünk. Ha igaz az, hogy a jövevényyszó csak később, s nem rögtön az átvevéskor illeszkedik az átvevő nyelv hangalakjához, a magy. *szarká*-nak **szra*ka alakban kellett eleinte megjelennie; ebből azután okvetlen **szaraka* lett volna, s nem rög-

*) Idevalók talán a csag. *sariče* „ein kleiner raubvogel mit gelblichen rücken und aschgrauen bauche“ > magy. *szárca* „atra fulica“, szerb-horv. *sarka* „eine art wildente“.

tön *szarka* (v. ö. Nyr. 23 : 199. jegyzet). A *szürda*: *szürëda*, *szolga*: *zuluga* (1222 okl. NyK. 26 : 159, SZAMOTA) stb. analógiák is azt követelik, hogy a magyar *szarka*-nak < **szaraka* < **szraka* fejlődésen kellett volna keresztül mennie. Sehol ennek semmi nyoma, ellenben a NySz. tanúsága szerint mindig *szarka* volt a hangalakja. Nem hallgathatom el azt a megjegyzésemet sem, hogy művelődéstörténeti szempontból nagyon valószínűtlen, hogy mind a veréb, mind a szarka ismert állatok voltak honfoglaló őseink előtt. A magy. *szarka* nézetem szerint hangalakjában is magán viseli a honfoglalás előtti szláv hatás bélyegét. Nem származtatom egyenesen az őszlávól (**sorka*), hanem azt hiszem, hogy valamely orosz dialektusból kaptuk. Az oroszban a *szarka* megfelelője *soroka* (ejtsd *szaróka*), a melynek mássa a finn *harakka* (v. ö. MIKKOLA : Berührungen 45). Minden jel arra mutat, hogy az orosz u. n. polnoglasszié újabb fejlődés. MIKKOLA erre vonatkozólag ezt írja : „Es wäre für die Bestimmung des Alters unserer lehnwörter von grossem gewichte zu wissen, aus welcher zeit der russische volllaut stammt. In den meisten dialekten ist er sicherlich ziemlich alt. Schon in Ostromirs evangelium kommen volllautsformen vor. In den nordischen lehnwörtern und in den meisten namen nordischen ursprunges ist der volllaut ausgeblieben, wie russ. dial. кербъ, керпъ ‚garbe‘ < an. kerfi ‚id., корзина ‚Korb‘ < an. kass (< kars), schwed. dial. karse ‚id., altr. албадъ < an. Hallvarðr, Руалдъ < an. Hróaldr, was darauf hinweist, dass der volllautsprozess im russ. schon vollbracht war, als die nordischen wörter aufgenommen wurden. Dagegen scheinen solche wörter, wie altr. соломя «проливъ» < finn. oder est. Salmi ‚rund‘ russ. сопора ‚cyrinius rutilus‘ < finn. särki ‚id. schon vor dem eintreten des volllautes entlehnt worden zu sein (46 old).“ A milyen a finn *salmi*, *särki*, olyan a magyar *szarka* is. Az or. сопка-nak egy eredetibb, őszor. *сopka felel meg, s én azt hiszem, hogy a magy. *szarka* csakis ilyen alakból magyarázható.*)

MELICH JÁNOS.

Ki, mi. A NyK. 25 : 287 l. Munkácsi azt vitatja, hogy ezen névmások eredeti alakja *kije-*, *mije-*, a melyre a még divó *kijën*, *mijën* ragos alakokból lehet következtetni. Állítása igazolására hivatkozik a vogul rokon alakokra. Simonyi vele szemben analogikus alakulásnak tartja a szóban forgó magyar alakokat. A kérdést nem tudnám egyik állítás javára sem eldönteni: csak megemlítem, hogy a mordvinban is megvan a magyarhoz hasonlóan a kétféle alak, t. i. *ki* s *e* mellett *kije*, *kijä* (Paasonen : Mordv. Lautlehre 16.). Pedig emez utóbbi a

*) V. ö. a *szarka* szó eredetéről Munkácsi nézetét. NyK. 21:126.

A szerk.

mordvinban az eredeti alak, a mire egy hangtörvényből lehet következtetni. Ugyanis a mordvinban intervokális *g : v, j* lesz, pl. mord. prolat. *moda-va*, v. ö. *v'ir-ga*; mordE. *še-jak*, 'auch jener' v. ö. *moŋ-gak*, 'én is'. De ha megmarad az intervokális *g* némely dialektusban, akkor ezt bizonyosan egy megelőző, de utóbb kiveszett mássalhangzó okozta, mint *ki-gâk*^{*)}, 'irgend einer', a hol mint már láttuk, a *j* esett ki a *g* elöl, hasonló *še-gâk to-gâk*, 'ide oda', a hol *j* ill. *v* volt a *g* előtt, mivel a lativus, a minő az utóbbi két szó is, tulajdonkép *sej, tov.* Nem lehet azonban mindamellett figyelmen kívül hagyni, hogy előfordul intervokális *g* változatlanul olyan esetekben is, a hol bizonyára nem vezett ki megelőző mássalhangzó pl. *kudistî-gak*, 'a házból is' *v'âl'stî-gak*, 'a faluból is', mivel bizonyos, hogy az elativus eredetileg is magánhangzón végződött. Az ilyeneket P. analogikus eseteknek magyarázza. Hasonló lehetne tehát a f. e. *ki-gâk* is, ha nem volnának meg az élő *kije, kijä* alakok. Viszont ezutóbbiak is lehetnének újabb alakulások. Látható, mily nehéz végleges ítéletet mondani. Az adatok mind Paasonen id. művéből kerültek.

SZILASI MÓRICZ.

Öszvér. E szóról MUNKÁCSI BERNÁT kimutatta, hogy perzsa eredetű: előrésze a perzsa *asp*, 'ló', utórészében meg a perzsa *zar*, 'számár' lappang. Támogatja e nézetet a Schlägli-szójegyzék *eszper* alakja is (J. Ethnographia 5 : 73). E régi *eszper* s később *esztér*-ből a mai *öszvér*-t bizonyára a népetymologia alakította, úgy hogy eddig alig is kételkedtünk a szónak magyar eredetében (*össz-vér*, l. CzF.). Azonban az *öszvér* perzsa eredetét, mint SZILY KÁLMÁN figyelmeztet, már SZIRMAI ANTAL észrevette. Egyik munkájában, melynek teljes címe: 'Magyarázattya azon szónak, mellyek a' magyar országi Polgári, s Törvényes dolgokban előfordúlnak, némelly rövidebb formákkal' (Kassa, 1806.), az előszóban ezt írja egyebek közt: «A' mint más Nemzetektől tanúltuk sok dolgoknak, a' mellyek régi Össeinknél nem voltak, esméretét, úgy tőlök vettük nevezetét is. Á'siában lakván, a' Zsidóktól vettük *Bálvány, Bal'sam, Isóp, Pè'sma*; a Per'sáktól *Ezer, Isten, Öszvér*; az Indiabéli Bonziusoktól *Garbontzás*; az Arabiaiaktól *Hartümia, Sátor, Tsorda* a Tatároktól eredett szókat.»

ZOLNAI GYULA.

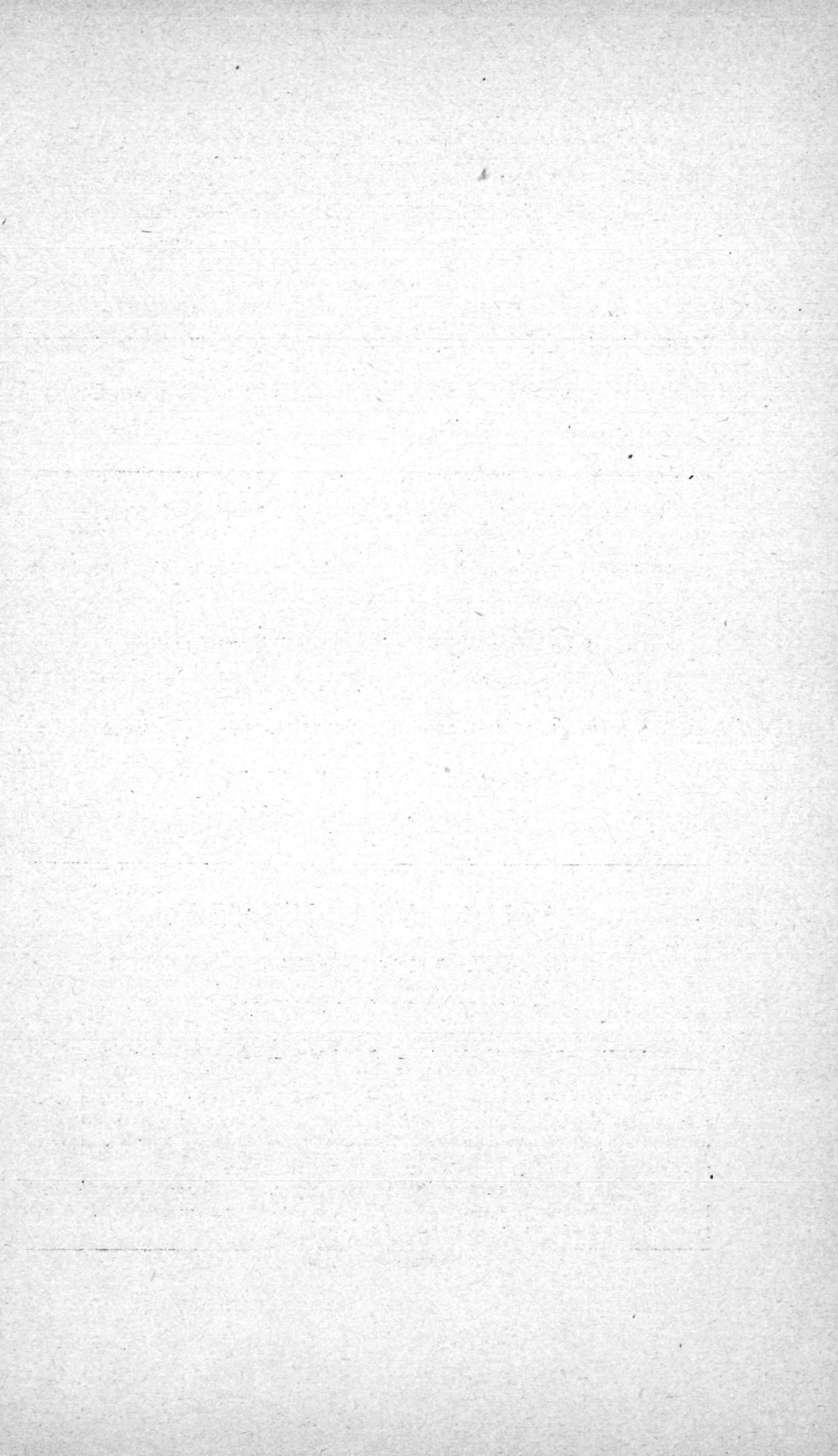
A Finn-Ugor Társaság kiadásában két becses munka jelent meg. Az egyik: VOLMARI PORKKA's *Tscheremissische Texte mit Übersetzung, herausgegeben von ARVID GENETZ.* E 140 lapra terjedő vaskos füzet egy

*) *â* ein hinterer gleitvocal, dessen klangfarbe oft der des englischen *u* in *but* ähnelte. (Paasonen.)

részét tartalmazza azon prózai és verses szövegeknek, a melyeket a fiatalon elhunyt PORRKA 1885—86-ban a mezei cseremiszeknél gyűjtött. A másik THOMSEN VILMOS-nak, az orkhoni föliatok genialis megfejtőjének műve: *Inscriptions de l'Orkhon*, mely e nagy nevezetességű török nyelvemlék (v. ö. NyK. 24:1) szövegét, fordítását és magyarázatát tartalmazza. Mind a két munkát tüzetesebben fogjuk ismertetni.

Alapítvány a finn-ugor nyelvészet előmozdítására. — DONNER OTTÓ helsingforsi egyetemi tanárnak, az ismert nyelvésznek, a ki a Finn-Ugor Társaság megalapításával nagy érdemet szerzett magának, a múlt év december havában, mikor betöltötte 60. évét, tisztelői 15.000 márkányi összeget gyűjtöttek össze és nyújtottak át, mely 'Donner Ottó-alapítvány' név alatt a finn-ugor nyelvészet előmozdítására van szánva. DONNER az alapítványt a Finn-Ugor Társaságnak adta át azzal a rendelkezéssel, hogy kamatait minden második évben fordítsák nyelvészeti kutatásokra.

Hibaigazítás. A XXV. kötet 447. lapján a 14. sorban (alulról) *Szvatopluk* helyett *Rasztiszlav* olvasandó.

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: **Magyar hangtan és alaktan.**

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — **Ára füzve 2 frt.**

Első kötet: **A magyar nyelv élete.** — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvmélekek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: **A magyar nyelv szerkezete.** — I. Hangok, hangváltozások helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondattan.